

Historický vývoj města Vysokého Mýta

Přírodní podmínky a počátky osídlení na Vysokomýtsku

Vysokomýtsko se z hlediska geomorfologického rozkládá na Loučenské tabuli, která je součástí Svitavské pahorkatiny. Toto převážně rovinaté území bez výraznějších vyvýšenin, jehož osu tvoří řeka Loučná, leží v nadmořské výšce asi 300 metrů. Podloží je tvořeno většinou mezozoickými horninami ve formě pískovce a jílovce, přičemž v západní části oblasti mají převahu spraše, písky a štěrky. I přes nižší nadmořskou výšku se tak jedná o nepříliš úrodné území.

Oblast pozdějšího královského města Vysokého Mýta tedy s ohledem na své přírodní podmínky nenáležela ke starému sídelnímu jádru, význam tohoto prostoru se však odvíjel od trasy klíčové komunikace spojující Čechy na západě a Moravu na východě; užívána byla již od pravěku, a tra-

Obr. č. 3: Pečeť města Vysokého Mýta, 1362

dičně je označována jako **Trstenická stezka**. V regionu tak pozorujeme soustavnější osídlení od neolitu (s větší intenzitou právě v tomto období), přičemž archeologické nálezy ukazují na intenzivní česko-moravské kontakty. V průběhu formování českého státu v raném středověku získalo území ještě jednu kvalitu, když se stalo **hranicí mezi Čechami a Moravou**. S tím souvisejí regionální centra nacházející se v oblasti před vznikem města Vysokého Mýta. Jedním z nich byla tzv. Hrutovská pole, která sloužila jako místo vybírání cla, ale také soustředění vojska na hranicích země. Druhým centrem byl knížecí hrad ve Vraclavi. Ten je pramenně doložen od poloviny 11. století a byl správním centrem vraclavské provincie. V roce 1108 se Vraclav stala dějištěm krvavých událostí, kdy zde byla na rozkaz knížete Svatopluka vyražena část rodu Vršovců. Vraclavská provincie se stala již ve druhé polovině 12. století předmětem zástavní politiky českých knížat, když byla spolu s dalšími východočeskými provinciemi propůjčena vedlejší přemyslovské větvi, Děpolicům. Ti přišli o východočeský úděl odbojem proti králi Přemyslu Otakarovi I. a smrtí Děpolda III. v boji roku 1223. Pro rok 1226 jsou doloženi královští úředníci župan Bicen a sudí Janec.

Do této doby spadají počátky přesunu regionálních center z hradů k nově vznikajícím královským městům. Tím mělo být **Staré Mýto**, které mělo převzít celní roli Hrutovských polí a bylo zřejmě založeno někdy ve 40. letech 13. století. Zaniklo však již v 60. letech 13. století. Osídlení vzniklé **na ostrožně jihovýchodně od Vysokého Mýta** tak zůstalo v protourbánním stádiu. Bylo

tvořeno dvěma řadami dřevěných obytných domů a kostelem sv. Mikuláše. Důvodem neúspěchu lokace Starého Mýta a jeho následné translace byly zřejmě majetkoprávní poměry na hranici královského území a majetků litomyšlské premonstrátské kanonie, neboť přírodní a strategické podmínky se v podstatě od Vysokého Mýta neliší. Je vhodné ještě zmínit, že starší regionální bádání mylně považovalo Staré Mýto za sekundární založení, které vzniklo přesunem původního obyvatelstva při fundaci Vysokého Mýta.

Založení města

Samotné **královské město Vysoké Mýto bylo založeno** na nevysokém ostrožném návrší nad soutokem Loučné a Blahovského (dříve Knířovského) potoka někdy v první polovině 60. let 13. století. První zmínka o jeho existenci pochází ze zakládací listiny města Poličky z roku 1265. Lokátora města bohužel neznáme, hypoteticky se uvažuje o Konrádovi z Limberka (Lewendorfu), lokátoru zmíněné Poličky. Právním rámcem Vysokého Mýta se stalo magdeburské městské právo. Svým rozměřeným rozsahem Mýto sice nepřekračovalo střední královské město, nicméně náměstí mělo výrazně větší rozlohu, než by se dalo očekávat. Lze jen spekulovat, zda ve velkorysém založení můžeme předpokládat záměr nahradit hospodářské a správní funkce dvojice starších center, tedy Hrutovských polí a Vraclavi; ke slovu evidentně přišla především vojensko-strategická poloha Vysokého Mýta, zatímco k výraznějšímu rozvoji jeho funkce tržní nakonec nedošlo. Samotné město bylo vyměřeno po vzoru římského tábora jako opevněný čtyřúhelník s centrálním náměstím a pravidelnou sítí ulic. Ulice vycházely z náměstí uprostřed jeho jednotlivých stran a z rohů, přičemž zadní ulice vytvořily okružní strategickou cestu podél opevnění, vystavěného nedlouho po založení města. V jihozápadním rohu města byl založen farní kostel sv. Vavřince se hřbitovem a v severozápadním rohu minoritský klášter.

Na konci 13. století se východočeské zeměpanské teritorium stalo **objektem mocensko-politických kalkulací**, kdy na základě jednání mezi králem Václavem II. a míšeňským markrabětem

Fridrichem Klementem z rodu Wettinů mělo dojít k jeho směně za Wettinovy majetky v Míšeňsku. Pro Fridricha Klementa to byla příležitost, jak se zbavit tísnivého dohledu svých příbuzných, a pro českého krále se tím otevírala možnost další expanze českého království směrem za Krušné hory do Říše. Ve dvou listinách, vydaných 6. února 1289 v Praze, jsou vyjmenována nejdůležitější místa Wettinovy budoucí východočeské domény (o rozloze asi 200 km²), mezi nimiž nechybí ani Vysoké Mýto („Muta“), kterou měl držet dědičně v mužské linii a jejíž roční výnosy neměly klesnout pod 4500 hřiven pražské váhy (hřivnu tvořilo 253,14 gramů stříbra). I přes intenzivní jednání, včetně zisku souhlasu římského krále Rudolfa I. Habsburského, se nakonec výměna neuskutečnila; důvodem byl nesouhlas příbuzných markraběte Fridricha Klementa a zřejmě i nebezpečí narušení územní integrity království, když by se rozsáhlá oblast na hranicích Čech a Moravy dostala do rukou cizího rodu.

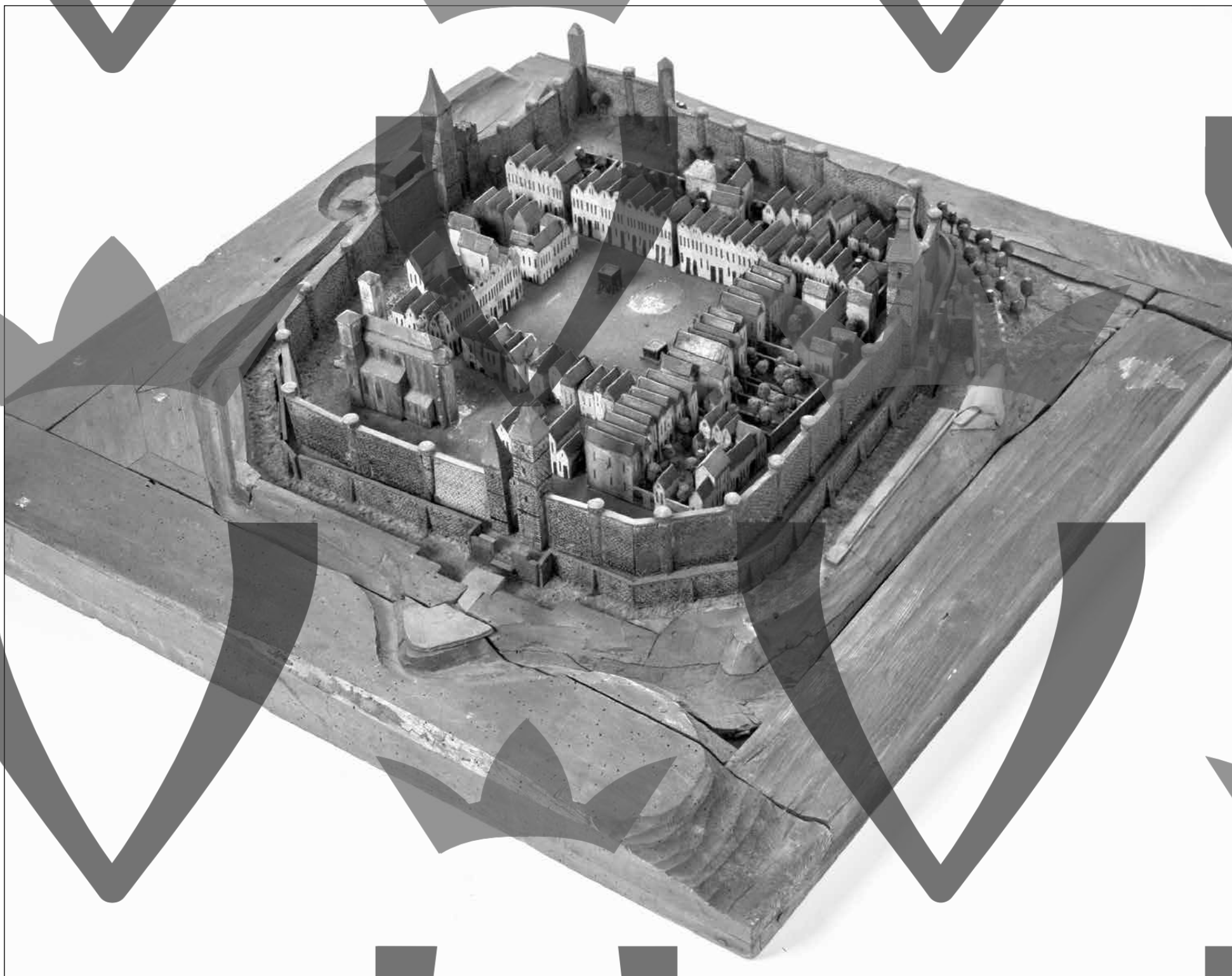
Věnné město českých královen v době předhusitské

Novou epochu pro dějiny Vysokého Mýta znamenal odkaz 20 000 hřiven stříbra králem Václavem II. jeho mladé manželce Elišce Rejčce v červnu 1305, který se stal základem **instituce věnných měst** českých královen. Zda již tehdy byla suma vázána na pět východočeských měst, tj. Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Poličku a Vysoké Mýto, nebo se tak stalo až v roce 1307, kdy druhý královský manžel Elišky Rejčky Rudolf I. Habsburský před svou smrtí zdvojnásobil částku na 40 000 hřiven stříbra a zajistil jí příjmy z uvedených měst, není jisté. Královna-vdova, která se díky tomu stala jednou z nejmajetnějších osob v království, se posléze aktivně ujala vlády ve svých městech a energicky je od počátku využívala i k prosazení vlastních politických a mocenských cílů.

Po smrti svého chotě Rudolfa I. se přidržela manželových příbuzných a stala se oporou habsburské strany a jejích nároků na český trůn v osobě rakouského vévody Fridricha Sličného, syna římského krále Albrechta I. a svého švagra.

Obr. č. 4: Pečetní typář pro velkou pečeť města Vysokého Mýta, počátek 16. století

Obr. č. 5: Rekonstrukční model Vysokého Mýta ve středověku

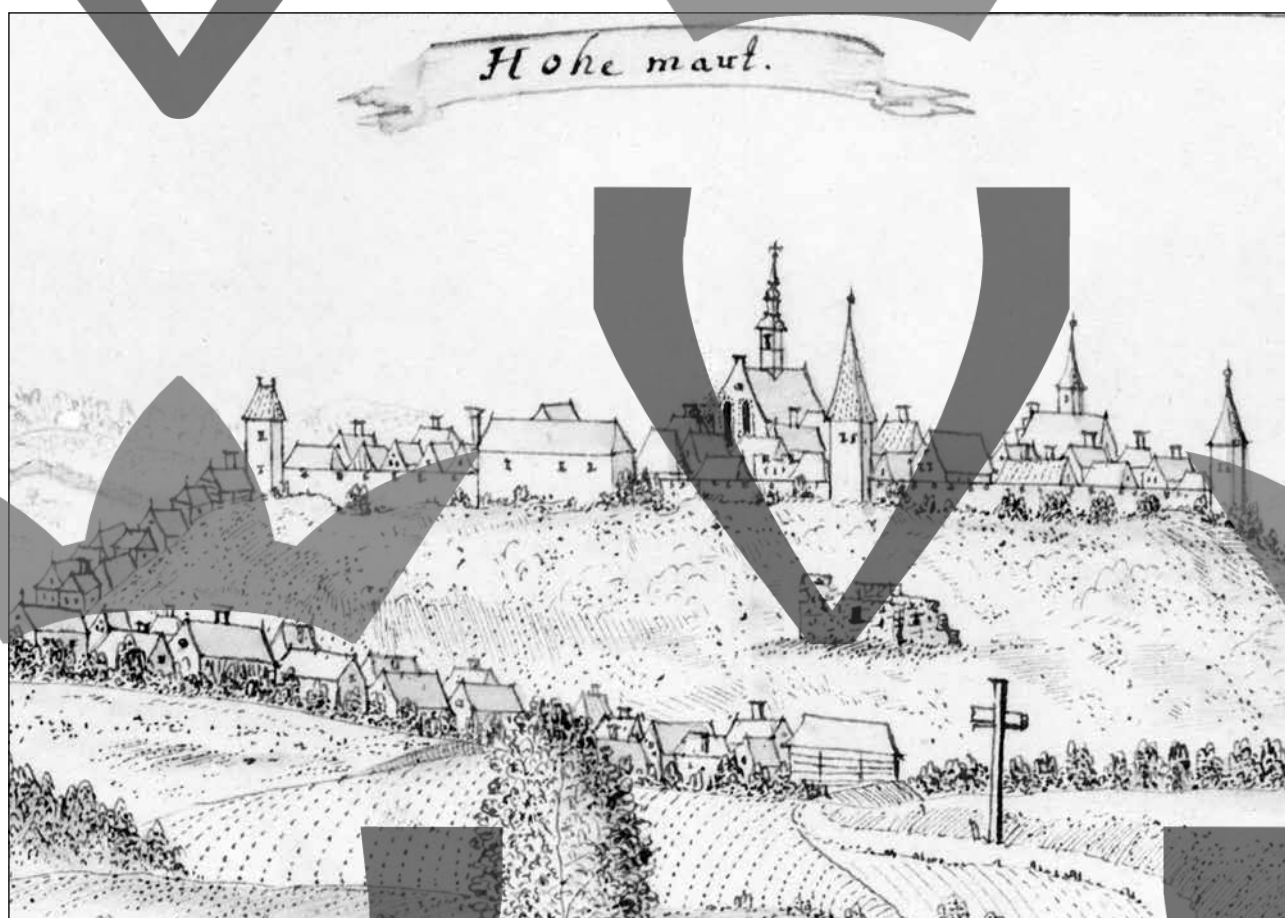
Na přelomu let 1307 až 1308 poskytla svoje věnná města k **zimnímu ubytování habsburského žoldnéřského vojska**. To se ovšem neobešlo bez předchozích jednání s městy a rozsáhlých ústupků, které vůči nim museli jak habsburští vládci, tak královna-vdova učinit. Ty byly vloženy do privilegia pro věnná města, které jim vydali římský král Albrecht I. a jeho syn vévoda Fridrich ve vojenském ležení u Opatovic dne 5. října 1307. Kromě potvrzení veškerých práv a svobod, které byly městům dříve uděleny, získaly Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Polička a Vysoké Mýto další soudně-správní a ekonomické výsady. V soudnictví byla rozšířena pravomoc městských rad na úkor královského podkomořího a rychtáře a měšťané mohli žádat podkomořího, aby byl před soud předvolán i šlechtic, pokud by porušil městské právo. Také povinnost splatit dluhy se i u šlechty přenášela na pozůstalé. Z hospodářských výhod to bylo mimo mílové právo, vztahující se na řemesla a krčmy v okolí města, a kromě výsady svobodného dovozu materiálu na stavbu městských domů (kamene, vápna, písku a hlíny) především právo vykupovat stříbro z kutnohorských dolů, které jinak náleželo pouze královským urburům. Zároveň byly sníženy platy do královské komory z městských pozemků i z pozemků vlastněných měšťany mimo městský areál. V listině byl také zakotven závazek Habsburků nezhoršovat minci v království. Toto privilegium bylo však implicitně vázáno na to, že vévoda Fridrich se stane českým králem. K tomu ovšem nedošlo.

Po ztroskotání habsburských ambicí, kterým definitivní ránu zasadila násilná smrt Albrechta I. Habsburského z rukou jeho synovce Jana v květnu 1308, uzavřel oslabený vévoda Fridrich Sličný 14. srpna 1308 ve Znojmě smlouvu s opětovně úspěšným kandidátem na český trůn Jindřichem Korutanským. Součástí smlouvy bylo vedle vzdá-

ní se veškerých nároků na českou korunu ze strany Fridricha Sličného také potvrzení všech práv a majetků královny Elišky Rejčky ze strany Jindřicha Korutanského. Eliška Rejčka následně potvrdila listinou z 18. srpna 1308 v „Nevnburge“ (Nymburk nebo Klosterneuburg) svým pěti věnným městům všechna privilegia, která obdržela

Obr. č. 6: Fragменты kamenické výzdoby ze zaniklého minoritského kláštera, 14. století (2020)

Obr. č. 7: Vysoké Mýto, cca 30. léta 18. století

od jejího chotě, krále Rudolfa I. Součástí této confirmace manželových výsad, jejichž znění se bohužel nedochovalo (pokud se ovšem nejednalo o „habsburské“ privilegium z Opatovic 5. října 1307), byl i královnin slib, že města proti jejich vůli nepostoupí nikomu dalšímu. To mohla být reakce na vložení habsburského vojska do měst předcházející zimy. Slib věrnosti královně Elišce, který jednotlivá věnná města zřejmě na základě této listiny své paní složila, se dochoval pouze v případě Jaroměře.

Královna-vdova Eliška Rejčka intenzivně vstoupila do politických událostí v zemi opět v roce

1315. Tehdy vyvrcholil politický střet mezi klikou tvořenou rozrodem Ronovců s Jindřichem z Lipé v čele, s níž měla Eliška Rejčka velmi úzké vztahy, a skupinou vedenou Vilémem Zajícem z Valdeka a podporovanou královnou Eliškou Přemyslovnou. V říjnu 1315 byl Jindřich z Lipé zatčen a uvězněn králem Janem Lucemburským na Týřově a následně ronovská strana povstala proti panovníkovi. V domácí válce Eliška Rejčka přirozeně podpořila stranu Ronovců. Součástí mocenských třenic byly i zásnuby Rejččiny dcery Anežky (z manželství s Václavem II.) s vévodou Jindřichem I. Javorským, s nimiž král Jan a jeho

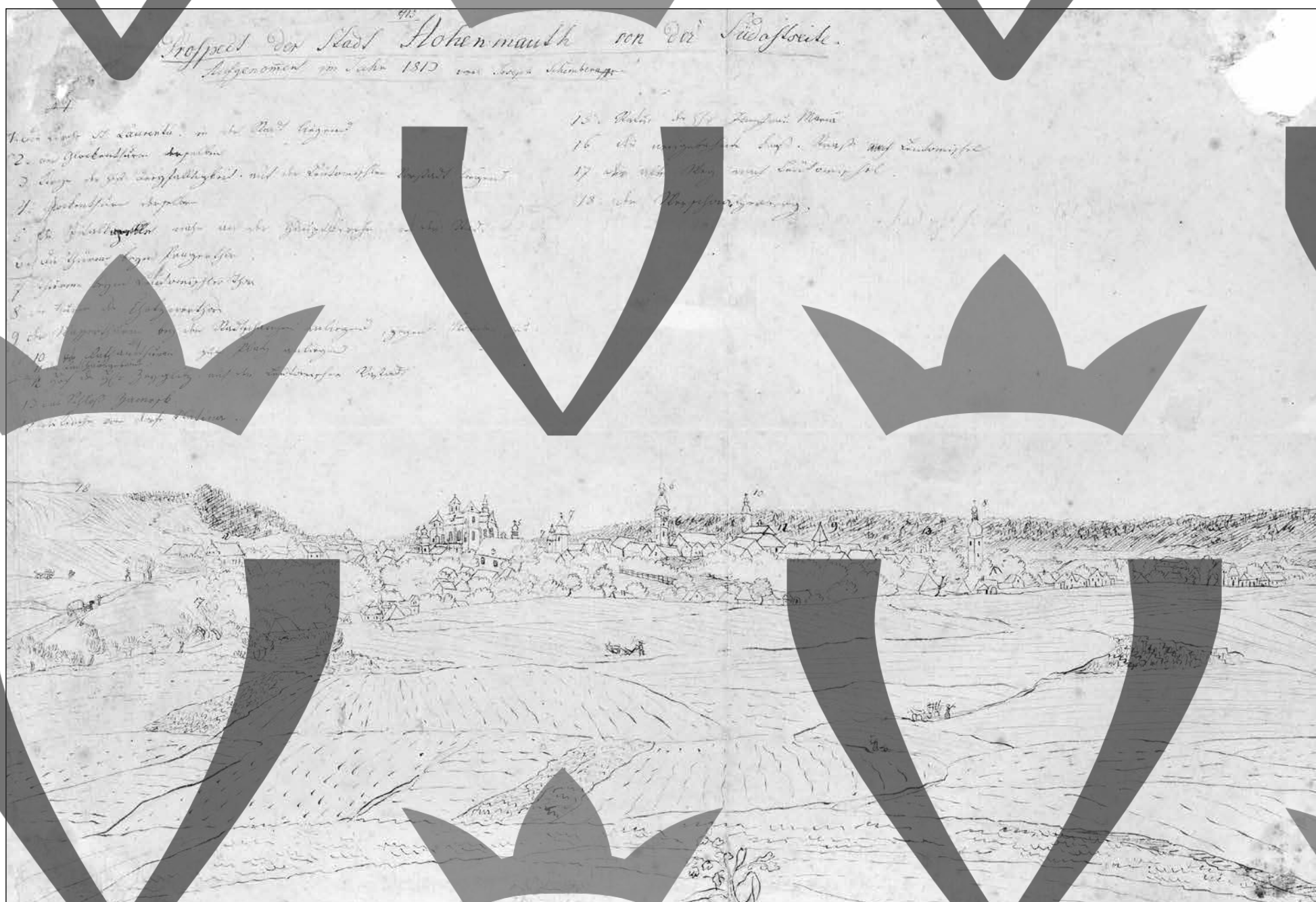
manželka Eliška Přemyslovna nesouhlasili. Eliška Rejčka tak během domácí války opět vpustila do věnných měst vojsko, tentokrát jednotky javorského vévody. Ovšem stalo se tak očividně bez souhlasu a proti vůli obyvatel měst a situace vyústila v otevření bran věnných měst královskému vojsku a poddání se Janu Lucemburskému v roce 1318. Následně došlo k dohodě mezi králem a Eliškou Rejčkou, která se **vzdala východočeských věnných měst** výměnou za příjmy z královských statků na Moravě, kam se uchýlila za Jindřichem z Lipé.

Využití Vysokého Mýta jako věnné **zástavy** v rámci českého panovnického rodu, ale také vazby na rod pánů z Lipé však trvaly i nadále. V roce 1346 byl zapsán věnem roční plat 50 hřiven stříbra z vysokomýtského platu a cla, odváděný do královské komory, Anežce z Blankenheimu, příbuzné krále Jana Lucemburského a vdově po Jindřichu II. z Lipé. Tuto zástavu potvrdil v roce 1362 Karel IV. i Anežčinu synovi Jindřichu III. z Lipé a jeho dědicům. Kromě zástavy rodu z Lipé využil Vysoké Mýto Karel IV. i pro výživu posádky hradu Potštejna, již v roce 1355 zapsal prostřednictvím potštejnského purkrabího Půty z Častolovic roční rentu 100 kop grošů z královských příjmů z měst Vysokého Mýta a Chrudimi.

Z hlediska **vývoje samosprávy** prodělalo Vysoké Mýto podobný vývoj jako další královská města. V čele města po jeho založení stál rychtář. První zmínka o vysokomýtské rychtě pochází z doby před rokem 1291, kdy ji Václav II. udělil spolu s vysokomýtským clem do dědičné držby jakémusi Jindřichovi za roční plat 30 hřiven stříbra, odváděný do královské komory. Rychta byla zřejmě vysazena jako dědičná již se založením města, jak tomu napovídá zmínka v listině Václava II., inzerované v královské confirmaci z roku 1356, a také analogie s Poličkou (kde byla dědičnost rychty zakotvena již v zakladací listině). Rozsah hospodářské základny vysokomýtské rychty se dozvídáme z královské listiny z 1. čer-

Obr. č. 8: Pohled na město od jihovýchodu před požárem roku 1774 (1813)

Obr. č. 9: Pohled na město od jihovýchodu, 1813

vence 1356, již Karel IV. potvrdil novému rychtáři Rudlinovi, který rychtu koupil do dědičné držby, privilegium krále Václava II. s výčtem všech svobodných majetků a požitků k rychtě náležejících, tj. dům rychty, masnou lavici (řeznické prodejní místo), tři chlebné lavice (pekařské prodejní místo), mlýn o osmi kolech s náhonem, dva lány, zahradu, sladovnu a ve městě se nacházející krčmu. V roce 1363 ještě na přímluvu císařského kancléře a rádce, litomyšlského biskupa Jana ze Středy, poskytl Karel IV. rychtáři Rudlinovi i zbylé dvě třetiny soudních pokut, které byly dosud odváděny do královské komory.

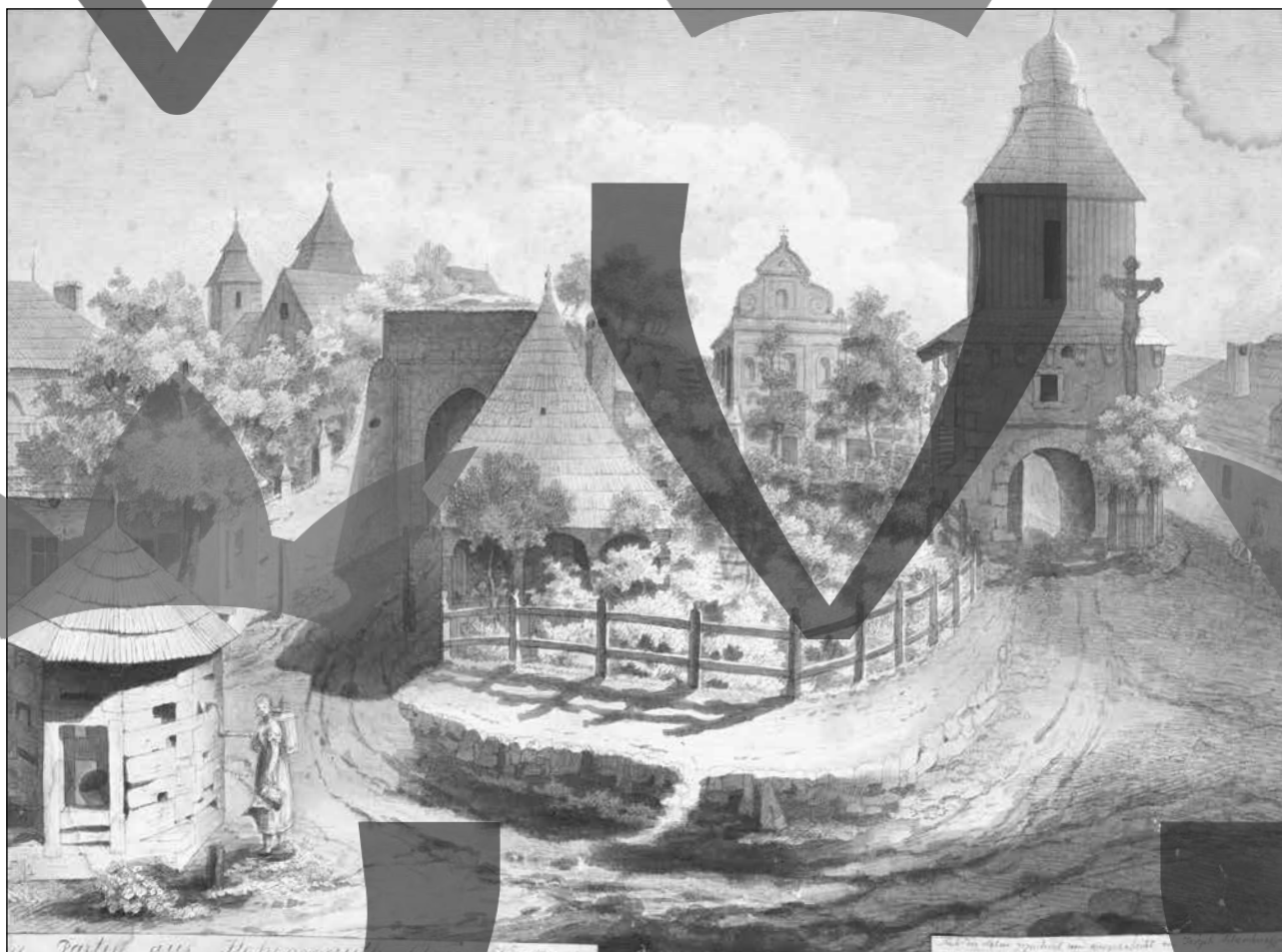
Městská rada jako vrcholný orgán samosprávy se v průběhu první poloviny 14. století stále více prosazovala a okolo poloviny století již zřejmě držela vedoucí postavení ve městě. K posílení městské rady výrazně přispělo privilegium krále Jana Lucemburského z 5. července 1337, které udělil všem královským městům a samozřejmě tedy i Vysokému Mýtu. Král jím omezil moc královského podkomořího nad městy nejen stanovením maximálních nákladů, které při jeho návštěvách musela města vynaložit (tj. na jeho cestu a dary), ale také značně posílil soudní pravomoc městské rady (její kompetence se napříště vztahovala na trestné činy, které nenáležely výslovně panovníkovu soudu), a stanovil pravidla obnovování městských rad, jež zaručovala jejich kontinuitu. Symbolickým završením se pak stala stavba budovy radnice, k níž došlo při severní straně náměstí zřejmě ve druhé polovině 14. století. Prameny však neumožňují její přesnější popis. V nejstarší dochované vysokomýtské městské knize jsou o této radnici zmínky pouze jako o **staré radnici**, a to v protikladu k nové radnici, která byla zbudována nejpozději v roce 1433. Stará radnice však přece z pramenů zcela

nezmizela – v roce 1460 ji vysokomýtská rada s několika podmínkami prodala Jírovi Cardovi za 60 kop grošů; jeho trestné činy vedly k tomu, že dům mu byl v roce 1473 odňat a vrácen městu. To jej následně prodalo jistému Přibíkovi, a to za plných 150 kop grošů, ovšem na pouhý rok, poté dům prodal městu zpět, a následně jej

za pouhých 80 kop grošů, vyplacených ovšem v hotovosti, získal Hašek Bílý. Majitelé se rychle střídali i nadále: Hašek budovu bývalé radnice prodal v roce 1479 za stejnou částku svému zeti Floriánovi a konečně Floriánova manželka Ofka dům v roce 1491 prodala Šimonu Kvasničkovi za 130 kop grošů.

Obr. č. 10: Tzv. Vodárenská bašta, 1812

Obr. č. 11: Pohled na barbakán Litomyšlské brány a zvonici s branou na hřbitov u kostela Nejsvětější Trojice, 1814

Strategická pozice Vysokého Mýta jako hraničního města na hlavní komunikaci mezi Čechami a Moravou se ukázala opět v roce 1362, kdy hrozila válka mezi českým a uherským královstvím. Tehdy Karel IV. nařídil skupině královských měst vytvořit a doplnit **sklady výzbroje**. Konšelé Vysokého Mýta panovníkovi potvrdili, že obdrželi 300 pancířů („*thoraces*“), 237 přilbic s kroužkovým závěsem („*barbutas cum appendenciis*“), 200 plátových paží („*brachilia*“), 37 plátových ramen („*humeralia*“) a 30 nákrčníků („*colliria*“), a slíbili zbroj doplnit do 300 kompletních sad. S celkovým počtem 300 kusů zbroje se tak Vysoké Mýto řadí podle dochovaných údajů pro jednotlivá města spolu s Nymburkem na druhé místo, přičemž největší sklady o 400 kusech zbrojí měly vytvořit Hradec Králové a Plzeň.

Ve spojitosti s českou královnou se Vysoké Mýto objevuje opět v roce 1353, kdy v rámci smluvních smluv pojistil Karel IV. své třetí manželce Anně Svídnické věno 15 000 kop grošů na městech Hradci Králové, Poličce a Vysokém Mýtě. Do jaké míry se královna ujala vlády ve zmíněných městech, není zcela jisté. S určitostí převzala do své moci Vysoké Mýto s dalšími věnnými městy až čtvrtá manželka císaře Karla IV. Alžběta Pomořanská v roce 1363, opět na základě smluvních dohod mezi Karlem IV. a Alžbětiným otcem Bogislavem, vévodou pomořanským. Její třicetiletá vláda nad věnnými městy, trvající až do její smrti v roce 1393, znamenala definitivní završení **institucionalizace věnných měst** v českém království. Dohled nad těmito městy měli v době královniny vlády především její **podkomoři a hofrychtéř** (v pohusitském období také purkrabí Hradeckého kraje). Finanční nároky, které Alžběta Pomořanská na svá města měla, se zřejmě v období jejího vdovství stupňovaly a můžeme soudit, že vrcholily ve spojitosti s její aktivní podporou syna Jana, vévody zhořeleckého, na konci 80. a počátku 90. let 14. století. To spolu s náklady na císařovnin dvůr v rezidenčním Hradci Králové znamenalo pro věnná města značnou ekonomickou zátěž, která vyústila v jejich zadlužení a následnou stížnost na královniny nároky po smrti Alžběty Pomořanské. Král Václav IV., pod jehož vládu se města navrátila, reagoval privilegiem vydaným pro věnná města dne 10. června 1395, jímž upravil pravomoci držby věnných

měst i budoucími českými královnami. Jednak omezil soudní pravomoci královniných podkomořích, jednak královna nesměla svá města zastavovat bez králova svolení ani vybírat berně jinými a v jiné výši, než byly vybírány v královských městech; zároveň král potvrdil jednotlivým městům jejich práva a svobody, které jim byly dříve uděleny.

Když nedlouho po převzetí věnných měst králem vypukla po zajištění Václava IV. panskou jednotou v květnu 1394 **domácí válka**, zůstalo Vysoké Mýto věrné panovníkovi a podpořilo vojenské tažení vévody Jana Zhořeleckého na osvobození jeho bratra. V září 1395 král Václav IV. uznal značné výdaje ve výši 954,5 kopy pražských grošů, které město za války vydalo při zdejším pobytu královského vojska, a povolil Vysokomýtským srážet si dluh z platů, které měli odvádět do královské komory.

Poslední královnou, která držela věnná města před vypuknutím husitské revoluce, byla Žofie

Bavorská. Obdržela je od svého manžela Václava IV. zřejmě nedlouho před svou korunovaci na českou královnou v roce 1399. Roku 1412 potvrdil svým souhlasem Žofiinu držbu věnných měst i „dědic“ českého trůnu Zikmund Lucemburský, když odsouhlasil nový zápis 10 000 uherských zlatých, učiněný Václavem IV. královně Žofií na jejich věnných městech.

Vysoké Mýto jakožto věnné město českých královen bylo ve 14. i na počátku 15. století v průběžných vazbách ke královské moci, získávalo od českého krále privilegia a zůstávalo integrální součástí správních struktur království. V roce 1372 například obdrželi vysokomýtské měšťané právo svobodného testamentu. Vysoké Mýto se také stalo nejpozději počátkem 14. století **centrem Mýtského kraje**. Tento kraj se v pramenech objevuje v souvislosti s agendou dvorského soudu a desk dvorských, zatímco z hlediska berní administrativy byla oblast součástí Chrudimského kraje, s nímž také v době pohusitské definitivně Mýtský kraj splýnul. V rámci Mýtského kraje byla v roce 1381 Vysokému Mýtu Václavem IV. udělena krajská poprava, kterou městská správa vykonávala nejméně do roku 1405, kdy měl úřad krajského poprávce pro kraje Mýtský, Chrudimský a Hradecký převzít Jan I. Krušina z Lichtenburka (ovšem zda se tak stalo, není jisté).

Z hlediska církevní správy stálo Vysoké Mýto v čele **děkanátu**, který se zformoval ve druhé polovině 13. století ze starších farností v povodí řeky Loučné a novějších vzniklých v rámci kolonizačních aktivit. První pramenná zmínka o vysokomýtském děkanátu pochází z mandátu, zachovaného ve formulářové sbírce a datovaného léty 1279–1290, jímž pražský biskup Tobiáš z Bechyně pověřil místního děkana, aby vyšetřil nepřístojnosti v chování kněží, na něž si stěžovali vysokomýtské měšťané. Administrativně vysokomýtský děkanát podléhal hradeckému archidiakonátu a pražské diecézi. Situace se změnila se založením litomyšlského biskupství v roce 1344, pod něž byl vysokomýtský děkanát, dosud spadající do obvodu pražského biskupství (arcibiskupství), převeden. Rozsah děkanátu známe z listin z let 1349–1351, které byly vydány právě v souvislosti se založením litomyšlského biskupství a stanovením jeho územního rozsahu: sestával ze 40 farností, tří filiálních kostelů a vysokomýtského minoritského kláštera. Jediným jménem známým děkanem z doby

Obr. č. 12: Zvonice a brána hřbitova u kostela Nejsvětější Trojice, 1823

Obr. č. 13: Slavobrána na Pražském předměstí v pohledu k městu, 1833

před husitskými válkami je Jan, farář v Řepnících, který zde působil v roce 1409.

Stavební podoba města v době předhusitské

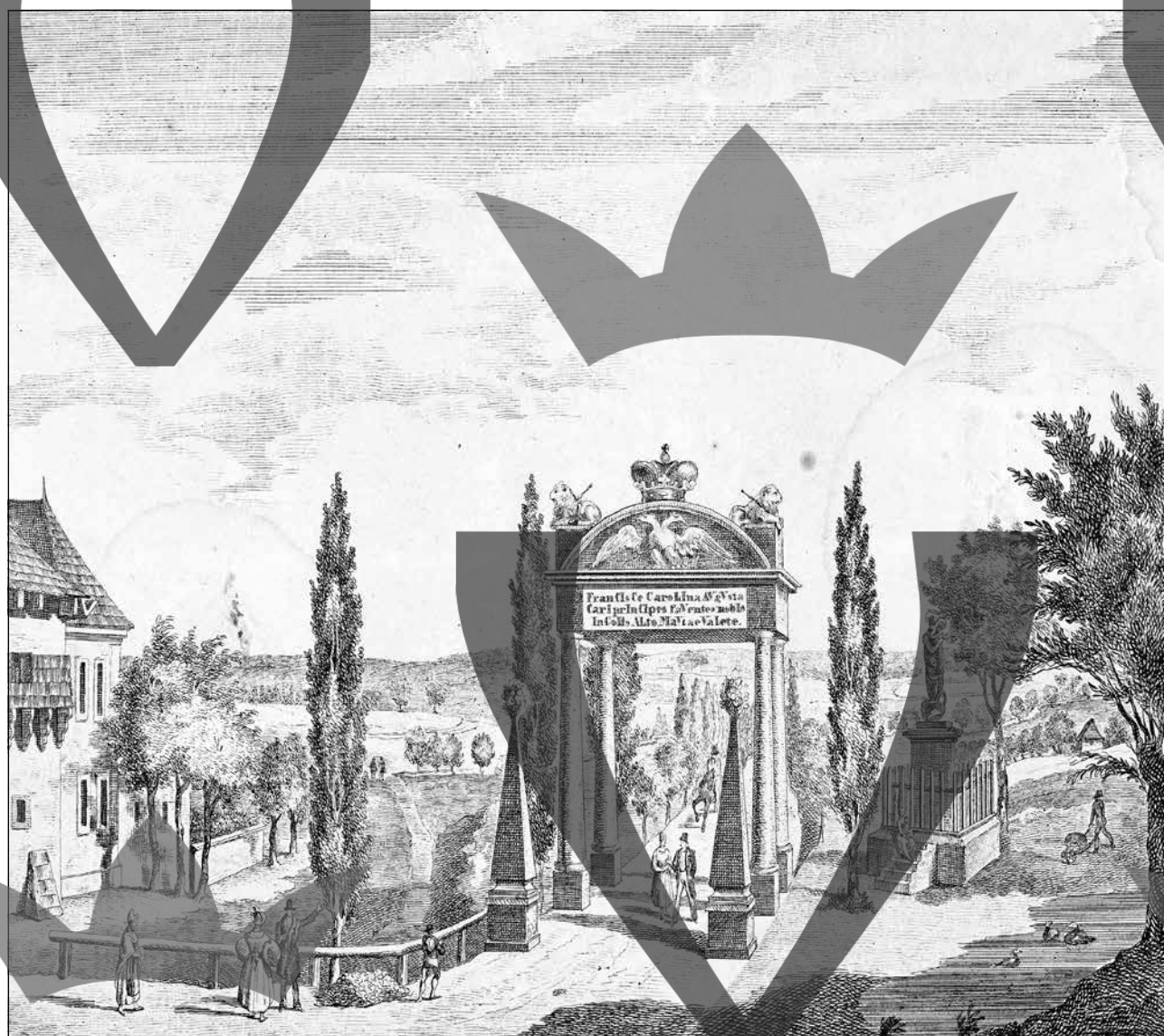
Půdorys a parcelace města byly vyměřeny při jeho založení a tato základní uliční a parcelační dispozice se dochovala bez zásadních změn až do současné doby. Díky vhodnému terénu mohlo být Vysoké Mýto vysazeno jako téměř pravidelný čtverec (o délce asi 400 metrů a šířce 420 metrů) na rozloze zhruba 167 000 metrů čtverečních. Ústředním prostorem městského života bylo **rozlehlé centrální náměstí**, které dosahuje plochy asi 16 000 metrů čtverečních. Vzhledem ke značné svažitosti terénu směrem k severovýchodu stékala strouhami po nevydlážděném náměstí do této části voda a vytvářela zde vodní plochu, která byla obyvateli města využívána. Tato louže byla odstraněna až v 19. století, kdy bylo také náměstí postupně vydlážděno. Náměstí bylo místem konání jak týdenních, tak výročních trhů (jarmarků). Pro předhusitskou dobu jsou ve Vysokém Mýtě doloženy dva jarmarky, jeden na den patrona městského farního kostela sv. Vavřince (10. srpna) a druhý na svátek sv. Filipa a Jakuba (1. května), přičemž oba trhy byly třídní. Průběžně se prodávaly základní potraviny – masné a chlebné krámy stály v severovýchodní části náměstí (u zmíněné louže). Při severní straně náměstí vzniká ve druhé polovině 14. století již připomínaná radnice (pozdější stará radnice), u níž je pro pozdější dobu doloženo dalších devět domů, vybudovaných na ploše náměstí.

Jako v jiných nově založených městech došlo nejprve ke stavbě **provizorních obydlí ve formě polozemnic** v zadních částech vyměřených městišť. Ty byly posléze nahrazeny komorovými domy s průčelím do ulice a s volným průjezdem vedle domu. Tento typ obydlí zřejmě ve Vysokém Mýtě

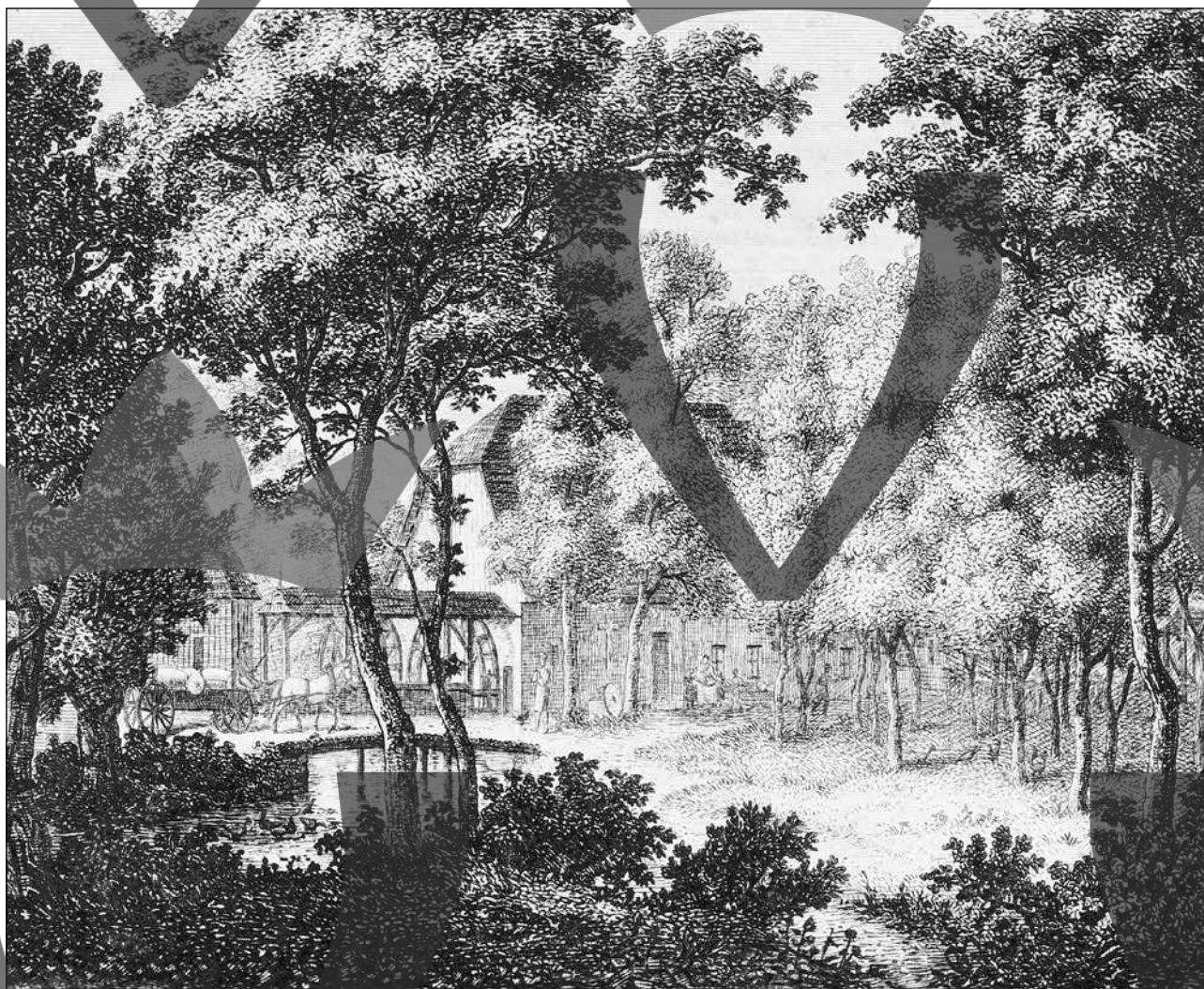
převažoval do konce 13. století a jistě byl užíván i v následujícím století. V průběhu 14. století docházelo u domů k překlenutí průjezdu, což umožnilo zvětšit obytné plochy. V přízemí se nacházela prostorná síň, tzv. mázhaus, která sloužila k hospodářským aktivitám vlastníka domu. Hlavní obytné místnosti se nalézaly v prvním patře. Další hospodářské a zemědělské budovy byly umís-

těny v zadních částech parcel. Důležitou součástí měšťanského obydlí byly sklepy. Tyto sklepy, které jsou také bohužel jedinou dochovanou součástí středověkých domů ve Vysokém Mýtě, a to především u domů podél stran náměstí, byly vesměs vyzděny neopracovaným opukovým kamenem a zaklenuty klenbou. Je také doloženo několik nevyzděných sklepů, jež díky vyhloubení v pevné spraši takto zpevněny být nemusely. Ve většině případů se jednalo o jednoetážové či dvouetážové sklepy, pouze v jednom případě máme doložený sklep tříetážový. Dřevěná domovní zástavba ve Vysokém Mýtě dominovala po zbytek 13. století i ve 14. století, v jehož průběhu došlo k postupnému pronikání kamene do stavby městských domů a začala pozvolná obměna dřevěné zástavby za kamennou.

Zásadním prvkem výstavby města bylo jeho **opevnění**, vybudované nedlouho po založení Vysokého Mýta. První zmínku o něm a zároveň o jeho stavbě máme dochovanou z formulářové sbírky Jindřicha z Isernie, podle jejíhož zápisu král Přemysl Otakar II. osvobodil měšťany Vysokého Mýta po dobu dvou let od placení úroků a berní do královské komory, po dobu tří let od placení cla na celém území jeho vlády a nadto jim postoupil svůj důchod z městské rychty na dva roky, aby město opevnili hradbami podle vzoru kolínského opevnění. Při výstavbě opevnění byly využity vodní toky, u nichž bylo město založeno. Jak k řece Loučné, z níž bylo nadto vyvedeno rameno (nazývané Mlýnský potok), které zesílilo obranu města ze severu, tak k Blahovskému potoku na východě spadalo městské návrší poměrně strmě. Na jihozápadě naopak areál města navazoval na okolí bez zvláštního přírodního zabezpečení. Samotné opevnění bylo vymezeno jako zhruba čtverec se zaoblenými nárožími o stranách 294,5 metrů na severní, 380 metrů na východní, 266 metrů na jižní a 418 metrů na západní straně. Výstavba hradeb zřejmě začala vybudováním příkopu a valu a teprve poté následovala stavba hradební zdi a parkánu, které vznikly postupně během následujících let.

Obr. č. 14: Slavobrána na Litomyšlském předměstí v pohledu od města, 1833

Obr. č. 15: Pohled na Malé mlýny na Pražském předměstí, před 1843

Jádrem opevnění byla mohutná hradba z opuky zesílená 28 podkovovitými baštami, otevřenými směrem do města. Výška hradby, opatřené cimbuřím, byla od paty příkopu asi 12 metrů a její průměrná šíře dosahovala asi 2,3 metru. Nejsilnější opevnění, ovšem dnes téměř zcela zaniklé, bylo na jihozápadě, kde chybělo přírodní zabezpečení. Před hlavní hradbou byl vybudován parkán o šířce 6,7 až 9,7 metru s 5 metrů vysokou parkánovou zdí, která však mohla vzniknout až v průběhu 15. století. Hradební příkop měl šířku 8 až 11 metrů a hloubku 9 metrů a obepínal město v celém obvodu kromě severní strany, kde ho nebylo třeba, neboť zde bylo město chráněno přirozeným příkrým svahem a uměle vytvořeným náhonem, napájeným Blahovským potokem. Větší zbytky opevnění se do současnosti zachovaly jen na severní a východní straně města. Z původních

28 bašt se zachovaly především hranolová Vodárenská bašta (její pojmenování odráží pozdější adaptaci na vodárenskou věž) a tzv. Klášterská bašta (upomínající na zaniklý minoritský klášter, stávající v jejím sousedství) na severozápadě města a bašta u Choceňské brány na východní straně. Zbytky opevnění v této části města byly v letech 1873–1875 na připomínku narozenin Josefa Jungmanna upraveny na park, přičemž části hradeb byly v té souvislosti odstraněny a zanikl i zdejší parkán.

Značná pozornost ve Vysokém Mýtě byla věnována budování **tří bran**, které se otvíraly směrem západním (Pražská, též Vraclavská), jižním (Litomyšlská) a východním (Choceňská). Každou z nich na konci středověku tvořila kulísová brána, chráněná z boků velkou a menší hranolovou věží. Před branou se vždy nacházelo předbrání.

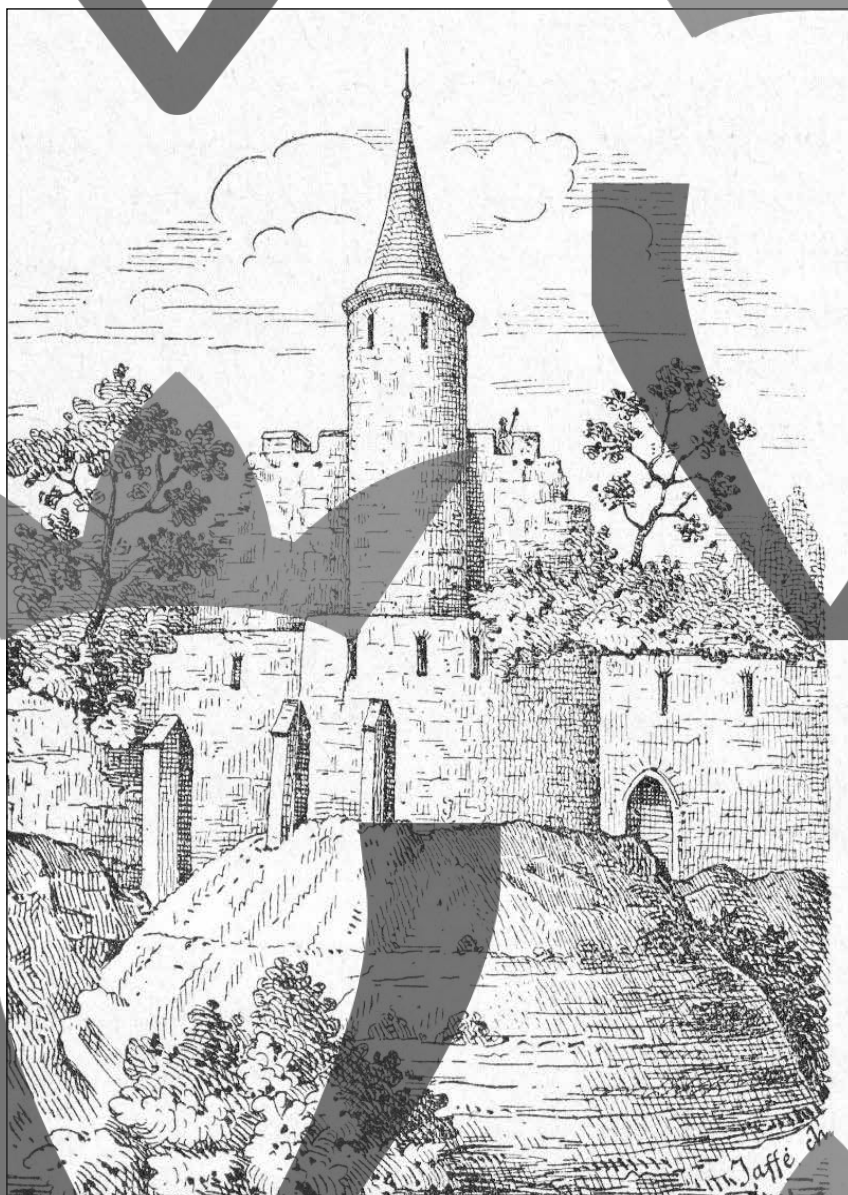
Na severní straně hradeb se nacházela ještě forta pro pěší, jež ústila do krytého schodiště směřujícího k dřevěnému mostku položenému přes náhon. Další tzv. brankou, rámovanou lomeným ostěním z tesaného kamene a vysokou 2,5 metru, umístěnou v severozápadním rohu opevnění v sousedství Klášterské bašty, z města vycházela odvodňovací strouha. Dnešní podoba městských bran pochází, s výjimkou věže Choceňské brány, zvané Karaska, až z 19. století, vnější části bran byly z komunikačních důvodů na počátku 19. století zbořeny a teprve později došlo k pseudostylové obnově bran v hlavní hradbě.

Z církevních staveb ve městě hrál nejdůležitější roli **chrám sv. Vavřince**, umístěný v jihozápadní části města a až do 16. století obklopený městským hřbitovem. Pro období do husitských válek u něj můžeme postihnout dvě stavební fáze, přičemž jim patrně předcházela provizorní dřevěný kostel, zbudovaný krátce po založení města. První kamenný kostel byl vybudován na přelomu 13. a 14. století. Jeho přesnou architektonickou podobu neznáme, nicméně se dle zbytků využitých v následné nové stavbě kostela zřejmě jednalo o trojlodní baziliku s protáhlým, polygonálně zakončeným chórem. Z větší části se tento kostel půdorysně shodoval s dnešním chrámem sv. Vavřince. Z této stavební fáze se dochovala především dolní část jižní věže a k ní přílehlá jižní obvodová zeď. Jižní věž byla otevřena dvěma arkádami do jižní lodě a mezivěžního prostoru a byla sklenuta křížovou klenbou. Tyto arkády byly však na konci 14. století zazděny. Portál jižní věže kostela byl zřejmě ozdoben tympanonem s výjevem Očišťování Panny Marie, jehož fragmenty byly objeveny při regotizaci chrámu v 19. století.

Někdy v 50. nebo 60. letech 14. století Mýtští přistoupili ke stavbě nového chrámu. Svou podobou navazoval na předchozí kostel. Jedná se také o gotickou trojlodní baziliku se dvěma věžemi při západním průčelí a úzkým, protáhlým, polygonálním chórem. Tento chrám byl stavěn během delšího období v průběhu druhé poloviny 14. století, o čemž svědčí jak ozdobné prvky, tak užití tří druhů stavebního materiálu (pískovce pro chórovou část kostela, opuky pro zdivo lodí, věží a západního průčelí a cihel pro některé klenby). S budováním kostela se začalo tradičně od jeho východní strany, tedy od presbytáře se sakristií na jižní straně a se šnekovitým schodištěm na se-

Obr. č. 16: Skici vysokomýtských věží a kostelů, cca 1843

Obr. č. 17: Klášterská bašta, 1862

verní straně chóru. Presbytář se zakončením ve formě polygonu o pěti stranách osmiúhelníku byl zaklenut třemi poli žebrové klenby. Trojdílná okna chóru jsou tvořena hluboce vyžlabeným ostěním a zdobena kružbami ze sférických trojúhelníků a kružbami ze tří komolých jeptišek s třemi trojlísty, které se plynule střídají. Po dobudování chóru, jehož výstavba proběhla ve třetí čtvrtině 14. století, byla k němu z jižní strany přistavěna sakristie, kterou lze podle konzol žebrové klenby o třech polích datovat do doby kolem roku 1370. Je osvětlena čtyřmi okny s kružbami ve tvaru čtyřlístů a trojlístů, do chóru se otvírá dvěma lomenými portály. Sakristie je zvenčí opatřena malou věžičkou pro lampu věčného světla. Poté bylo budováno samotné trojlodí s ponecháním zdíva jižní lodě předchozího kostela. Z průčelí to byla ještě s jistotou jižní věž, která byla zachována a vtělena do nové stavby. O kamenické výzdobě kostela poskytují představy fragmenty baldachýnu, konzol a pilířů, ale také tympanonu Klanění tří králů, pocházejícího z 80. nebo 90. let 14. století. Z vnitřního vybavení kostela se z předhusitské doby zachovaly pouze dva neúplné náhrobní kameny, první s postavou rytíře pocházející z počátku 14. století a druhý se štítem, helmicí a klenotem z konce 14. století.

Kromě kostela sv. Vavřince se nacházel ve Vysokém Mýtu i **klášter minoritů**. Ve starší literatuře se sice objevuje názor, že ve městě působily konventy dva, a to vedle minoritského i klášter klarisek, nicméně pramenně lze potvrdit existenci pouze minoritského kláštera. Tento klášter byl umístěn v severozápadním rohu města. O jeho stavební podobě bohužel nemáme žádné doklady. Z kusých zmínek se ve starší literatuře objevují pouze informace, že se zde v roce 1347 pod záštitou paní Anežky z Potštejna konala řádová kapitula a že v roce 1418 byl klášteru učiněn odkaz jedné kopy grošů ročního platu od místního měšťana. Patrocinium klášterního kostela bylo s největší pravděpodobností apoštolů sv. Petra a Pavla.

Minoritský klášter ve Vysokém Mýtu byl zničen v době husitské revoluce, zřejmě již v roce 1421 po obsazení města pražany (srov. obr. č. 6). Také **filiální kostel Věch svatých**, který stával mimo městské jádro v lokalitě „Na pohřebě“ (dnešní Choceňské předměstí), byl zřejmě zničen ve stejné době.

Husitské a pohusitské období

V předvečer husitských válek náleželo Vysoké Mýto, jedno z předních východočeských měst, které mělo díky mírnému podnebí a okolní úrodné půdě příhodný zemědělský potenciál, ke **středně velkým královským městům**. Při pokusu o rekonstrukci vysokomýtských dějin v **husitském období** se musíme spokojit s nevelkým počtem úředních zápisů a husitskými kronikářskými záznamy z 20. a 30. let 15. století. Ty ve vztahu k Mýtu, opevněnému dvojitým pásmem hradeb s vnějším příkopem a náspem, zachycují až postup pražanů a připojivších se táboritů, kteří využili Zikmundův odjezd ze země a vydali se podmanit

si středočeská a východočeská města. Nedaleká Chrudim kapitulovala před spojenými vojsky 28. dubna 1421. Zatímco táborité poté směřovali k Poličce, **pražané** zamířili k Vysokému Mýtu. Přesné datum ovládnutí města, spojené s následným přijetím čtyř pražských artikulů, není známo, nicméně se předpokládá, že k tomu došlo před 2. květnem. Jak doložil Vavřinec z Březové

ve své *Husitské kronice*, pražany u Mýta posílil pan Oldřich Vavák z Hradce. K Litomyšli, jež je od Mýta vzdálená 18 km, už zřejmě dorazili pražané a táborité opět společně. Funkci hejtmana pražského svazu poté zastával v Hradci, Mýtu, Chrudimi a Litomyšli umírněný kališník Diviš Bořek z Miletínka, jenž získáním Kunětické hory položil základ rozsáhlému pozemkovému majetku postupně ukořistěnému klášterům opatovickému a sezemickému.

Po Žižkově smrti dochází v roce 1425 k roztržce mezi sirotky a tábory. **Sirotci**, vedení husitským knězem Prokopem Malým (Prokúpkem), dobyli Litomyšl i Vysoké Mýto, které tak získalo vojenský dohled (doloženo je jméno hejtmana Blažka, větší rozepře rozhodoval Jan Čapek ze Sán, v náboženských záležitostech měl hlavní slovo kněz Prokúpek). Vysokomýtská zástupci se na straně sirotků účastnili i osudné bitvy u Lipan (1434), kde bojovali pod Prokúpkovým vedením. V dalších měsících se nejprve odmítali Zikmundovi podvolit, po nemalém odboji, jehož se účastnili i Hradečtí a Chrudimští, však nakonec ustoupili a 14. srpna 1436 se mu se zástupci většiny tehdejších královských měst v Jihlavě, kde byl Lucemburk přijat za českého krále, poddali; po své korunovaci **dostala Barbora Celská od Zikmunda** zástavou věnný majetek tak, jak ho do roku 1419 držela manželka Václava IV. Žofie Bavorská. Spadalo do něho i Vysoké Mýto.

Sledujeme-li zmínky o Mýtu v husitských kronikářských zápisech, upoutá naši pozornost zvláště již vzpomínané **opanování města pražany**. Kronikářská díla se totiž rozcházejí v popisu způsobu, jakým k tomu došlo. Podle záznamů ve *Starých letopisech českých* patřilo Mýto mezi ta města, která nejprve vzdorovala: řada domů pry vyhořela a došlo i ke ztrátám na životech. Podle zápisu v *Husitské kronice* Vavřince z Březové mělo Mýto patřit spolu s Poličkou, Dvorem Králové, Trutnovem a Litomyšlí k těm, jež byla obsazena „*bez pobití lidí*“. Z dalšího vývoje je zřejmé, že převrat musel přispět k zániku vysokomýtského **kláštera minoritů**, který stával v místě pozdější secesní budovy sokolovny (srov. obr. č. 6). Jak

Obr. č. 18: Náměstí, 1863

Obr. č. 19: Pohled z náměstí k Litomyšlské bráně, 1871

ukazuje současný výzkum, někteří historikové situovali do Mýta s vysokou pravděpodobností mylně ještě jeden klášter, a to klarisek. Zatímco H. Jireček sídlo klarisek předpokládal u hradeb poblíž Klášterské bašty a minoritský klášter naproti němu ve směru k náměstí, v současné době o vysokomýtských klariskách nenacházíme jedinou zprávu, a to ani v době pohusitské. V úředních vysokomýtských zápisech dochovaných od roku 1423 lze dohledat zmínky o nemovitostech vzpomínaných jako domy „v klášteře“ či „u kláštera“ (neuvádí se však nikdy, o jaký klášter se jednalo; musel být tedy jeden a budova musela v nějaké podobě ještě stát, protože v případě pustého místa by byl používán pojem klášterišť). Teprve na počátku 80. let 16. století měly být zbytky „kláštera“ (opět používán singulár), kaple a klášterního kostela sv. Petra a Pavla rozebrány a použity k výstavbě renesanční dvoupatrové zvonice u kostela sv. Vavřince (1583–1585) a hřbitovní brány u kostela Nejsvětější Trojice. Zaniklo i klášterní pohřebiště. Dnes na existenci klášterního objektu upomíná pouze název Klášterní ulice a dochovaná Klášterská bašta, nacházející se na dvoře sokolovny.

K vysokomýtským církevním stavbám doplníme, že se v předhusitské době na Choceňském předměstí nacházel poblíž hradeb filiální **kostelík Všech svatých „na Pohřebě“**. Dochované úřední záznamy z pohusitské doby o něm také hovoří jako o již neexistující stavbě. Mizí též staromýtský **kostel sv. Mikuláše**; snad byl tedy také v důsledku převratných událostí vypleněn a poničen. K roku 1435 ho zmiňuje zápis v městské knize jako „kostelík někdy sv. Mikuláše v poli“; ze zápisů vyplývá, že stál u řeky Loučné nedaleko bývalého Staromýtského mlýna, po němž zůstávalo v té době již jen mlýniště. Zaznamenáváme však v případě města v hradbách a předměstí i doklady o nové výstavbě, i když je pochopitelné, že z počátku nepochybně poklesl počet obyvatelstva z důvodu odchodu většiny německého patriciátu. Např. v roce 1433 bylo dáno městiště mostnému Maříkovi, jenž byl na dobu osmi let osvobozen od placení povinného poplatku, aby mohl postavit nový dům. Spolu s mostným, jehož přítomnost dokládá nejednu dřevěnou lávku, mostky a most, je ve městě pro dobu husitskou a pohusitskou doloženo na **50 různých profesí**. Nejpočetněji

zastoupená řemesla měla ve válečných letech povinnost dodávat k vojenským vozům koně: vzpomínání jsou pekaři, mlynáři, soukeníci, pláteníci, sladovníci, ševci, kramáři, řezníci, kováři a krejčí. Zvláště se tedy jednalo o potravinářská řemesla (zde se významně promítal provoz mlýnů a počet předměstských dvorů), textilní a kovářská, jejichž výroba přesahovala místní potřebu. Zejména **v průběhu 30. let tak město šlo ke stabilizaci vnitřních poměrů**.

Vysoké Mýto převratem zaznamenalo i **jazykovou proměnu**, lze však předpokládat, že už od závěru 14. století ve městě sílil český živel. Např. post městského písaře ještě k roku 1421 zastával jistý Berthold, kterého A. V. Šembera označuje za Němce. I on mohl být mezi těmi, kteří v důsledku bouřlivých událostí město i se svými rodinami

opustili. Uvolnění městského prostoru tak bylo podnětem pro příchod českého obyvatelstva, jehož původ nejsme schopni rekonstruovat.

Výše uváděný „*notarius civitatis*“ Berthold nepochybně působil na **nejstarší vysokomýtské radnici**, snad ještě dřevěné, stojící s několika dalšími domy a dřevěnými kotci uprostřed prostorného čtvercového náměstí (podobně spatřujeme první radní budovu uprostřed náměstí např. v Trutnově). Otazníků se vynořuje kolem tohoto vysokomýtského objektu pravděpodobně z druhé poloviny 14. století mnoho. První zmínka, z roku 1423, je zachycena v nejstarší dochované městské knize (Kniha bílá úzká z let 1423–1464): „*A to se dalo na rathúze před purkmistrem Kubú a před konšely, jimž jména: Víték, Mikuláš Bielý, Petr Seslavský, Petr písař, Beneš, Vaněk kramář, Budík, Thóma a jiný k tomu.*“ Známe tak částečně i složení tehdejší městské rady a jméno radního písaře, který zachytil nejstarší vrstvu dochovaných zápisů. K roku 1433 je již uváděna **nová radnice** („*rathúz velký a nový*“), dnešní č. p. 96 na východní straně náměstí s dochovanými gotickými sklepními prostory. Radnice, po kostele sv. Vavřince, jehož prvním farářem podobojí byl jistě v letech 1432–1452 Vaněk (Václav Bílý), nejvýznamnější stavba města, je tak dalším dokladem určité stabilizace poměrů. K prvotní budově ještě dodejme, že v roce 1460 obec prodala starou radnici za 60 kop grošů Jírovi Cardovi, přičemž po dobu jednoho roku ještě využívala některé prostory k vybírání šosu a **uskladnění zbroje** (pušek, vozů a praku). V dochovaných pramenech 16. století je jako dům dědičné **rychty** vzpomínáno dnešní č. p. 19 (ještě k roku 1503 je výslovně připomínán dědičný rychtář a ani transakce první poloviny 16. století nenaznačují, že by byla rychta městem vykoupena; vodítkem je prozatím informace z roku 1554, kdy městská rada prodala dům rychty za 480 kop grošů nožíři Václavu Sárovi).

A právě na oné nové radnici se začalo systematictěji úřadovat. Úřední činnost dokládá především zmíněná městská kniha, jejíž zápisy jdou v souvislé řadě od roku 1434 (zápisy z let 1423–1433 představují jednotliviny, psané ješ-

Obr. č. 20: Severovýchodní kout náměstí, cca 1871

Obr. č. 21: Jihozápadní kout náměstí, před 1876

tě na samostatné listy, nikoli do svázané knihy). Městský písař, po dlouhou dobu pouze jeden, pochopitelně připojoval už v době předhusitské k vyhotovovaným úředním písemnostem **městskou pečeť**, ovšem nejstarší dochovaná ve vysokomýtském archivu města je až na listině vydané kožešnickému cechu v roce 1444, kdy na gotické pečetě o velikosti 62 x 66 mm vidíme draka v bojovém letu; s ohledem na poškození pečetě je opis rekonstruovatelný z dochovaných listin z let 1350, 1362, 1363 a 1371: + S. *BVRGENSIUM . DE CIVITATE HOMVTE* (srov. obr. č. 3). Pečetidlo pro vyhotovování větší městské pečetě pocházelo pravděpodobně z první poloviny 14. století. Lze však předpokládat, že kromě této větší pečetě město používalo i menší pečeť. Pečetidlo velké, ani malé pečetě s původním městským znakem (drak v bojovém letu) se nedochovalo (dochováno je až pečetidlo s novým znakem z počátku 16. století; srov. obr. č. 4).

Při zmínce o torzovitosti dochované úřední materie se nabízí otázka, co se stalo s nejstaršími vysokomýtskými písemnostmi, tedy s obdrženými listinami a nejstaršími městskými knihami, zvláště pak s tou, která pojišťovala držbu majetku (protože Mýto původně spadalo do okruhu **magdeburského práva**, lze předpokládat vedení soudní knihy obdobné knize novobydžovské)? Jestli tyto písemnosti alespoň zčásti neshořely, popř. nebyly zničeny, mohl je s sebou např. odvézt výše vzpomínaný radní písař Berthold, který je tak mohl chtít ochránit a opět navrátit po uklidnění poměrů. Byl-li ještě v roce 1436 naživu, zneklidnit jej mohla **listina z 20. července 1436**, kterou Zikmund Lucemburský vydal před svým přijetím na český trůn šlechtě a městům českého království jako ubezpečení, že nebudou narušována jejich práva a basilejské úmluvy a že obyvatelé měst nebudou nuceni přijímat odběhlé světské a duchovní osoby. Doložena je i přímluva královny Barbory, aby bylo odběhlým obyvatelům umožněno navrátit se do svých domovů. To ovšem vzbudilo v mýtské obci nevoli, takže královna nechala sepsat 8. května 1437 další list, v němž Mýtské ujišťovala, že je svou prosbou k ničemu nenutila, že to má být jen na jejich rozhodnutí, koho přijmou a koho ne.

Zvláštní pozornost si z tohoto období zaslouží zejména Zikmundova **listina z 22. ledna 1437**. Město se totiž na Zikmunda obrátilo se žádostí, aby jim **potvrdil privilegia, o něž přišlo za husitských válek** („*sunt abstracta, ablata vi et perdita*“). V písemnosti, jež není dochována v originále, panovník výsady nepochybně na základě svědectví věrohodných osob potvrdil („*approbavimus, ratificavimus, innovavimus et confirmavimus*“) a zdá se, že si Mýtš i polepšili. Panovník nejprve potvrdil obci držbu vsi Vraťslavi (dnes Vraclav, vzdálená 4 km od města) a lesa Rez s příslušenstvím (vesnice Rzy, jejíž předchůdkyně, patřící litomyšlskému biskupství, zanikla, začala být budována od roku 1435, kdy byl Janu Černému za hlídání lesa dán pozemek

k výstavbě domu). Už touto listinou tak Mýtš položili **základy městského statku**. Dvěma domům ve Šnakově (tj. dvoru Plotiště a tvrzi a dvoru Šnakov), nacházejícím se v městském obvodu, byla potvrzena manská příslušnost k městu (stalo se tak proto, že před husitskými válkami oba majetkové celky připadly formou odúmrti panovníkovi a byly prohlášeny za manství vyšehradské; manského postavení se zbavily až v době pohusitské). Mýtskému duchovenstvu bylo stvrzeno („*confirmamus et approbamus ecclesiasticis et spiritualibus personis predictae civitatis omnia bona sua ipsis legitime donata*“) vlastnictví vsí Vanice a Chotěšiny a úroky ze vsí Vysoká, Sloupnice a Heřmanice; zde byl tedy právně potvrzen zádušní majetek, jehož správu zajišťovalo město, resp. pověřené osoby. V okruhu šesti mil kolem města (jedna míle měla 11,2 km) mohli Vysokomýtští i nadále vykonávat právo poprav (trestat zločince, zloděje, násilníky a lupiče), což byl odkaz na listinu z 22. srpna 1381, kterou královským městům vydal Václav IV. (události závěru 14. století však donutily Václava, aby opět přiznal právo poprav pánům, v případě královských měst mělo docházet k popravám ve spolupráci s krajskými poprávcí; tato instituce však v době vydání listiny nebyla obnovena). Zikmund též potvrdil obsah listiny Karla IV., jejímž prostřednictvím bylo Mýtským 19. září 1372 postoupeno dědické právo v témže rozsahu, jako je užívali měšťané Starého Města pražského (listina byla vydána i dalším královským městům). Současně také potvrdil a nově povolil („*confirmamus et de novo damus ac concedimus*“) pořádání **dvou výročních trhů**: na sv. Vavřince (8. srpna) a na sv. Filipa a Jakuba (1. května), v obou případech se třemi následujícími dny, a nařizoval ve prospěch města vybírání cla z koní, volů a ze soli vážené v prosticích (duchovenstvo a šlechtici tato cla platit nemuseli). Panovník též povolil, že na míli kolem města nemají být ve vesnicích a v mlýnech dělány slady, nemá se vařit pivo a nemá být prodáváno jiné než městské pivo. O této výsadě – **mílovém právu** – se ještě zmíníme k počátku 16. století, kdy se již naplno rozhořely ostré spory mezi královskými městy a šlechtou, a to v politické i hospodářské rovině.

Obr. č. 22: Jihozápadní kout náměstí, 1890

Obr. č. 23: Budova reálné školy, 70. léta 19. století

Po Zikmundově smrti patřila královská věnná města ke straně, která si přála nástup Kazimíra, bratra polského krále. Neuspěla a králem se stal Albrecht Habsburský, který však zanedlouho v roce 1439 umírá. **Královna-vdova Barbora Celská** se navrátila z polského exilu, kam byla nucena odejít, v roce 1441, čímž se obnovila instituce věnných měst a fungovala až do královniny smrti v roce 1451; královniným sídlem však už nebyl Hradec Králové, ale Mělník. Dobovou praxi nakládání s věnným majetkem dokládá královnina listina z 2. září 1446, kterou se zavázala, že město již nebude v případě, že se zaručí za její dluh, zastavovat věřitelům a že si Mýtští budou moci případnou částku odečíst ze sumy poplatků, jimiž jsou jí povinováni; stejnou listinu Barbora vydala i Chrudimským.

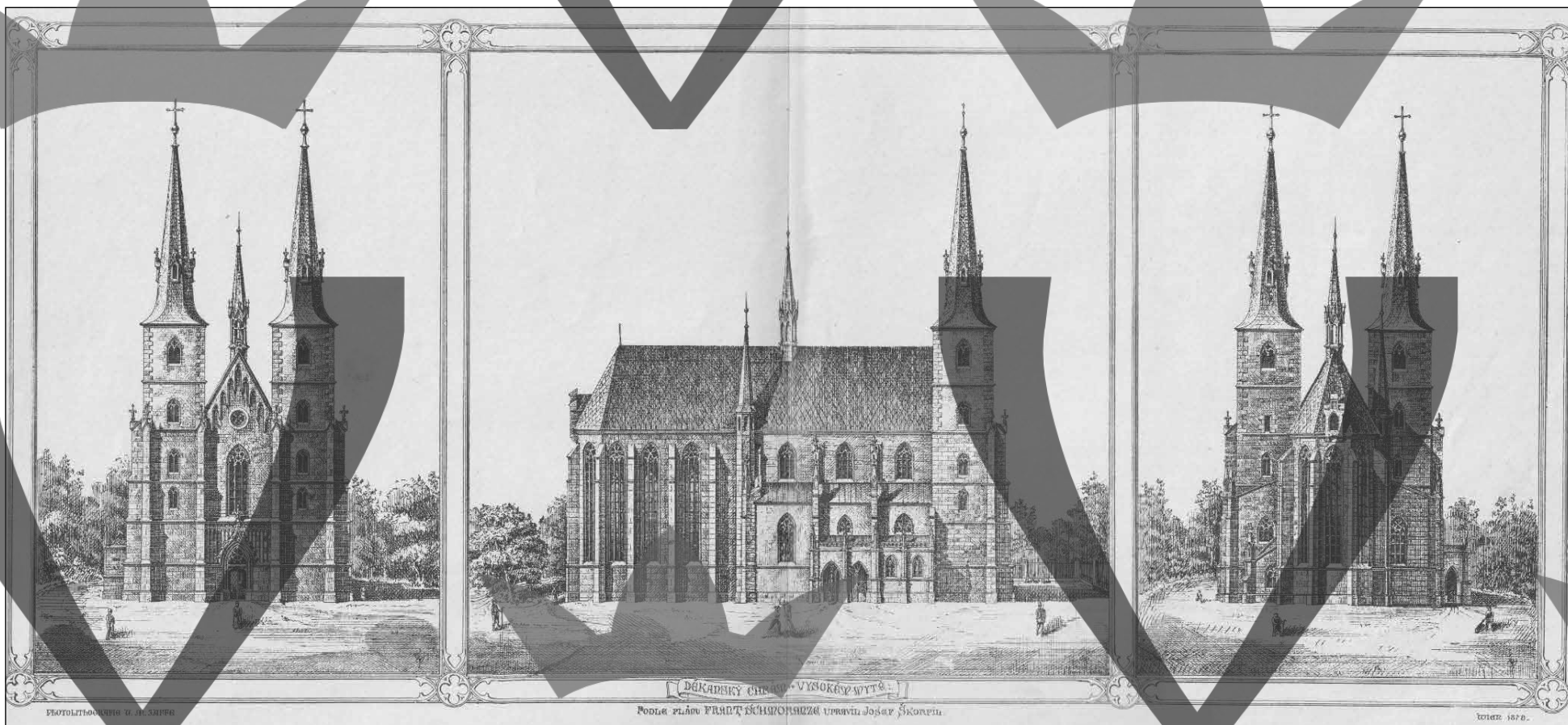
Dohled nad věnnými městy královna svěřila po svém návratu Hynku Ptáčkovi z Pirkštejna a po

jeho smrti Jiřímu z Poděbrad. Mýtští náleželi v době polipanského bezvládní k seskupení chrudimského landfrýdu a posléze ke **spojeným východočeským landfrýdům**, jejichž představitelé se museli mj. potýkat s loupeživými výpady Jana Kolda ze Žampachu. K 10. srpnu 1447 je doloženo, že mladý Kolda přepadl kramáře a kupce jedoucí na mýtský jarmark. Pobral jim všechno zboží, které vezli, a některé z nich zajal. K roku 1449 se dozvídáme, že Jan Kolda ze Žampachu v okolí Mýta „*chudým lidem velikú škodu učinil.*“ Jako členové landfrýdního seskupení Vysokomýtští společně s Hradcem Králové, Chrudimí a Poličkou v roce 1448 vyjádřili Poděbradovi podporu svou účastí na tažení ku Praze, jímž si Poděbrad výrazně upevnil své mocenské postavení. Z mýtských účastníků známe jménem Petra Šaldu a Pavla, kteří byli po dlouhá léta voleni do městské rady: Petr jistě v letech 1439–1466,

Pavel v letech 1440–1472. Podobně jako další konšelé náležely tyto osoby mezi nejmajetnější měšťany.

Již jako král snížil **Jiří z Poděbrad** městu prostřednictvím listiny z 23. června 1467 výši platu spojeného s obnovou městské rady: podkomořímu měla náležet místo 23 kop grošů odměna deset kop, hofrychtěři dvě a jejich písaři jedna; i tato listina dokládá dobovou praxi, kdy úředníci nepochybně požadovali vyšší odměnu. O den později vydala obdobnou listinu královna Johana z Rožmitálu, která se po své korunovaci v roce 1458 ujala svého věnného majetku. I z jiných dokladů je však zřejmé, že v případě potřeby zlistinění využívala podpory královny autority. V roce 1468 Jiří z Poděbrad město, jemuž nepotvrdil privilegia on ani jeho předchůdce Ladislav Pohrobek, dokonce navštívil, když byl již zaměstnáván událostmi spojenými s vyhlášenou kruciátou, kterou se rozhodl naplnit Matyáš Korvín. Válečné události z let 1468–1472 měly i přímý dopad na okolí města: dokladem jsou např. *Staré letopisy české*, popisující k roku 1469 tažení uherského vojska až k Poličce a k Vysokému Mýtu, kde v okolí nadělalo mnoho škod a vypálilo nejednu vesnici; město samotné však nebylo dobýváno.

Privilegia městu potvrdil až 19. října 1471 Poděbradův nástupce **Vladislav Jagellonský** a o den později Mýtu **polepšil městský znak**, kdy mu udělil znak se sv. Jiřím v červeném poli, sedícím na běloušovi a probodávajícím draka dlouhým kopím. Toto vyobrazení, zachycené na dochované znakové listině, tak nahradilo původního draka v bojovém letu. Nový městský znak, jenž podle znění listiny měl výrazněji symbolizovat potřebu „*ze všech sil přemáhati vzteklé útoky nepřátele*“ (i zde se promítá strategická poloha města), je tak doložen i na nejstarším dochovaném pečetidle o průměru 45 mm z počátku 16. století; opis zní: *sigillum + civitatis • alte • mute +* (obr. č. 4). Mýtští si polepšili i výsadou ze 7. února 1474, podle níž směli pečeti vydané městské úřední písemnosti červeným voskem. Zvláště pro hospodářský rozvoj města byla důležitá listina z 24. prosince 1473 udělující další **výroční trh na svátek sv. Ondřeje**, který měl trvat deset dnů (mnohem později byl tento trh konán v úterý před sv. Lazarem). Panovník ji vydal při svém průjezdu městem jako kompenzaci za škody a útrapy způsobované válečnými událostmi v letech 1468–1472. Dne 19. listopadu král na žádost Mýtských

Obr. č. 24: Návrh regotizace kostela sv. Vavřince, 1878

Obr. č. 25: Průhled Försterovou ulicí ke kostelu sv. Vavřince, cca 1880

osvobodil od manské služby obecní dvůr Plotiště; Mýtští na oplátku vyhověli přání Markvarta z Jenišovic, jehož louku Poříčí, ležící u dvora Šnakova, zbavili šosovní povinnosti. Poslední známá listina Vladislava Jagellonského pochází z 11. března 1502. Panovník jejím prostřednictvím postoupil mýtské obci majetek po osobách, jež byly obviněny z čarodějnictví a trávení lidí („*osoby mužského i ženského pohlaví pro čarodění a ztrávení lidí*“), a též po těch, kteří byli při použití útrpného práva také obviněni, nicméně z Mýta uprchli; získané peníze měly být určeny na opravy města. Vzpomeňme též listinu z roku 1508 – vidimus, který pro Poličské vydali konšelé měst Hradce Králové, Chrudimi a Vysokého Mýta a verifikovali znění listiny Vladislava Jagellonského z roku 1474. Tento krok nahrazující nepřítomného panovníka v zemi nejen svědčí o dobovém významu Vysokého Mýta ve východočeském regionu, ale též o snaze městského stavu uhájit svá práva vůči šlechtě. Sousedské vazby dokládá i vidimus z 23. srpna 1597, kterým Vysokomýtské potvrdili městu Litomyšli znění listiny Viléma Kostky z Postupic z 18. června 1516, jejímž prostřednictvím byla několika litomyšlským měšťanům přeměněna robota v peněžní dávky.

Všechna privilegia potvrdil Mýtským i **Ludvík Jagellonský**. Stalo se tak 8. června 1524, kdy navíc zdůraznil, že platy, jimiž jsou povinováni do královské nebo královniny komory, mají odevzdávat jen královskému nebo královninu podkomořímu (královna Marie totiž byla po Johaně z Rožmitálu po dlouhé době další českou královnou). Téhož dne král Mýtským potvrdil další listinou platnost smlouvy o koupi vsi Trusnova, kterou učinili s Litomyšlskými, a povolil její zápis do desk zemských. Tragický konec mladého Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče (1526) je znám – po jeho boku bojovaly i oddíly vyslané českými královskými městy, doloženy jsou mezi nimi i jednotky z Vysokého Mýta.

Ani v době 15. a první poloviny 16. století nebyly v mýtském městském obvodu výjimkou **živelné pohromy**, jako výkyvy počasí nebo povodně. Například roku 1539 jsou vzpomínány velmi kruté mrazy a velké množství sněhu, což si vyžádalo oběti na životech. Osudnou se tak stala pro některé obchodníky i cesta na vysokomýtský jarmark o sv. Ondřeji, kdy byla jejich těla obje-

vena až s jarním táním sněhu. Ve městě byl také nedostatek vody, protože voda v troubách i v řece Loučné zamrzla (město tedy již mělo vodovod, zda spádový z jižní strany nebo tlakový s vodárnou na Vodárenské baště, nelze určit). To působilo problémy jak v provozu řemesel a živností, tak i v každodenním životě (stravování, hygiena).

Ničivější dopad než výkyvy počasí měly **požáry** – skutečně těžkou zkouškou si město, do něhož se i nadále vstupovalo třemi městskými branami a v severní části jednou fortanou, prošlo **9. června 1461**, kdy „*vyhořelo Mýta polovici a shořalo domuov 133 a kostel krásný a zvonové a k tomu několik lidí a jedna brána vyhořela a duvor.*“ Můžeme se domnívat, že shořela zejména zástavba v okolí Litomyšlské brány, kdy plameny zasáhly ještě i radnici. V rámci obnovy města si majetněj-

ší měšťané z Rynku a z hlavních ulic již stavěli i kamenné domy, jak dokládá stavebně historický průzkum, který zachytil pozdně gotickou kamennou zástavbu, patrně z 15. a raného 16. století. V blíže neurčité době byly též v duchu pozdní gotiky vybudovány barbakány před Pražskou a Litomyšlskou bránou, tedy na hlavní trase městem (v č. p. 1 na Litomyšlském předměstí je zachován průjezd hradbou barbakánu) a všechny tři vnitřní brány získaly ojedinělou podobu nesymetrických dvouvěží svírajících mezi sebou kulisovou bránu s padací mříží a předbraním. Pro kostel sv. Vavřince, v pohusitské době jediný fungující svatozánek města, jehož obyvatelstvo vyznávalo **podobojí**, byl v roce 1466 dokončen od místního konváře Petra zvon zvaný Vavřinec menší, roku 1501 byl slit Ondřejem Ptáčkem z Kutné Hory zvon Vavřinec velký (v roce 1752 byl přelit Janem Zejdou z Vraclavi). Z jagellonského období též pochází křtitelnice (1499) od Ondřeje Ptáčka z Kutné Hory. Dochovány jsou též gotické kalichy, madona a vzácná brokátová kasule. Nejpozději v poslední čtvrtině 15. století musíme při kostele sv. Vavřince předpokládat působnost **literátského bratrstva** (organizovaného sdružení měšťanů, kteří modlitbami a zpěvem doprovázeli mše, církevní svátky, pohřby i městské slavnosti), neboť v roce 1774 shořel jeho ozdobný graduál z roku 1480. Ani další hudební rukopisy se bohužel nedochovaly. Do doby polipanského bezvládní též spadají nejstarší zmínky o vysokomýtské **škole**. Zřejmě původní objekt, jenž je k roku 1443 označován jako stará škola, byl již prodán jako měšťanský dům. Škola poté sídlila při kostele a nepochybně také musela být zasažena ohněm. Severně od kostela byl zbudován městský špitál, o němž se činí nepřímá zmínka k roku 1435, kdy jsou v dochované městské knize vzpomínána městská luka a role špitálské. K roku 1438 jsou již zachyceny Špitálský mlýn a Špitálský dvůr (stál proti budoucímu kostelu Nejsvětější Trojice) – jejich výnos přispíval k financování provozu **špitálu**. A. V. Šembera připomíná pro období 15. století ještě „*menší neboli Mikulášovský*“ špitál na předměstí a špitál malomocných. K počátku 17. století ve městě působily dva špitály, vlivem třicetileté války byl poté v provozu pouze jeden.

Obr. č. 26: Zdonínská ulice (dnes Komenského) na Litomyšlském předměstí, 1880

Obr. č. 27: Pohled z náměstí k Pražské bráně, před 1882

Dne **23. srpna 1517** zaznamenáváme ve *Starých letopisech českých* další zprávu o **velkém požáru**. Tentokrát oheň v noci poškodil 132 domů, předpokládáme opět minimálně polovinu zástavby. Škodu způsobil znovu i kostelu sv. Vavřince, v němž byla v roce 1525 vybudována nová klenba. Domy se obnovovaly postupně, kdy např. ještě k roku 1520 je zmínka o prodeji městiště vzniklého požárem. Proměnou tak prošlo zejména prostranství Rynku, kde následně spatřujeme výstavbu kamenných domů. Příkladem jsou na jižní straně náměstí tzv. Břejchův dům (č. p. 195, v současné době s bohatou rokokovou fasádou) a na východní straně tzv. Panský dům (č. p. 91), který v roce 1536 dokončil bohatý mýtský měšťan Matěj Píkusek. Stavba, jež v sobě spojila pozdní gotiku s renesančními prvky, byla nad vchodem opatřena znakem (zřejmě řezníků, jejichž krámy stály v zadní části bloku) s letopočtem 1536. Budova, jež několikrát změnila své využití, byla v 18. století po barokních úpravách na fasádě ozdobena městským znakem a byla od roku 1850 využívána jako radnice.

Dochované prameny 15. a počínajícího 16. století též umožňují udělat si představu o **prostoru na předpolí města** a jeho funkčním využití. Hranici městského obvodu signalizovaly „věžky“ (branky) – dřevěné stavby umístěné při hlavních cestách z předměstí: k Chocni, Vraclavi a Litomyšli. V pramenech jsou ještě vzpomínány cesty ke Džbánovu, Knířovu, Vanicím, do Chřibů, podle Poříčí a pod Vinicemi. Řeka Loučná, v mýtských pramenech po dlouhou dobu uváděná pouze jako „řeka“, představovala spolu s Orlicí jediný stálý tok v širokém okolí. Připomeňme, že už zřejmě v počátcích města byl vybudován **náhon** (dnes Mlýnský potok), jehož prostřednictvím se podařilo vodu přiblížit k hradbám. Řečiště kolem náhonu je v nejstarších dochovaných pramenech uváděno jako „rýha“. Roku 1455 je doloženo, že bylo kopáno „řečiště nové“, aby byl v náhonu lepší spád vody. Na březích, náležejících obci, byly vybudovány dvě šlejfirny (tj. brusírny). K roku 1451 je u náhonu vzpomínána lázeň. Původní tok je v pramenech označován jako „jalová řeka“ – na ní jsou doloženy před Limperkem i dřevěné láv-

ky – „lavičky“; vozy a koně zřejmě využívali brod, protože až v 16. století jsou zmiňovány „*Dlouhé mosty*“. Pod Choceňskou bránou do náhonu ústí dnešní **Blahovský potok** (pozdější Knířovský potok nebo Nejzbach, v pramenech 15. století označovaný také obecně jako „*potok*“), který se překonával po mostu na litomyšlské cestě, směřující dále i kolem vysokomyštské šibenice pod lesem Dráby. Vodní toky tak plnily několik funkcí: vedle zásobárny pitné vody a ochranné funkce doplňující dvojité pás hradeb (v pohusitské době se těžiště obrany přeneslo na parkánovou zeď), příhodné podmínky umožnily vybudovat několik **mlýnů**, které po staletí zásobovaly nejen město,

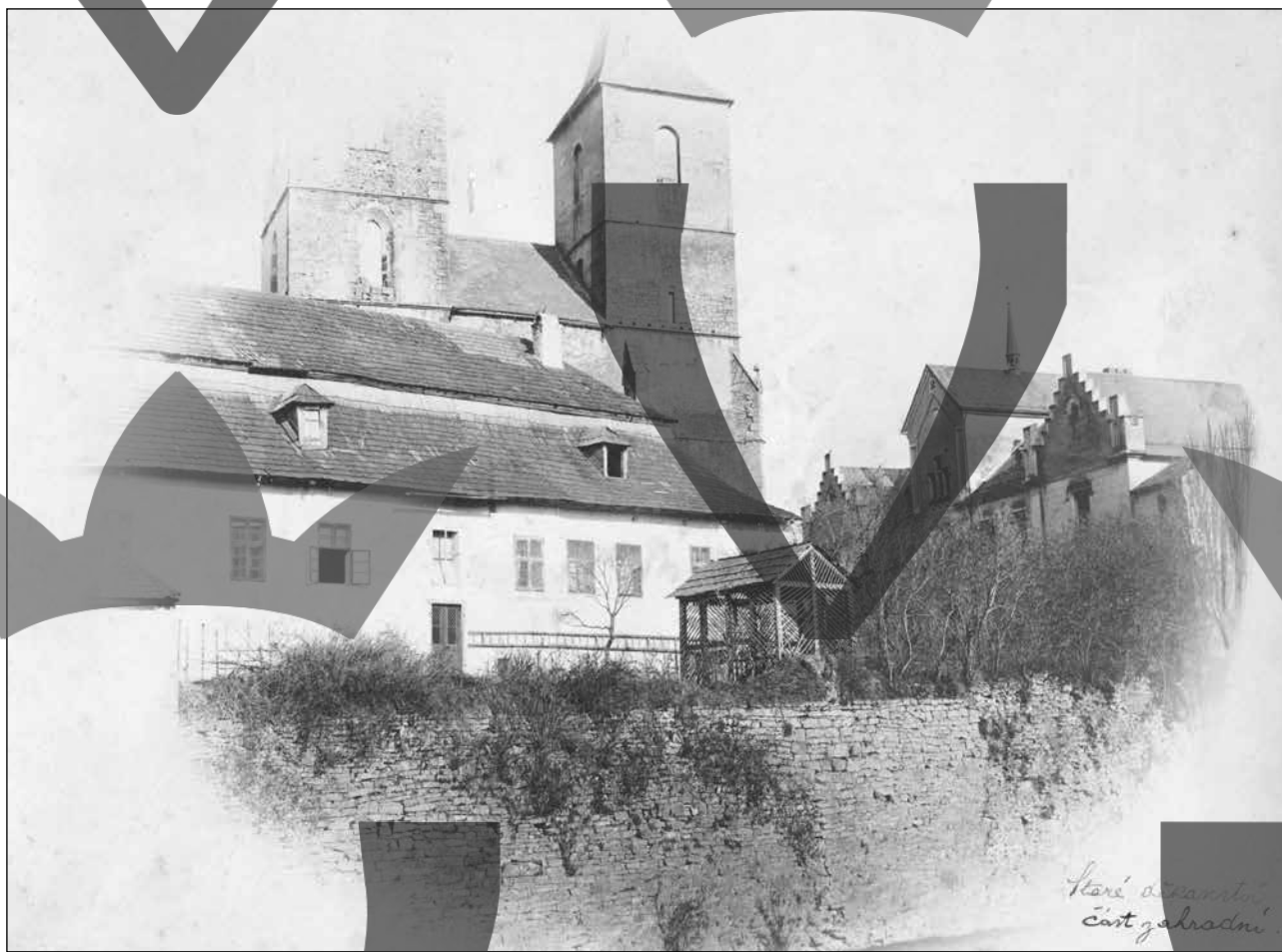
ale i jeho spádovou oblast. Už prameny 15. století dokládají po proudu na řece Špitálský mlýn (později též Spálenec či Spálený mlýn, nacházející se nedaleko Starého Mýta), za ním byly mlýn Sárovec, mlýn Soukenická valcha (spojen s krupníkem a jirchářskou valchou) a mlýn (později nazývaný) Jankelec, u něhož byla i pila a krupník. Na náhonu stál pod Choceňskou bránou Horní mlýn (pozdější Panský, který se v době jagellonské dostal do držení obce; ta ho v roce 1518 prodala – byla u něho i pila, krupník a stroj na předení vlny, ale po určitém čase se obec opět stala jeho majitelkou, a to až do roku 1779), Prostřední kamenný (též Vastův, k roku 1438 s doloženou šlejfirnou), druhý Prostřední mlýn (původně Klášterský mlýn), Dolní (později Josefský nebo Joseffyho) a Nejspodnější (snad pozdější Malé mlýny v lukách). Posledním v městském obvodu byl na řece Šnakovský mlýn s krupníkem (k roku 1602 s doloženou šlejfirnou).

V okolí bran se na předměstích nacházely četné zemědělské usedlosti a několik dvorů s rozsáhlými pozemky a lukami. Z postupně nabytých **obecních dvorů** jmenujme zvláště dvůr Plotiště u Šnakova (v roce 1480 byl dvůr, v té době již vlastněný obcí, zbaven manského břemene) a ve směru k Orlovu ležící dvůr Dorflický či Dorflík (původně zde byla i tvrz, která zanikla v 16. století; ve druhé polovině 15. století získala polovinu majetku obec, druhou po smrti majitele, když zboží spadlo jako odúmrtí na krále). Ze šosovních dvorů známe jménem dvůr Dvořiště nebo dvůr Pod Knířovem. Některé předměstské pozemky byly v držbě šlechticů (např. dvůr Tyleška nedaleko Šnakova). Mezi předměstskými rolemi a lukami se nacházely obecní pastviny. Prameny tak dokládají např. Choceňskou obec nebo obec Za šibenicí.

Pro představu o dobové prosperitě města můžeme využít dochované údaje z roku 1471 o výši berně: Hradec Králové platil 330 kop grošů, Mýto 230, Chrudim 150, Polička 110, Jaroměř 100 a Mělník 50, což opět dokládá, že se Mýto řadilo mezi přední královská věnná města. Z hospodářského hlediska je však třeba konstatovat, že v oblasti řemeslné výroby lze u některých oborů sledovat stagnaci; rostl jen význam potravinář-

Obr. č. 28: Pražská brána, před 1882

Obr. č. 29: Zbytky městského opevnění a budova starého děkanství, před 1880

ských řemesel (v případě řezníků je již doložena přítomnost dřevěných masných krámů, kterých je k roku 1502 uváděno 42: nacházely se do roku 1700 z menší části na náměstí, z větší v dnešní ulici B. Smetany; po požáru z roku 1816 je v této ulici vybudováno opět 42 krámů, zrušeny jsou až v roce 1878), k nimž se připojují na počátku 16. století zvláště soukeníci, tkalci a nožíři. V této době se vysokomýtský výrobci zapojovali do obnoveného zahraničního obchodu s východem, kam na polské a ukrajinské trhy dodávali sukno a nože. Po vzoru šlechtického podnikání se ovšem časem pozornost znovu soustřeďuje k místním zdrojům, tedy k zemědělskému potenciálu. Zvyšuje se proto zájem o rybníkářství, chov dobytka a včel a též o chmelařství a vinařství. Vinice se nacházely severovýchodně od města na vrchu Vinice (318 m n. m.). Dodnes je toto pomístní jméno dochováno a promítlo se i do názvu ulic v okolí.

Velmi důležitými a výnosnými výrobními artikly byly slad a pivo, jejichž produkce byla chráněna mílovým právem již v listině Zikmunda Lucemburského z roku 1437. K roku 1463 je doložen **spor o vaření piva** v městském obvodu, kdy se Mýtští dotazovali Hradeckých, jaká je tamní výrobní praxe, jak je řešena konkurence. Ti odpověděli, že na hradeckých předměstích smějí vařit pivo jen majitelé šosovních dvorů, kteří ho mohou používat pouze pro potřebu svého dvora. Ostatní obyvatelé předměstí musejí odebírat pivo hradeckých právovarečných měšťanů. Po skončení husitských válek však měšťanům mnohem vážnější konkurent vyvstal v podobě šlechty. I v okolí Mýta shledáváme **nové šlechtické vrchnosti**: namísto litomyšlského biskupství, zboží kláštera podlažického, zbraslavského a zderazského se stali novými sousedy Mýtských zvláště Kostkové z Postupic (Litomyšl byla jejich rezidenčním městem, spolu s ní získali i další statky biskupství, a dále podlažické a brandýské panství), páni z Pernštejna (majetek rozšířili o choceňské panství) a Slavtové z Chlumu (ujali se košumberského panství). Spory se vyhrocovaly zejména od 80. let, kdy šlechta začala výrazněji zpochybňovat právo královských měst zasedat jako nedávno utvořený stav na zemském sněmu a mít možnost získávat deskový majetek. Vydáním *Vladislavského zřízení zemského* v roce 1500, na němž se města

nepodílela, tyto své postoje utvrdila a spory přerostly do skutečného nepřátelství. Připomeňme v této souvislosti angažovanost Mýtských, kdy se stali v roce 1502 členy spolku 32 královských měst hájících proti šlechtě svá starobylá práva a svobody. V témže roce dokonce Mýtští na sněmu dokládali znění Zikmundovy listiny, v níž měli přiznané mílové právo. *Svatováclavská smlouva* z roku 1517 zdánlivě přinesla určitý kompromis, na jehož základě směla města zasedat na sněmu a vyjadřovat se k záležitostem, jež se jich týkaly, současně smlouva řešila otázku příslušnosti královského piva (a z hlediska dalšího vývoje vlastně šlechtického podnikání) byla odložena a měla se znovu řešit za šest let. K dalšímu jednání již nedošlo a podnikaví představitelé šlechty mohli zahájit výrobu piva; královským městům tak vyvstal **v hospodářské oblasti silný konkurent**, neboť

obyvatelé šlechtických panství pak museli odebírat panské pivo – dokládají to nařízení šlechtických vrchností i z východočeského regionu. Krize, kterou doprovodil i rozvoj šlechtického dvorového podnikání, se naplno projevila na přelomu 16. a 17. století, kdy již spatřujeme výraznější proměnu tržních okruhů královských měst specializujících se na zemědělství a potravinářská řemesla.

Doba předbělohorská (1526–1620)

Po nástupu Ferdinanda I. Habsburského byla věnná města až do 15. března 1531 v majetku královny-vdovy Marie, Ferdinandovy sestry. Ta ještě 4. března potvrdila hradeckým vyslancům privilegia města (jako poslední projevila vydavatelkou samostatnost královna-vdova Barbora před více než sto lety) a přidala i některé nové výsady, což se nepochybně nelíbilo králi, neboť Hradečtí byli pravou rukou nedávno pokořené Prahy. Lze proto předpokládat, že při návštěvě v Linci, kde Marie pobývala, spor vrcholil, a královna pod tlakem věnná města odstoupila. Podkomoří královny Anny poté dohlížel i na Vysoké Mýto, kdy zvláště zajišťoval obnovy dvanáctičlenné městské rady (i Mýto se od roku 1579 začalo řídit Koldínovými *Právy městským*). Po smrti Marie Španělské v roce 1603 úřad podkomořího královny nepředal agendu podkomořímu krále a působil i v letech, kdy nebyla česká královna.

V letech 1529–1545 a znovu intenzivněji na přelomu 16. a 17. století byly téměř nepřetržitě vedeny **války s Turky**, které byly financovány i z nemalých finančních prostředků královských měst a zásobovány jejich naturáliemi a verbovaným obyvatelstvem. Nejednou bylo Mýto nuceno půjčit panovníkovi peníze nebo se za jeho půjčku zaručit. Za zmínku v této souvislosti stojí půjčka ve výši 1000 kop grošů českých, kterou si však Mýtští sami museli před polovinou 16. století pod zástavou vesnice Tisová vypůjčit. Např. v letech 1592, 1595 a 1603 se museli zaručit za sumu 2700 kop grošů, později i za 3966 kop, které si Rudolf II. vypůjčil od Karla z Lichtenštejna. Úvěrová politika se tak nevyhnula ani mýtské obci

Obr. č. 30: Všeobecná veřejná nemocnice, cca 1880

Obr. č. 31: Kostel sv. Vavřince před regotizací, 1886

a provázela ji i jednotlivě její obyvatelstvo více či méně, podle nutnosti, i dalšími desetiletími.

Pozemkový majetek byl i ve sledovaném období atributem politické moci a představitelé královských měst si to již plně uvědomovali (srov. mapový list č. 28, mapa č. 30). Vysokomýtský, jak již víme, položili základ svého městského panství listinou Zikmunda Lucemburského. Vedle vsi Vraclavi, lesa Rzy a pozemků, na nichž se začala budovat nová stejnojmenná vesnice, bylo uznáno vlastnictví zádušních vesnic Vanic a Chotěšiny a příjem úroků ze vsi Vysoká, Sloupnice a (České) Heřmanice. A. V. Šembera uvádí, že vysokomýtské statky byly ve Stradouni (doloženo k roku 1424, v roce 1539 jim prodal svůj podíl ve vsi Bohuslav Kostka z Postupic za 1475 kop gr. č., čímž městu patřila téměř celá vesnice), ve Lhůtě (doloženo k roku 1437; v pramenech pravidelně vzpomínána jako „Lhota“), ve Džbánově (k roku 1439; v pramenech zachycována jako „Dčbánov“), v Tisové (k roku 1464) a ve Vinarech. V roce 1466 si obec přikoupila dolní část vesnice Dorflík (Zaháj, dnes katastrální území obce Tisová), horní část přikoupila později (v 16. století vesnice již nepřipomínána). V roce 1507 bylo získáno Uhersko, k roku 1514 je uváděna jako městský statek Radhošť, k roku 1515 „Opočno“ (dnes Opočno, část obce Trusnov), k roku 1526 Vysoká (u Holic), dále pak „Sedlišky“ (dnes Sedlíštko), „Žika“ (dnes Žíka), „Týniště“ (dnes Týništko), Trusnov a pustý dvůr Jestříbec (ve stejnojmenné vsi, dnes součást katastrálního území Týništko). V roce 1542 si město přikoupilo od Bernarda z Rýzemberka ves „Brteč“ (dnes Brteč), tvrz Šnakov se dvorem, s polovinou podacího ve Slatině a lesem Markvartkou za 2250 kop gr. č. K obecním dvorům náležel dvůr Plotiště u Šnakova, dvůr Šnakov (v majetku obce od roku 1542, u něho bývala tvrz), dvůr Limperecký, ve směru k Orlovu dvůr Dorflík, dvůr Zdonín na Litomyšlském předměstí (v majetku obce do roku 1685), Špitálský a při stejnojmenných vesnicích dvůr Vanický a Chotěšinský (odkoupen v roce 1542 za 46 kop gr. č.).

Za účast v **protihabsburském odboji** byli mýtští představitelé správy povoláni k 26. červenci 1547 k soudu. Výsledkem řízení bylo vyměření pokuty 2000 kop gr. míš. (podobně jako např. Kouřimi, Českému Brodu, Stříbru, Berounu, Jaroměři anebo Poličce), kterou museli do dvou týdnů zaplatit. Současně byl **konfiskován veškerý pozemkový majetek** obce (z vesnic – dále používány dnešní názvy – Tisová, Chotěšiny, Vraclav, Stradouň, Radhošť, Opočno, Sedlíštko, Žíka, Trusnov, Týništko, Jestříbec, Vysoká, Rzy,

Brteč, Vanice, Uhersko a podíl ve Džbánově, Lhůtě, Vinarech, Sedlci a Hrušové), **zabrána všechna privilegia** a zbraně a uložení tzv. pivní ták (též dědičný pivní groš nebo dědičné posudné, zrušené až v roce 1829). Na tuto povinnost Mýtští reagovali „poníženi a s pokorou“ 1. srpna 1547 vydáním reversu, v němž se zavázali, že povinnost budou dodržovat („... z každého věrtele bílého piva, též z každého věrtele ječného piva, kterýž by v městě Mejtě vyroben neb na předměstí zvařen byl aneb odkudkoliv do něho přivezen, po jednom groši českém dávali a platili, ... z každého strychu neb kbelce ječného neb pšeničného sladu, který by ven z města prodán aneb jinak vyvezen byl, ... též po jednom groši českém“).

Jednou z dalších sankcí, jež přispěla k omezení městské autonomie, bylo zřízení postu **královského rychtáře**, jímž se stal v „*městě Mejtě Vysokém*“, jak se v dochovaných předbělohorských pramenech samo takto tituluje, Václav Ursín. Taktéž zřízení zeměpanské odvolací soudní instance – **apelačního soudu**, k němuž se počínaje lednem 1548 museli odvolávat ti, kteří byli nespokojeni s rozsudkem vysokomýtského městského soudu (kauzy jsou zapsány v ortelních manuálech) – bylo využito jako jeden z trestů pro provinilá města. Soudní agenda je cenným pramenem i z hlediska sociální struktury domovní držby, stejně jako městské topografie. Pro ilustraci můžeme připomenout spor pana Viléma Rychnovského z Jablonice se Salomenou, manželkou Vondřeje Rychnovského, a to „o statek nekšaftovanej“. Spor vyhrála Salomena. Jako důkazní materiál byl mj. použit kšaft nebožtíka „*Jiřika Píkuskova*“. Díky existující topografii města bylo možno dohledat, že se jednalo o dům č. p. 95,

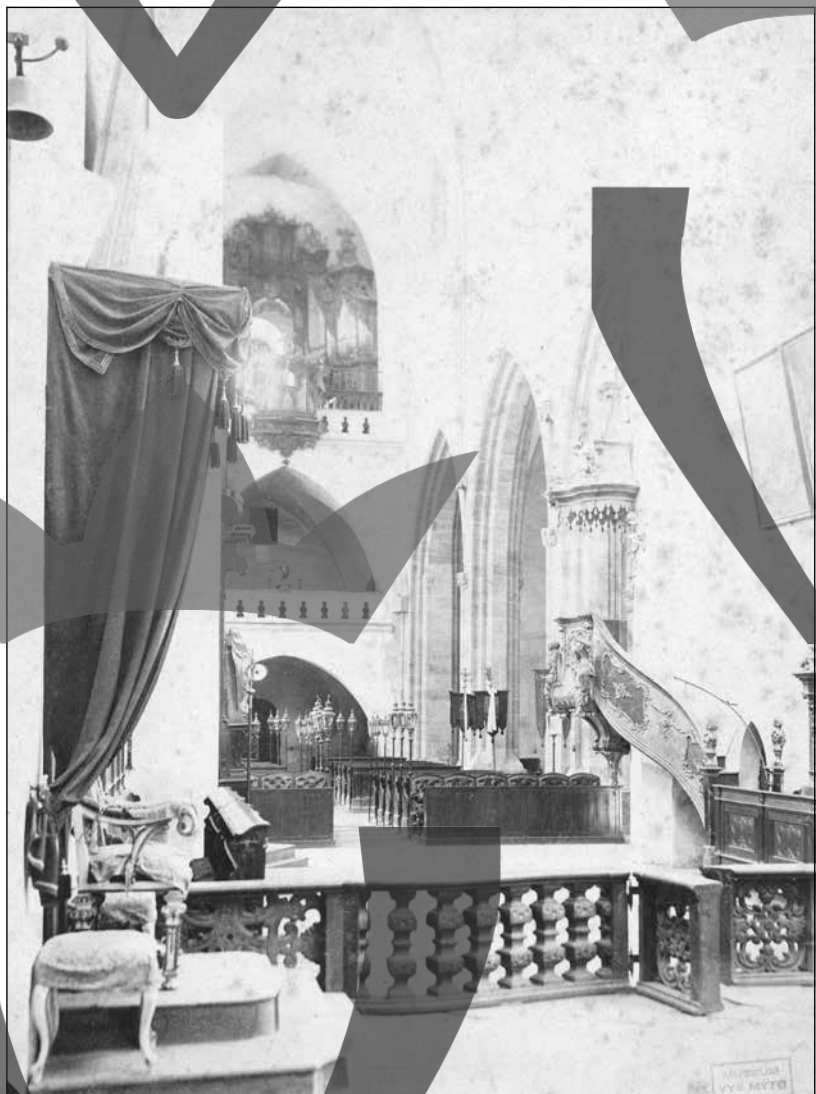
jehož majitelem byl od roku 1539 Jiřík Píkusek. K roku 1544 je jako majitel uváděn urozený pan Vondřej Rychnovský a k roku 1557 vdova Salomena Vondřejova; i tento údaj napomáhá k určení data vzniku soudního zápisu, který do tzv. *Jaroměřského kopiáře* (dnes dochován v Muzeu východních Čech v Hradci Králové) zapsal pro inspiraci při řešení rozličných soudních záležitostí jaroměřský radní písař. Ukázka je současně dokladem, že majiteli některých nemovitostí byli ve městě příslušníci šlechty.

S rokem 1548 je spojeno i obnovení svatojanského mandátu z roku 1508, jehož prostřednictvím měl být znemožněn veřejný život českých **sborů Jednoty bratrské**. Připomeňme, že Jednota vznikla v roce 1457 v Kunvaldu u Žamberka a postupem doby významně ovlivňovala široké okolí (řadu měst i některé významné představitelé šlechty – Pernštejn, Kostky či Krajíře), do něhož spadalo před polovinou 16. století i Mýto s bratrským sborem (do té doby byl dohlížen bratrským biskupem Janem Augustou (1500–1572), sídlícím v nedaleké Litomyšli). I v dalším období se s českými bratry na území města setkáváme.

V roce 1549 král městu **navrátil zabavené královské listiny s výsadami**, ale v případě Zikmundovy listiny nařídil úpravu: zatímco si Mýtští nadále mj. podrželi hrdelní pravomoc (k roku 1620 je vzpomínána v místech staré radnice „*věžka se zvonkem*“, nepochybně popravním, nedaleko stál pranýř), konání dvou jarmarků (na sv. Vavřince a na sv. Filipa a Jakuba) či dědickou praxi podle listiny z roku 1382, v případě **pozemkového majetku jim plynuly pouze užitky** z vesnic Rzy, Vraclavi, Džbánova, Sedlíšky, Vanic, Chotěšiny, Brteče a z podílu ve Lhůtě a ve Vinarech. Dále jim plynul úrok ze šnakovských polí, z dorflických luk, ze zahrad, dvorů, chmelnic, štěpnic, ze šlejřfíren, z louky odkázané v závěru 15. století knězem Prokopem a ze 17 rybníků; vrchnost si ovšem ponechal král. Zisky měly jít na záduší, školu a špitály. Mýtští též mohli opět vybírat clo a mýto a poplatky z městského majetku. S tímto se ovšem nespokojili a podobně jako další potrestaná města usilovali v průběhu 50. let o ob-

Obr. č. 32: Kostel sv. Vavřince a gymnázium, cca 1887

Obr. č. 33: Dvojitý kůr v kostele sv. Vavřince, 1888

novu panství. Zatímco ale např. poličské panství, nacházející se v ne zcela příhodných přírodních podmínkách, nebylo lákadlem pro okolní vrchnost, vysokomýtské panství vcelku logicky poutalo pozornost šlechtických sousedů, v tomto případě Kostků z Postupic (připomeňme, že ti přišli v důsledku konfiskací o sousední litomyšlské panství).

Že se situace v obecní pokladně do určité míry zlepšila již v průběhu 50. let, dokládá investice do nové budovy **děkanství**, jež byla dokončena v roce 1554 (dnešní pozdně klasicistní budova pochází až z první poloviny 19. století a stojí na jiném místě). Počin tak navazoval na stavbu jednolodního **hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice**, zahájenou roku 1543; jeho potřeba a výstavba signalizují i tehdejší konjunkturu města, promítající se do počtu obyvatel. Kostelík byl postaven mistrem Blažejem z Litomyšle v duchu renesance v bývalé kněžské zahradě na Litomyšlském předměstí v těsné blízkosti hradeb. V roce 1592 byla stavba prodloužena, současnou podobu kostela zformovaly barokní stavební úpravy z druhé poloviny 17. století a také novorenesanční z počátku 20. století. Na počátku 17. století přibyla v okolí kostelíka zvonice, jež se však do dnešních dnů nedochovala (v roce 1826 byla poškozena požárem, a proto byla roku 1842 zbořena). Druhou, mohutnou **renesanční věžovou zvonici** nechali Mýtští vybudovat, jak již víme, v letech 1583–1585 naproti chrámu sv. Vavřince; v něm přibyla v době předbělohorské další dva zvony: Jiří (1530) a Josef (1543), které byly v roce 1585 zavěšeny na nové zvonici. V souvislosti s působností vysokomýtského děkanství ještě dodejme, že z první poloviny 17. století pocházejí nejstarší známé doklady vysokomýtských matričních záznamů (k roku 1609 nejstarší zápis v knize křtů a oddavků, k roku 1647 v knize zemřelých).

V dalších letech sílila **myšlenka získat pozemkový majetek zpět**. Roku 1557 smrtí Bohuslava Kostky z Postupic tento šlechtický rod vymřel. Mýtští proto prosili krále, aby se mohli opět stát majiteli pozemků, o něž přišli. Už v roce 1557 se jim podařilo přikoupit od české komory za téměř

690 kop grošů českých vesnice Lhůtu a Stříhanov. V roce 1561 si za 150 kop, což byla suma nevelká, s ohledem na transakci spíše symbolická, pozemkový majetek odkoupili, aby mohli zisky investovat na „*opravu města*“. Do desk zemských bylo zaznamenáno: „*Ves celá Sedlišky s mlýnem a dvory kmetců s platem, ves celá Vratslav a dvory kmetců s platem, plat ve vsi Vinařích, ves Rez a dvory kmetců s platy, šos na lídech ve vsi Sedlici, ves celá Brtč a dvory kmetců s platy, s kusem lesu, který slove Markvartka, ves Dčbánov a dvory kmetců s platem, ves Lhota, což tu s mlýnem král má, ves Chotěšiny a dvory kmetců s platem, ves Stradouň s mlýnem a dvory kmetců s platem; dvůr špitálský při městě ležící; plat z luk, kteréž slovou Dorflíky; plat ze vsi Chotěšin z dvorů kmetcích; plat v městě, plat z luk špitálských, plat z krámů masných, plat z luk zádušních, plat z luk kaplanských, Šnakov tvrz zbořená a pustá s rolemi a lukami a s platem z těch gruntův; kus řeky v Slatině, polovici platu z rolí šnakovských, hájů a luk, kteréž slovou Dorflík, rybníky, ze jména první rybník Veliký za Vinicemi, rybník Prostřední Oklikov, rybník Spodní [Oklikov], Spodní*

Šnakovský, Spodní Blahov, Horní Blahov, rybníček Míčovec, Středopustovec, Bráchovec, Posměchov, Mizírkovec, Dorflík Hořejší, Dorflík Spodní, Svrabovec, Vítovec dva [Horní a Dolní], Šnakovský v nově udělaný.“ Z výčtu vsí je zřejmé, že nenávratně Vysokomýtští přišli o Tisovou, Vysokou, Radhošť, Opočno, Žiku, Trusnov, Týnišťko a Uhersko. K roku 1562 známe též rozsah **lesního majetku**: město vlastnilo háj Březiny (u Vrac-lavi), Rzy (u stejnojmenné vsi), kus lesa nazývaný Markvartka (u vesnice Brteč), háj Vítovský a Budišovec (u Džbánova), několik hájů v okolí Dorflíku. V oblasti lesa Bor byly ještě v 15. století pole a pastviny a teprve v 16. století začal být tento prostor využíván pro budování **rybníků**. K roku 1562 je jich doloženo šestnáct. Počet obecních dvorů se zvýšil v roce 1597, kdy byl za 3850 kop gr. míš. získán společně s výsadní krčmou dvůr Džbánovský.

S ohledem na úpravy daňové politiky, kdy bylo břemeno uvaleno především na královská města, obec k roku 1567, dva roky před dalším požárem města, přiznala **368 domů** (pro srovnání: 370 domů přiznala Mladá Boleslav, 345 Domažlice, 357 Louny, z věnných měst přiznal Dvůr Králové 153 domů, Mělník 180, Polička 202, Jaroměř 303, Chrudim 482, Hradec Králové 781; Trutnov byl v zástavě, Nový Bydžov ještě nebyl vykoupen). Vyjdeme-li z uvedených čísel, lze i podle tohoto ukazatele řadit Vysoké Mýto mezi královskými věnnými městy na třetí příčku za krajskými městy Hradcem a Chrudimí. Nepochybně v důsledku devastací v období třicetileté války a především zničujících požárů se v Mýtě prakticky nedochovaly doklady jeho renesanční zástavby. Ve zprávě pro českou komoru uváděl roku 1598 krá-

lovský rychtář Jan Buček, že je **ve městě**, které zaměstnávalo dva radní písaře, **341 osedlých** (tj. berních jednotek; tento počet byl přiznáván i k letům 1604 a 1610), **mezi poddanými** náležejícími k městu nebo k záduší bylo **celkem 139 osedlých**. Pro představu o velikosti berních obvodů uvedme, že podle berního seznamu z roku 1599 žilo na náměstí a severním směrem od něj 57 poplatníků, v Litomyšlské čtvrti 64, ve Vraclavské 77 a v Choceňské 43, na Litomyšlském předměstí 21, na Choceňském 41 a na Vraclavském 45. Dále je uvedeno 9 řemeslnických cechů, na obvodu města 10 mlýnů a 6 dvorů, za předměstími 13 dvorů. Na počet obyvatel měly dočasně vliv i morové epidemie. Jedna z nejhorších proběhla roku 1582.

Městské panství nabývalo pro město významu zvláště v oblasti odbytu, neboť jak již víme, s rozmachem šlechtického podnikání odpadla královským městům postupem doby řada odbytišť (z významných sousedů počátku 17. století jmenujme zvláště Slavaty z Chlumu a Košumberka, pány ze Žerotína, Kapouny ze Svojkova, Berky z Dubé a Lipé). Vysokomýtské poddanské obyvatelstvo bylo i primárním odběratelem řady cechovních výrobků. V době předbělohorské stojí ještě za pozornost **soukenická produkce**, u níž již pozorujeme částečné oddělení obchodní činnosti. Zatímco se ještě v průběhu 16. století dařilo zásobovat pražský a zahraniční trh, v závěru století je již patrný úpadek. Soukenické krámy stály na jižní straně náměstí, nedaleko nich byly také pekařské krámy. Svůj význam si podrželo pořádání místních trhů, zvláště pak výročních. V roce 1602 navíc císař Rudolf II. městu udělil **tři dobytčí trhy**, přičemž zisk měl být využíván na opravy silnic, cest a městských zdí. Termíny připadaly na pondělí po Květné neděli, pondělí po Provodní neděli a pondělí po sv. Janu Křtiteli. Zemědělské produkci se vedle provozování svého řemesla či živnosti nadále věnoval téměř každý měšťan, což opět podtrhuje příhodné přírodní a klimatické podmínky pro rostlinnou i živočišnou výrobu.

Obr. č. 34: Kostel sv. Vavřince při přestavbě západního průčelí, cca 1892

Obr. č. 35: Choceňské předměstí, cca 1884

I v Mýtě bylo školství podřízeno dohledu pražské univerzity, jež dosazovala učitele. Přímý dohled pak ve městě vykonávali dozorcí z řad měšťanské intelektuální elity. Za pozornost stojí zvláště působnost **Jiřího Hanuše Lanškrounského z Kronenfeldu**, pozdějšího malostřanského knihtiskaře a faráře, který se horlivě domáhal majestátu na náboženskou svobodu. Mimo jiné je autorem spisu *Pravdivé a kratičké vyprávění o zemětřesení v krajině meitské roku 1595*. Z působících učitelů jmenujme též Adama Tesáka Českobrodského (1608), který po sobě zanechal pamětní záznamy v jednom z exemplářů Veleslavínova *Historického kalendáře*, jehož byli on a jeho otec Jiřík Tesák Mošovský, v letech 1604–1607 děkan při hradeckém kostele sv. Ducha, vlastníky. Z absolventů vysokomýtské školy vzpomeňme zejména **Matouše Hosia Vysokomýtského** (*1555–?), jenž se po pražských univerzitních studiích, při nichž se seznámil také s Danielem Adamem z Veleslavína, stal v roce 1580 správcem školy v Kolíně, posléze i tamním konšelem, školním dozorcem a členem kolínského literátského bratrstva. V roce 1590 Veleslavín vydal Hosiuův český překlad *Kroniky moskevské* od Alessandra Guagninina.

Připomeňme i literární činnost luteránského kazatele Martina Philadelphia Zámrského, autora *Postily evangelické* (1592), a luterského kněze Bohuslava Bepty, který sepsal dílo *Postila evangelická aneb Výkladové na evangelia* (1594). Jako příležitostný autor epitafií proslul Burjan Stradonius Vysokomýtský. V roce 1586 se oženil se zámožnou mýtskou vdovou choceňský rodák a nedávný univerzitní absolvent **Martin Řepanský** (1550–1599), lékař, který svou všestrannost rozvinul zvláště ve spise *Knížky o potopě světa* (1587), v *Krátkém spise o neplodnosti manželské* (kolem 1587), v *Knížce o moru* (1599; k tomuto roku je též vzpomínáno jeho úmrtí, proto je pravděpodobné, že moru sám podlehl) a ve spise zabývajícím se válečným uměním (1601). Podobně jako Jan Piscinís, Jeroným Nejedlý Husinecký a Daniel Krocínus byl autorem i příležitostných básní. Pro dotvoření představy o **příznivém kulturním ovzduší**, které je pozorovatelné zvláště v závěru 16. století (podobně jako např. v nedalekém Hradci Králové), vzpomeňme i sňatek významného chrudimského malíře Matouše Radouše (asi 1550–1631), který pojal za manželku Annu Poláčkovou. Radoušovy

miniatury, ovlivněné nizozemskou malbou a zachycující i podobizny některých vysokomýtských měšťanů, byly součástí nedochovaného kancionálu mýtského literátského bratrstva.

Třicetiletá válka a její dopad na město a jeho měšťské panství (1618–1648)

Se stoupajícím napětím a hrozícím válečným konfliktem shledáváme ve městě, jehož ideální rekonstrukci pro období 17. století (spíše dobu

předválečnou) na počátku 40. let 19. století vytvořil Josef Šembera (mapový list č. 36, obr. č. 109), **stavební aktivitu**, jež je zcela pochopitelná s ohledem na polohu města i jeho potenciál pro případně průchozí vojska a jejich kvartýrování. Je proto k roku 1617 doložena oprava mostu v Litomyšlské bráně, Pražská brána byla vybavena novými stupni, zpevnění doznala i fortna a městské zdi, staré dřevěné mříže byly v branách nahrazeny novými. Pod padacími mosty byly též čištěny a prohlubovány příkopy. V roce 1618 doznalo úpravy i vedení vody z městské vodárny (Vodárenské bašty) dřevěnými vydlabanými kmeny (troubami) do dvou městských kašen na západní a východní straně náměstí. Přípravy byly namístě, jak záhy ukázaly převratné události první poloviny roku 1618, na jejichž základě se Mýtští postavili **na stranu stavovské opozice**, byť v podstatě pasivně: povstání podporovali odvodem předepsaných a mimořádných finančních dávek (z řady odvodů uveďme, že jen za rok 1618 odevzdali nejvyššímu berníkovi 579 kop grošů českých, podle potřeby však např. v květnu 1619 poslali direktorům blíže nespecifikovanou půjčku a víme též o finanční podpoře vojenských ležení), naturálních povinností (mj. při příležitosti korunovace Fridricha Falckého poslali několik truhlic pstruhů ke královské tabuli) a najímáním žoldnéřů (např. v listopadu 1618 se vrátilo 78 vysokomýtských vojáků z ležení od Chrudimi). Na doporučení zemských komisařů byl postaven před Pražskou bránu nový padací most, nakoupen stělný prach a olovo a pořízeno červené sukno na suknice stráží. Četné výdaje způsobily, že se město již na počátku třicetileté války dostalo do finančních obtíží, kdy se stále častěji uchýlovalo k půjčkám, a tedy k zadlužování. Nelogická se proto zdá být na první pohled snaha získat do vlastnictví vesnici Tisovou, jež byla zastavena za vlády Ferdinanda I. Mýtští si však byli velmi dobře vědomi, že držba pozemkového majetku v sobě skrývala finanční zajištění.

Dne 1. dubna 1619, pár dní po smrti krále Matyáše a nedlouho před korunovací nového krále Fridricha Falckého, se radnímu písaři Václavu

Obr. č. 36: Hřbitov kolem kostela Nejsvětější Trojice, 1890

Obr. č. 37: Kasárna 98. pěšího pluku, 1892

Brýdlovi, horlivému nekatolíkovu, narodil v č. p. 15 budoucí barokní básník a jezuita **Bedřich (Fridrich) Bridel** († 1680), který je autorem skladby *Co Bůh? Člověk?* (1659), vrcholného díla českého barokního básnictví; v této skladbě Bridel vyjádřil kontrast mezi věčností a dokonalostí Boha a pomíjivostí a hříšností člověka – jedinou záchranou je pro člověka upnutí se k Bohu. Bridelovo narození jako by symbolicky předznamenalo novou éru: dětská léta strávil ještě v Mýtě, na jezuitské gymnázium však již odešel do Prahy, kde se mj. při univerzitním studiu seznámil s hradeckým rodákem Bohuslavem Balbínem (1621–1688), pozdější nejvýraznější osobností barokního dějepisectví druhé poloviny 17. století. Bridel působil několik let jako profesor rétoriky a poetiky na pražské univerzitě a díky dostatečným finančním prostředkům založil v roce 1656 v Klementinu tiskárnu. Od roku 1660, tedy nedlouho po vydání svého vrcholného díla, začal působit na Boleslavsku, Čáslavsku, Hradecku a Chrudimsku jako misionář: vrátil se tedy i do svého rodného kraje se zřejmým posláním obracet nekatolíky na pravou víru.

Na příkladu Vysokého Mýta můžeme též sledovat, jakým způsobem se v době stavovského povstání tehdejší městské obyvatelstvo dozvíдалo informace o dění v zemi: prostřednictvím posílů fungoval mezi okolními městy korespondenční styk, kdy si Mýtští vyměňovali listy poselací (misivy) s Poličskými, Čáslavskými, Košumberkem, Chocní i Ústím, aby se informovali o pohybu císařské armády. Poličský posel jim posléze v listopadu 1620 sdělil, že došlo k **porážce stavovského vojska na Bílé hoře** a že se Pražský hrad dostal do rukou nepřítele: zpráva přerušila přípravy přelítí pukliny velkého zvonu, na což se celé léto postupně shromažďovaly od obyvatelstva peníze. Vysokomýtští poté prostřednictvím cedulí ohlásili tuto událost na Vraclavi, v Brtči, ve Vanicích a ve Lhutě. Zatímco Jaroměřští mohli přihlížet útěku krále Fridricha Falckého, který zamířil do Slezska, Vysokomýtští byli svědky úprku nejvyššího maršálka Bertolda Bohobuda z Lipé a poté i vrchního velitele stavovského vojska hraběte Thurna, který taktéž směřoval přes Mýto na Moravu. Už v závěru listopadu Mýtští posílali místodržícímu knížeti Lichtenštejnovi žádost a z obavy z trestů projevíli loajálnost. Královští komisaři poté dora-

zili do města před začátkem adventu a obec slíbila věrnost králi Ferdinandovi II. Aby se Vysokomýtští panovníkovi zavděčili, dvakrát mu půjčili sumu 1200 kop grošů.

Už od závěru roku 1620 Mýtští pocítili první velmi trpké zkušenosti s **kvartýrovací povinností**, kdy se ve městě na příkaz hraběte z Anhaltu usadil se svým pěším plukem František hrabě z Florenville. I v dalších letech na město těžce doléhaly četné pobyty pěších a jízdních pluků, které se nespokojily pouze s finančními a naturálními odvody, ale rabovaly a ničily městskou zástavbu, kradly dobytek a koně, na obyvatelstvu se dopouštěly násilností. Z dostupných informací tak víme, že např. náklady na pobyt onoho francouzského pluku činily 53 984 zl. 45 kr., na kompanii jezdců pod rytmistrem de Laire 21 669 zl. 3 kr., na kornety saských knížat 33 000 zl.; do 16. září 1622

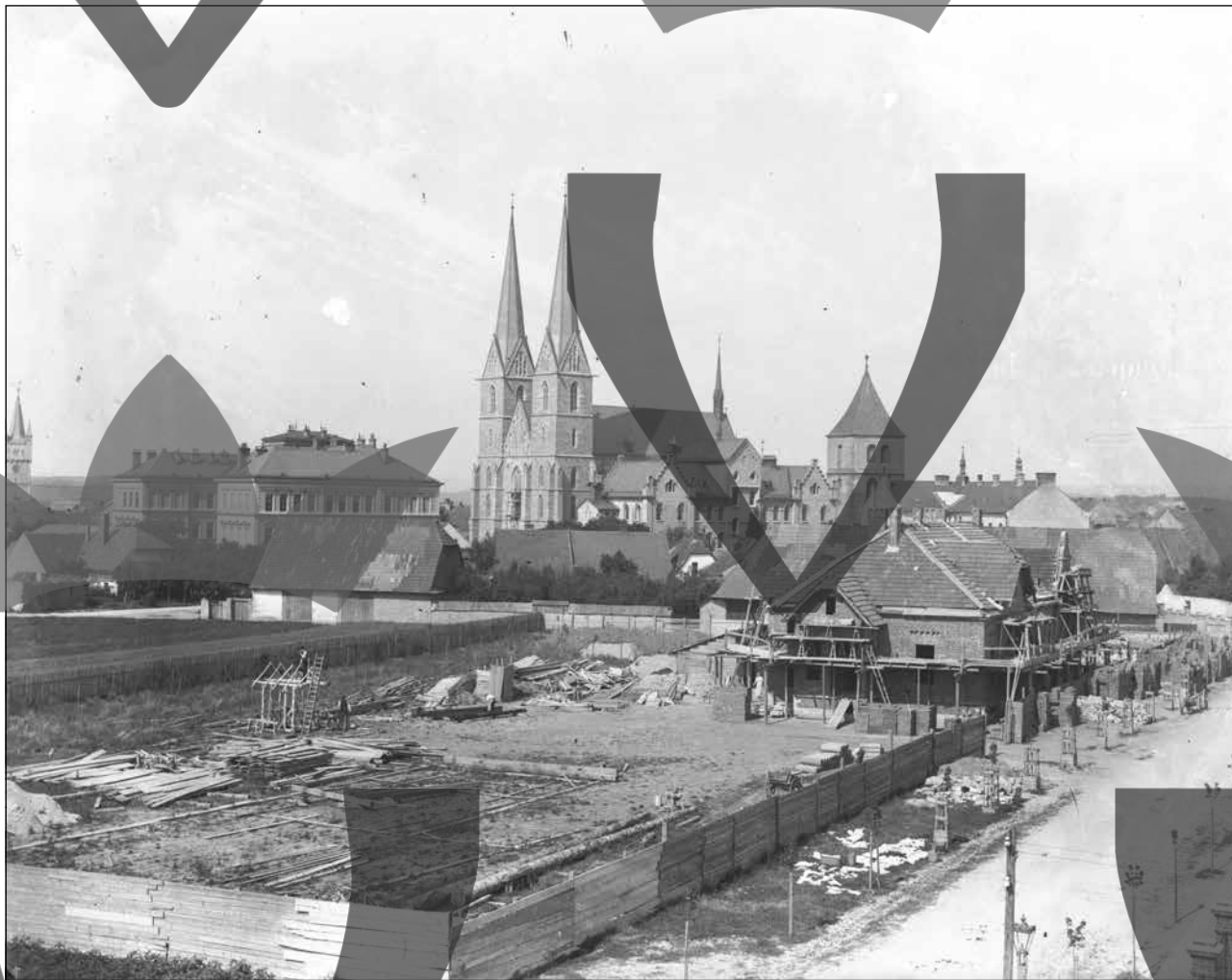
dosáhly celkové náklady 178 099 zl., do roku 1627 vzrostly do výše 526 499 zl. Dluh u berního úřadu byl k roku 1627 vyčíslen na 20 763 zl. 43 kr. Město i jeho jednotliví obyvatelé se tak stále častěji dostávali do velkých finančních problémů, umocňovaných nejrůznějšími půjčkami hotovostí. Obecní pokladnu navíc v roce 1622, kdy se projevila velká neúroda, postihly další velké těžkosti z důvodu **konfiskace veškerého pozemkového majetku, zabavena byla i privilegia**. Pozemky, které tak byly svěřeny dohledu královského rychtáře, i výsady byly navráceny **až 15. dubna 1628**, přičemž česká komora městu navrátila i jistoty ve výši 17 169 kop gr., které Mýtští zapůjčili Rudolfovi II. I přesto zůstávalo Mýto zadlužené.

Podobně jako v jiných většinově nekatolických městech začal být vyvíjen soustavnější tlak na mýtské obyvatelstvo a jeho náboženskou orientaci. Je pochopitelné, že v této generaci, která už zaznamenávala úbytek (k roku 1625 bylo ve městě celkem 77 pustých domů), nelze očekávat ochotnou a upřímnou proměnu náboženského smýšlení. Zvláště v případě městských úředních postů začalo být záhy žádoucí, aby funkce vykonávali loajální měšťané. Jako nespolehlivý byl proto v roce 1624 např. shledán královský rychtář Jeroným Zima Husinecký. Podle březnového patentu z roku 1625 měli být již všichni členové městské rady povinně katolíky. Náboženská orientace tak byla jedním z klíčových kritérií výběru kandidáta. Změny pochopitelně zaznamenáváme i na postu vysokomýtského děkana: poslední nekatolický děkan Václav Parix Sýkora ze Žamberka, bývalý člen pražské utrakvistické konzistoře, byl odvolán v roce 1624. Na jeho místo nastoupil vysokomýtský rodák a původně utrakvistický kněz Jindřich Kocián, který v témže roce přestoupil ke katolické církvi.

Od roku 1626 se městu nevyhnula, jako i jiným královským městům, **násilná rekatolizace**, která měla prostřednictvím pověřených vojenských jednotek zlomit vzdorující nekatolické městské obyvatelstvo, v jehož řadách byli i čeští bratři. Do Mýta vojáci dorazili v únoru v čele s Hansem Adolffem Wolfstiernem a Tomášem Zelendrem z Prošovic. Ti, kteří i po tomto psychickém a fyzickém nátlaku odmítali přestoupit na víru, museli v roce 1627 opustit zemi: jejich statky měly být zabave-

Obr. č. 38: Jezdecká kasárna 2. zeměbraneckého pluku, 1892

Obr. č. 39: Pohled na centrum města od jihozápadu, cca 1900

ny českou komorou a rozprodány, k čemuž posléze také došlo, i když se obec ještě v roce 1633 pokoušela přimět úředníky české komory, aby jí přenechali zisk ve výši 3410 kop 19 gr. míš., jež by investovala do oprav obecního majetku (obou kostelů, špitálu, poničeného velkého zvonu) a na splácení dluhů vzešlých z pobytu císařských vojáků. Příkladem pobělohorského emigranta, jenž se usadil v Uherské Skalici, je horlivý člen jednoty bratrské **Jan Kaška Skutečský (Joannes Cassius Scultcius)** (1590–asi 1666), ovlivněný i dílem Jana Amose Komenského (1592–1670). Zřejmě se osobně setkali, neboť Komenský pobýval v letech 1622–1626 v nedalekém Brandýse nad Orlicí, kde mj. v roce 1623 dokončil první verzi jednoho z vrcholných děl barokní literatury – *Labyrintu světa a ráje srdce* (1631). V amsterdamském vydání *Labyrintu* z roku 1663 byla otištěna Cassiova *Písnička o divném a milostném božím člověka Bohu oddaného vedení*. Osobní vazby odráží i doložený pobyt Janova syna Davida Cassia u Komenského v roce 1666. Odtud se David přesunul do polského Lešna, hlavního centra Jednoty bratrské, kde posléze působil jako rektor na tamním bratrském gymnáziu a dosáhl též postu seniora. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že Janův bratr Zdenislav († 1677) město neopustil a působil v městské kanceláři jako radní písař. I z jiných měst známe případy, kdy z města neodešla celá rodina. Snad i tentokrát mohly sehrávat svou roli majetkové důvody, kdy člen, který se nevystěhoval, mohl i nadále držet rodinný majetek (Kaškům náležel dům č. p. 17 až do roku 1676, kdy ho Zdenislav s manželkou prodali a vyměnili si užívání horní světnice a dvou komor) a být pro ostatní pojistkou pro případ návratu. Prvním velkým zklamáním tak pro nekatolíky a exulanty nepochybně muselo být vydání *Obnoveného zřízení zemského* (1627), jehož prostřednictvím se mj. utlumila politická síla královských měst a zakazovala se všechna nekatolická náboženství. I z dalšího vývoje je patrné, že se nejen v Mýtě, ale i v jeho vesnicích udržely **zbytky tajných nekatolíků**, zvláště novoutrakvistů (evangelíků) a českých bratří.

K roku 1628 ve městě žilo, jak předpokládal R. Dvořák, jen asi 400 obyvatel; toto číslo, které

dokládá **rapidní úbytek už ve 20. letech** (snad to byl i jeden z důvodů, proč byly obci splaceny dluhy Rudolfa II.), se zrcadlí i v potřebě jen jednoho stálého radního písaře. Ti, kteří zůstali, se v roce 1630 dostali na základě žádosti obce, aby duchovní osoba „z národa českého byla“ (Mýto, které bylo i nadále městem ryze českým, se tak bránilo příchodu slezských nebo polských duchovních, jimž obyvatelstvo dobře nerozumělo), pod katolickou správu arcibiskupstvím dosazeného děkana Jana Rudolfa Mathesia z Letovic. Uvedme, že mezi těmi, kteří zůstali a přestoupili na katolictví, byl např. i kněz Jakub Martis Bystřický, jenž se od-

loučil od manželky a dětí, či vzpomínaný Václav Brýdl, který umírá v roce 1643: z jeho pozůstalostního inventáře je mj. zřejmé, že vlastnil knihovnu, v níž měl vedle katolické literatury a Veleslavínova *Historického kalendáře*, do něhož si možná i on zapisoval události rodinné či z dění města, jeho okolí a země, jak tomu bývalo u řady dalších představitelů tehdejší měšťanské elity královských měst, i *Bibli českou*, jejíž tiskařskou provenienci již nelze určit (snad by však bylo možno předpokládat, že se jednalo o některé z pozdějších Melantrichových vydání, které bylo sice utrakvistickým, ale zcela záměrně přihlíželo i k potřebám a požadavkům katolické strany a luteránů). Je příznačné, že si při pozůstalostním řízení jeho syn Bedřich odvezl jen několik knih latinských.

Zatímco v závěru 20. a na samém počátku 30. let si Mýtští trochu oddychli od silného náporu války, s opakovaným příchodem Švédů do země se situace ve městě dramaticky zhoršovala. Pro představu uvedme, že k roku 1634 bylo v Mýtě napočítáno jen 44 osedlých, tj. berních jednotek, na vesnicích 35: ostatní domy byly zpustlé, prázdné a vyhořelé. Drobné zlepšení naznačují údaje z roku 1637, kdy je evidováno 60 osedlých ve městě a 40 pustých míst, na venkově 57 osedlých. K roku 1640 je ovšem opět zaznamenáno jen 27 osedlých ve městě a 28 ve vesnicích: na těchto číslech vidíme, s jakou citlivostí se proměňovala finanční a demografická situace v královských městech zasažených přímými dopady války. Švédská protestantská vojska vedená v roce 1639 Bannerem, v roce 1643 Torstensonem a v letech 1645 a 1646 Wittembergem se totiž podepsala na dalším úpadku města stejně jako dříve císařská armáda: vedle kvartýrovací povinnosti vojáci město opět rabovali a na obyvatelstvu se dopouštěli násilností. Jen vpád roku 1639 Mýtské přišel na 10 471 zl. 55 kr. K tomu je však třeba ještě připočítat sumu 4000 zl., kterou Mýtští museli odvést za propuštění primase Jeronýma Vodičky a radního Kryštofa Šebestiána, jež Švédové drželi v zajetí dva roky.

Ve snaze zmírnit nepříznivou situaci ve městě a podpořit mýtské řemeslníky a obchodní-

Obr. č. 40: Týršovo náměstí z věže Pražské brány, před 1900

Obr. č. 41: Stará zástavba na Litomyšlském předměstí, před 1900

ky a současně též zemědělskou produkci udělil Ferdinand III. městu 2. října 1638 další **výroční** trh na úterý před sv. Františkem Serafinským (tj. před 4. říjnem) a **rozmnožil dobytčí trhy**, které se měly konat od prvního úterý v postě až do sv. Jiří (tj. 24. dubna) a od sv. Jiří každé pondělí až do neděle masopustní. Město si tak muselo počkat na uzavření **Vestfálského míru (1648)**, který teprve dával šanci na postupnou obrodu. Vojáci však byli do města kvartýrováni i po skončení války, kdy bývali střídavě ubytováni u majetnějších měšťanů; těm pak bývala promíjena pro daný termín kontribuční povinnost (doloženo např. k roku 1681).

Poválečná obroda města

Po skončení třicetileté války se město muselo několik desetiletí vzpamatovávat z velkého **kulturního, hospodářského i demografického** úpadku, který mu nepřítel doby přinesla. Zvláště výmluvný je fakt, že téměř polovina předbělohorské zástavby podlehla zkáze. Lze též využít informace ze *Soupisu poddaných podle víry*, který byl představiteli města odevzdán chrudimskému krajskému hejtmánovi v roce 1651; na jeho základě měla katolická církev vytipovat oblasti k misijní činnosti. **Ve městě a na jeho předměstích** bylo napočítáno **1288 osob** (k údaji je nutno přistupovat s určitou kritičností, zvláště v dětské kategorii, i když ze seznamu je zřejmé, že děti, i velmi malé evidovány byly; lze proto předpokládat, že do značné míry byla z důvodu války a velké nepřízně snížena i v Mýtě porodnost), mezi nimiž bylo shledáno pouhých sedm, u nichž není naděje na konverzi. Pro srovnání uvedme, že v nedalekém poddanském městě Litomyšli bylo pro potřeby *Soupisu* evidováno 1382 osob. **V mýtských vesnicích** (uvedeny „Brťče“, „Dčbánov“, „Chotěšiny“, „Lhůta“, „Střihanov“, „Vanice“ a „Vratcslav“) bylo evidováno 571 osob, mezi nimiž nebyla naděje na katolickou převýchovu v případě dvou vesničanů. Z jazykového hlediska stojí za pozornost poznámka u jména jednoho z městských obyvatel, podruha Jiříka Kydeše, že je Němec. Pro druhou polovinu 17. století je

již doloženo i několik dalších cizinců, zvláště vojáků, kteří po třicetileté válce ve městě zůstali (např. trubač Jan Palman, původem z Nizozemí, či Kunrát Kurt z Vestfálska). Město ale nadále vykazovalo naprostou **dominanci českého obyvatelstva**, což se promítá i do použitého jazyka pramenů, které vznikaly a byly vedeny pro potřebu města i jeho jednotlivých obyvatel. Ve styku s nadřízenými instancemi začalo být postupně nezbytné, aby radní písař ovládal i němčinu.

Z mýtských vesnic plynuly obci v poválečné době, kdy se již **plně propojilo hospodaření obce a panství**, nejvyšší příjmy. K roku 1668, jak dokládá účetní záznam přepsaný H. Jirečkem, náležely městu platy, vybírané o sv. Jiří a o sv. Havlu, z Vraclavi (1 kopa 23 gr. 5 denárů), Sedlíšky (15 kop 28 gr.), Ržů (2 kopy 24 gr.), Chotěšin (6 kop 56 gr.), Džbánova (16 kop 56 gr.), Lhůty (11 kop 8 gr.), Střihanova (1 kopa 29 gr.), Brťče (9 kop 54

gr.), Vanic (3 kopy 31 gr.), Stradouně (7 kop 33 gr.) a Vinar (17 gr.); porovnáme-li seznam s vesnicemi uvedenými v *Soupisu*, je zřejmé, že *Soupis* nezachytil údaje o mýtských poddaných ze Stradouně a Vinar; snad byly grunty, náležející mýtskému panství, v době pořizování *Soupisu* ještě pusté. Účetní záznam neobsahuje ani Knířov, který je však později opět uváděn jako mýtská vesnice. V případě vsi Džbánova, pravděpodobně nejnynosnější vsi, víme, že tamní obyvatelstvo mělo jako naturální povinnost předepsaný odvod pšenice. Z tohoto hlediska je i v případě mýtských vesnic zřejmé, že poddanské povinnosti byly vyměřovány individuálně, podle přírodních podmínek a kvality půdy určité vesnice a jejích gruntů, a proto musíme vedle předepsané výše úroku, vypočítávaného z nemovitého majetku, počítat i s naturálními odvody a též narůstajícími robotními povinnostmi.

Podle dochovaných rybníčních register z let 1667–1668 Mýtským patřilo **21 rybníků**, které taktéž zajišťovaly obci určité zisky: Velký (nad Vinicemi, zvaný též Mejtský či Mejtsko, dnes v jeho mezích rybník Chobot), Horní Voklikov, Dolní Voklikov, Horní Šnakovský, Prostřední Šnakovský, Dolní Šnakovský, Dolní Blahov, Horní Blahov, rybníček Mizerkovec, Středopustovec, Brachovec, Posměchov (pustý), Derflík, Svrabovec, Horní Vítovec, Dolní Vítovec, Horní Knířovský, Prostřední Knířovský, Dolní Knířovský, Nohavice a Limpereček. Díky zaznamenanému příjmu ze **Špitálského dvora**, který činil 1749 zl. 52 kr., víme, že se specializoval na chov koní, prasat, hovězího, ovcí a drůbeže (zisky plynuly i z másla, sýrů a vajec a též kůží – telecích, hovězích a skopových), dále na pěstování pšenice, žita, ječmene, hrachu, viky, ovsa, semence, máku a konopí, které se třelo. Ve dvoře se též připravovala příze. **Lesní hospodaření** prozatím nebylo extenzivní, nicméně určitá těžba na zalesněných pozemcích probíhala. Z účetních záznamů je zřejmé, že v okolí města rostly borovice, duby, smrky a vrby. Na otop mýtské obyvatelstvo, podobně jako v jiných městech, využívalo méně kvalitní dřevo. Z dalších obecních provozů výběrově jmenujme pilu, při které fungovala i valcha a jirchovna, a obecní pivovar. Zisky plynuly např. z obecní váhy, z nájmu obecního mlýna (Holubkovského) a též např. z jarmarečních poplatků. V této souvislosti dodejme, že císař Leopold I.

Obr. č. 42: Budova gymnázia, cca 1900

Obr. č. 43: Barokní dům v Děkanské (dnes Försterově) ulici, před 1900

Mýtu udělil pro povznesení města dne 16. listopadu 1678 další **výroční trh**, a to na čtvrtek po Popeleční středě. Ve městě v té době působilo 8 cechů, sdružujících místní řemeslníky. Přední postavení si udržovali řezníci, kteří si i nadále od obce pronajímali, podobně jako v jiných městech, masné krámy.

V letech 1704 a 1726–1728 bylo i mýtské obecní hospodaření podrobeno kontrole zeměpanské komise, z jejíchž závěrů vyplynulo, že situace ve věnných městech je sice o něco lepší než v některých jiných královských městech, přesto bylo i v případě Vysokého Mýta **hospodaření, příjmy a výdaje obce a panství, odděleno od městské správy**. Jak prozatím vyplývá z výzkumu v prostředí jiných měst, díky tomu, že úředníci posléze bývali současně i představiteli městské správy, bylo toto oddělení do určité míry iluzorní. K finančním záležitostem dodejme, že od poloviny 17. století bylo Mýto zařazeno mezi deset měst, v nichž se **vybíralo clo ze zboží přiváženého do země**. Finance byly odváděny do české komory, přičemž v závěru století dosáhly tyto příjmy výše 8000 zl. za rok.

Zvláštní pozornost si zaslouží událost z roku 1664, kdy se v Mýtě rozšířila zpráva o zázračném uzdravení ochrnutých rukou nožiče Jana Nečesaného díky **vodě ze studánky u vraclavské kapličky sv. Mikuláše** (před rokem 1848 je již v této oblasti vzpomínána ves Svatý Mikuláš s přibližně stovkou obyvatel); první kaplička měla být vystavěna v místech paty ostrohu bývalého přemyslovského hradiště již na počátku 17. století, v polovině 60. let 17. století je znovu uváděno vybudování kapličky (snad tedy nová stavba nahradila starší), která byla posléze ještě rozšířena. Prostor byl již od roku 1692 ve stráni doplněn dřevěnou poustevnou, zvanou fraterna (poustevníci tu přebývali až do roku 1782). V roce 1696 Vysokomýtská zřídili ještě krčmu. **Lázně**, které byly také v majetku obce, byly postaveny v letech 1711–1719: byly tvořeny dvěma budovami – jednou sloužící k ubytování, druhou vybavenou koupelnami. Nad nimi, v úzkém údolí,

byl v letech 1724–1726 dokončen podle návrhu Karla Antonína Canavalleho jednoduší barokní poutní kostel sv. Mikuláše. Vysokomýtský měšťan Vojtěch Václav Čapek (1683–1745), činný i v městské správě, vydal knížku *Fons aquae vitae to jest Starobylá a zdrávohojitedlná studnice svatého Mikuláše* (1722), v upravené verzi poté pod názvem *Starobylá zdrávohojitedlná studánka, nyní lázeň svatého Mikuláše* (1731), v níž propagoval zázračnou moc tamní vody, léčící údajně ochrnutí, bolesti končetin, slepotu i další neduhy. Zvěst o vraclavských lázních, které prý též pomáhaly při nadýmání, vředech, závratích a bolestech hlavy, se šířila nejen do okolí, ale nemocní přicházeli i z Moravy. V knize *Čest a sláva vysokomýtská z rozhlášené studně vyprejštěná* atd. (1739) o ní pojednal i hradecký lékař Ferdinand Josef Částka ze Sternsteina. Vše umocňovala církevní propaganda, která využívala i poutí, obrázků a písniček. K úpadku lázní došlo v závěru 18. století, což postupem doby vedlo ke zchátrání všech objektů.

Městu se ani v poválečné době nevyhnuly pohromy. **Velký požár** postihl obyvatele 10. září 1700, kdy vyšel oheň z kovárny Jana Broulíka a zasáhl i Pražskou a Choceňskou bránu a věže, 180 domů, radnici, pivovar se sladovnou i dřevěné krámce a kotce na náměstí. Podkomořský úřad poté z důvodu ochrany zakázal obnovu zástavby na ploše náměstí (mj. došlo ke stržení deseti domů). Oheň zřejmě poškodil i lipové stromořadí, které na náměstí už v 17. století bývalo i kolem průjezdní silnice, a proto bylo nařízeno jeho pokácení. Aby byl snazší přístup k vodě, byla v rámci obnovy města již v roce 1700 vybudována u masivní kamenné bašty z druhé poloviny 15. století, v nároží parkánové hradby, druhá **fortna**. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že je ve vysokomýtských pramenech k roku 1712 již doložen název **Loučná**, použitý poprvé v Hájkově kronice a posléze v díle Pavla Stránského v 17. století. Název řeky se ustálil v 19. století.

Zatímco některým velkým městům se podařilo uniknout poslední morové ráně z let 1713–1715, Mýto takové štěstí nemělo: nákaza se tu šířila od srpna 1714 do března 1715. Dům na náměstí, v němž se onemocnění objevilo, byl ihned uzavřen a nemocní byli postupně odvezeni do lokality Pod Hájkou. I přes zvýšenou opatrnost a karanténní opatření zemřelo 57 lidí (49 v karanténě, 8 ve městě). Na morovou epidemii tak upomíná i dochovaný **morový pomník**, který je situován do lokality Hájkou poblíž Knířova, kde byli zemřelí pochováni. (Ještě před polovinou 19. století byl v místě provizorního hřbitova k spatření dřevěný kříž nahrazený později dnešním kamenným.) Na náměstí, nejvýznamnějším vysokomýtském veřejném prostoru, byl doprostřed

umístěn **mariánský morový sloup**, 14 metrů vysoké pískovcové sousoší, v jehož rozích stojí sochy sv. Josefa, snoubence Panny Marie, sv. Jana Nepomuckého, tehdy ještě nesvatořečeného, nicméně v tehdejších Čechách velmi oblíbeného, sv. Vavřince, zvoleného ve vazbě k zasvěcení děkanského kostela, a sv. Floriána, ochránce před ohněm (však byl stále v paměti i ničivý oheň z roku 1700). Na vrcholu sloupu je socha Neposkrvněné Panny Marie s aureolou kolem hlavy. Podle chronogramů bylo sousoší postaveno na památku Rastattského míru (1714), mírové smlouvy mezi habsburskou monarchií a Francií, ukončující války o dědictví španělských Habsburků, a pomnutí moru (1715). Pro srovnání uvedme, že v letech 1727–1731 nechali vyzdobit svůj rynek monumentálním morovým sloupem i poličtí měšťané, kteří byli moru ušetřeni. Barokně komponované veřejné prostranství ještě doplnili nákladnou přestavbou radnice, připomínající budovu zámeckého typu. Oproti tomu vysokomýtská radnice zůstávala součástí městské zástavby a nevykazovala tak výrazné rysy sebe prezentace. V roce 1700 bylo nezbytné ji opravit po proběhlém požáru. Na tento stavební zásah upomíná i dochovaný masivní barokní vstupní portál.

O literárním díle F. Bridela jsme se již zmiňovali. Z dalších **literárně činných osobností** jmenujme vzdělané vysokomýtské rodáky, kteří podobně jako v jiných městech neušli pozornosti jezuitského řádu a stali se jeho členy: Jana Spěváčka (1639–1714), autora *Kalendáře pobožného na celý rok* (1712), Bohuslava Bočka (1660–1730), který napsal *Historii Panny Marie Tuřanské u Brna* (1716, něm. 1719), děkana a kancléře olomoucké univerzity Františka Christena (1682–1733), jenž se ve třech spiscích věnoval mravouce a odpustkům. Zvláštní zmínku si zaslouží **Samuel Václav Hataš** († 1687), v letech 1660–1669 vysokomýtský děkan, který v litomyšlské tiskárně v roce 1663 vydal *Kázání potěšitelné všem Kristu Páně věrným Čechům*. Nedlouho poté nechal z příspěvků dobrodinců vystavět kapličku nad vraclavským pramenem na památku zázračného uzdravení Jana Nečesa-

Obr. č. 44: Tzv. „Bubnův dům“ (č. p. 107), 1903

Obr. č. 45: Žižkova ulice (dnes Gen. Závady), po 1900

ného, a podpořil tak postupné budování zbožné úcty k tomuto místu. Pravděpodobně byl též zakladatelem **poutí k Panně Marii Knířovské** (k roku 1730 zaznamenáváme zprávu, že pouť byla po úpadku znovu obnovena). V roce 1678, v době, kdy již ve městě nepůsobil, odkázal zisk ze své role na predikty pro školáky, kteří se budou v době pústu modlit u oltáře Panny Marie Mýtské. V letech 1670–1685 působil jako děkan u chrudimského kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde se zasloužil o znovunalezení a vysvěcení obrazu *Chrudimského Salvátora*, jemuž byla připisována zázračná moc uzdravování i v době morové epidemie roku 1680. (Až do roku 1782 bývala k obrazu konána pouť, posléze na několik desetiletí ještě obnovena.) Je zřejmé, že děkan Hataš byl příkladem člověka druhé poloviny 17. století, který se významně v regionálním měřítku zasloužil o **posilování barokní zbožnosti**.

Důležitým komponentem kulturního života města zůstávalo **literátské bratrstvo**, bez jehož účasti se neobešly velké církevní svátky, pouť, městské slavnosti i pohřby. Dohlíželo též na kvalitu místní školy s jedním kantorem a dvěma mládenci (od roku 1696 se starší schopnější žáci vzdělávali „in studiis až do gramatiky, což v předešlých letech nebyvalo“). I vysokomýtská literáti používali oblíbený kancionál písní *Slavička rájského* od Jana Josefa Božana, vytištěného v roce 1719 v hradecké tiskárně. V čele vysokomýtských literátů, podporovaných měšťanskými dary a odkazy, stál rektor, jímž býval místní děkan. Vedle již vzpomínaného Samuela Václava Hataše uvedme zvláště Pavla Žáka, působícího ve městě od roku 1646 (jako děkan je uváděn i v *Soupisu poddaných* z roku 1651), který poté zastával post děkana v Chrudimi a následně u hradeckého chrámu sv. Ducha, kde byl mezi hradeckým obyvatelstvem údajně velmi oblíbený, jak dokládá dochovaná korespondence. V kontextu církevní správy dodejme, že do nově ustanovené **hradecké diecéze**, schválené papežskou bulou roku 1664, spadalo i Vysoké Mýto a jeho panství.

Ve východočeském regionu sloužily k posilování katolické církve a protireformačních myšlenek i poutě k nedalekému, nově vybudovanému baroknímu **chrámu na Chlumku u Luže** (1690). V sousední jezuitské rezidenci bylo hráno i divadlo a zřejmě zde též vznikla známá *Rakovnická vánoční hra* (snad 1684) vrcholící ve sporu,

komu se narodil Spasitel: zda pastýřům nebo králům – ty rozsoudí anděl konstatováním, že dítě je pastýřem i králem a všichni si jsou před ním rovni. Pro představu uvedme, že např. v roce 1709 se procesí zúčastnilo na 30 000 poutníků. Že byly obdobné akce podporovány i vysokomýtskou městskou reprezentací, dokládá např. zpráva z roku 1685, kdy bylo nařazeno, aby se poddaní z mýtského panství účastnili mariánské poutě do Knířova, kde byla shledána nedostačující účast. Dohled nad poddanými byl zvýšen i v souvislosti s nedávno proběhlou vzpourou nevolníků na Vraclavi (1680), kteří byli inspirováni protesty na nedalekém litomyšlském panství. Připomeňme, že právě tyto události poté vedly k vydání prvního **robotního patentu** (1680), jehož prostřednictvím stát se zapojením krajských úřadů poprvé vstoupil jako určitý kontrolní mechanismus do systému vrchnostenské správy. V kontrastu k posilování katolické barokní zbožnosti upozorníme, že zvláště na Rychmbursku, Novohradsku a Prosečsku přetrvávali tajní vyznavači nekatolické víry. K roku 1761 podal děkan Jan Antonín Gallin zprávu k arcibiskupské konzistoři, že je na mýtském „panství“ 93 osob, podezřelých „z kacířství husitského“, z če-

hož bylo 9 osob z města. Katolickou víru bylo proto třeba i nadále posilovat a dohlížet, aby obyvatelstvo u sebe nemělo zapovězené knihy. V závěru 18. století se na Vysokomýtsku a sousedním Chroustovicku posílilo **hnutí tzv. deistů a marokánů**. V mýtské Stradouni působil Vojtěch Valenta (*1746–?), inspirátor a vůdce hnutí („*marokánský biskup*“) v okolí Mýta. Stoupenci vyjadřovali odpor k nespravedlivému světu a uznávali jediného Boha bez Svaté Trojice a Krista, též odmítali křest, světce, očistec i peklo. Mezi doklady tohoto hnutí náleží *Stradouňský katechismus* a *Stoveršová píseň marokánská*. Marokáni své myšlenky, které jsou určitým dokladem emancipace venkovského obyvatelstva vzdalujícího se oficiální katolické ideologii, veřejně prezentovali a způsobili, že v myslích obyvatelstva ještě dlouho rezonovaly.

K sledovanému období dodejme, že v Mýtě fungoval, podobně jako v jiných městech, **střelecký spolek**, tvořený jednotou pěších i jízdních. O jeho působnosti se dochovala zmínka z roku 1729, kdy 23. srpna střelci vítali nového podkomořího Leopolda hraběte z Rottalu. Pro své aktivity spolek využíval parkán severně od Pražské brány. Později v bližší neznámém roce spolek zanikl a byl obnoven až v roce 1800.

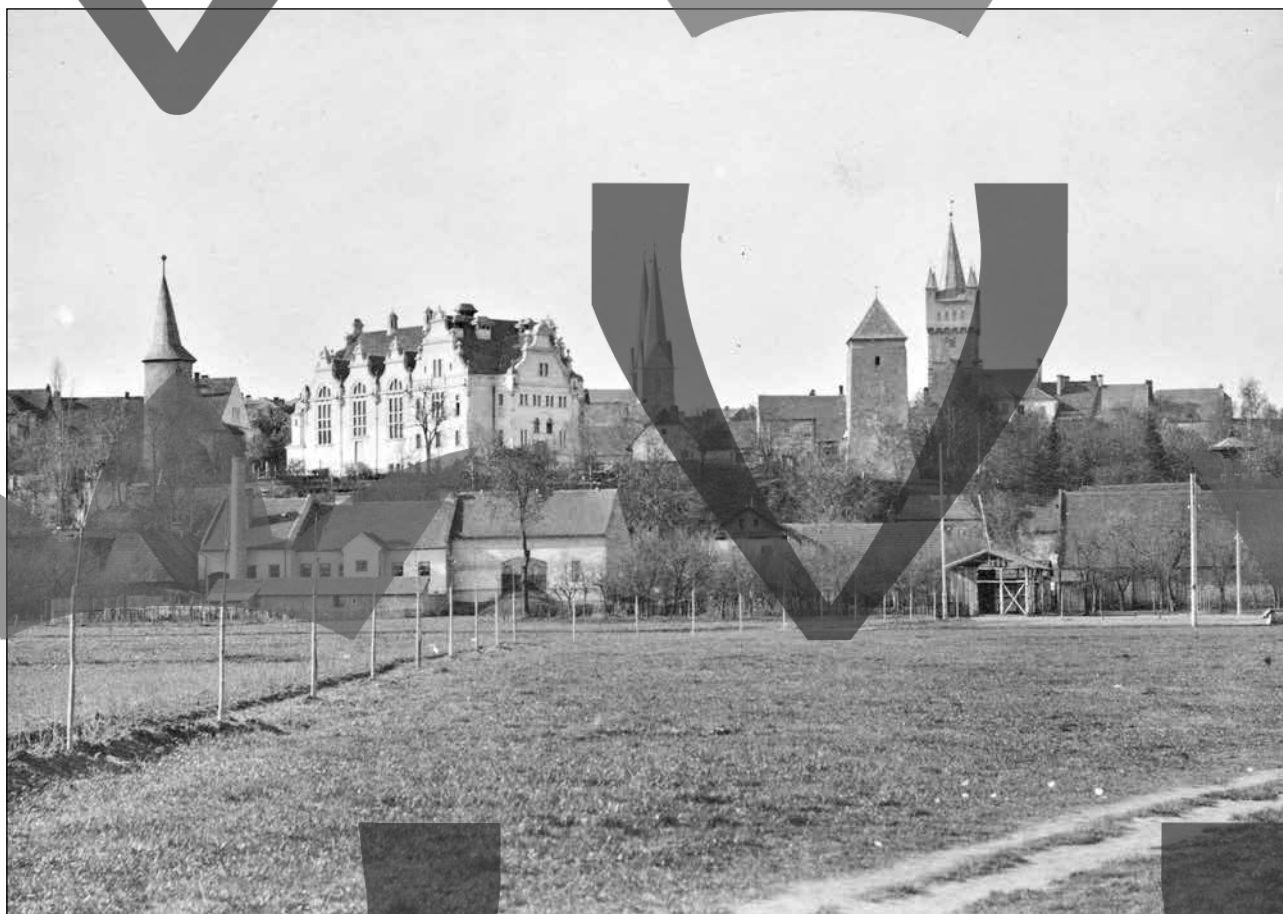
Období tereziánských reforem (1740–1780)

Před polovinou 18. století mohlo mít město, zachycené k roku 1745 na oltářním obraze z kostela Nejsvětější Trojice (aktuálně umístěn na vysokomýtském děkanství; mapový list č. 34, obr. č. 107), kolem 2500 obyvatel, v závěru 80. let 18. století asi 3500. **Základní výrobu stále představovalo zemědělství**, doplňované významněji jen provozem mlýnů, pivovarem (na místě dnešního č. p. 25, nejstarší zmínka pochází z roku 1638) a cihelnami (mohly být situovány na sprašových hlínách někde u vodního toku). I nadále byl v platnosti cechovní systém, který neumožňoval vývoj jednotlivých řemeslných odvětví. Základní příjem tak městu plynul z městského panství, jehož součástí bylo před zrušením poddanství v roce 1848 dvanáct celých vsí (Vraclav, Svatý Mikuláš, Knířov, Lhůta, Stříhanov, Džbánov, Brteč, Vanice, Derflíky, Sedlíštko, Rzy a Chotěšiny) a **čtyři vlastněné zčásti** (Sedlec, Stradouň, Javorníky a Voděradý).

Podobně jako v dalších královských městech i ve Vysokém Mýtě docházelo s nástupem Marie Terezie k postupnému **prosazování reformních**

Obr. č. 46: Tomášková cihelna na Pražském předměstí, cca 1900

Obr. č. 47: Pohled na město od severu z tzv. Králíkovy louky, 1903

nařízení, která vyvrcholila za vlády Josefa II., v případě měst tzv. regulací magistrátu, která byla pojímána jako součást komplexní reformy soudnictví. Postupná proměna myšlení městského obyvatelstva vede historiky ke konstatování, že s nástupem poloviny 18. století v městském prostředí pozvolna končila éra raného novověku.

Doposud dvanáctičlenná **městská rada**, obnovovaná i nadále podkomořím a hofrychtěřem (od přelomu 17. a 18. století stále častěji písemnou formou), měla být i v případě Vysokého Mýta v roce 1751 zredukována na osmičlennou, přičemž od roku 1749 byla již vyžadována návštěva některých univerzitních přednášek. Podle nařízení z roku 1754 se měli v úřadu purkmistra střídát jen čtyři radní. Počet starších měl být redukován na 4–6 osob. Jak však dokazuje seznam členů městské rady z roku 1774, je tu i nadále uvedeno dvanáct osob (primas Josef Varhaník, dále Jindřich Čapek, Václav Gartner, Václav Čapek, Václav Sercer z Kleinmühlu, Jan Musil, Josef Souček, František Jeřábek, Jan Rafius, Václav Finglar, Antonín Pelikán a Jan Kolářik), v případě obecních starších bývalo v úřadě nadále osm osob. Dodejme, že posledním královským rychtářem byl v letech 1774–1783 Vojtěch Čapek (je zřejmé, že příslušníci rozvětveného rodu Čapků ve městě zastávali přední úřední posty). Obdobně nejsme prozatím schopni rekonstruovat činnost městské kanceláře, neboť doposud nashromážděné údaje poskytují velmi málo informací. Tak např. k roku 1774 byl městským syndikem Josef Šneider, který měl k ruce ještě jednoho radního písaře. Můžeme předpokládat, že se v rámci města i nadále ve větší míře udržovala čeština, což do určité míry dokládá i výše uvedený soupis českých jmen představitelů města.

Od reformy krajské správy v roce 1751 vzrostl význam krajských hejtmanů, plně již postátněných. **Krajský hejtman** pro Chrudimský kraj sídlil v Chrudimi a dohlížel na berní a politické vysokomýtské záležitosti, čímž se dále snížil význam úřadu královských rychtářů – v Mýtě byl zrušen v roce 1783. Prosazování osvícenských myšlenek s sebou neslo i **proměny v oblasti hrdelního soudnictví**. V důsledku redukce počtu soudních instancí v Čechách, které byly oprávněné i nadále popravy vykonávat, se Vysoké Mýto od roku 1765 v případě provinění městského i vesnického obyvatelstva obracelo k chrudimskému hrdelnímu soudu. Svůj význam tak ztratily i starobylé symboly

vysokomýtské hrdelní jurisdikce: pranýř a šibenice, svou působnost ukončil i krevní písař. Pozornost si též zaslouží **reforma školství**, zavádějící v roce 1774 povinnou školní docházku. V roce 1777 byla ve městě zřízena triviální škola, dvoutržní německá (čeština se učila nepovinně od roku 1813), která měšťanské synky vyučovala čtení, psaní a počítání a základy technických a výrobních činností. Z dalších pronikavých změn vzpomeňme **zavedení čísel popisných a názvů ulic** v roce 1771, což byl významný krok k přehlednější evidenci obyvatelstva. Nově byli odváděni na vojnu i měšťanští synové, nikoli jen poddanští, neboť bylo potřeba průběžně doplňovat stav armády.

Reformní opatření byla reakcí na zaostalost monarchie a potřebu nahradit ztrátu Slezska, která byla hlavním výsledkem první fáze prusko-rakouských **válek o dědictví rakouských Habsburků**. Ani Mýtu se nevyhnuly přímé dopady těchto vojen-

ských střetů, jež Marie Terezie vedla s Fridrichem II. V roce 1742 městem prošlo ve dnech 16.–18. dubna spojené prusko-saské vojsko, 5. května směřovalo od Olomouce jiné pruské vojsko, které postupovalo k čáslavské rovině, kde došlo u Chotusic k rozhodujícímu vítězství Prusů. Vysoké Mýto, v němž byla v roce 1745 zřízena vojenská zásobárna, nebylo ušetřeno ztrát ani v **sedmileté válce** (1756–1763). Hned z počátku války se u města rozložilo pruské vojsko, kterému byla vyplacena velká suma výpalného. Prušští vojáci těž Mýtské připravili o veškerou úrodu. Problémy však způsobovali i císařští vojáci, kteří tábořili u města. K tomu připočtíme i pravidelné finanční odvody, které městské obyvatelstvo taktéž velmi zatěžovaly. Oproti některým jiným městům, jako byl např. Hradec Králové, kde část vnitřního města lehla dokonce popelem, či Poličce, jejíž městský archiv byl nepřátelským vojskem rabován, naštěstí Mýto nebylo zásadním způsobem poškozeno.

Skutečná pohroma město teprve čekala. Zatímco 6. října 1767 shořelo jen 6 stavení a několik stodol na Pražském předměstí, dne **6. srpna 1774** byla městská zástavba postižena **rozsáhlým požárem**. Ten opět vzešel z Pražského předměstí a poškodil na 238 domů, kostel sv. Vavřince, děkanství, radnici, pivovar, městské věže i s hodinami (Pražská a Choceňská věž zůstaly v troskách), špitál a školu. K hašení byla využívána i voda vedoucí do města z **vodárny** spuštěné v roce 1768 v severozápadním rohu města v kamenné hradební věži u fortny (nedaleko původní vodárny): voda byla hnána z Vodárenské bašty trubami do dvou kašen na náměstí a byla rozváděna do čtyř „stírek“, tedy nevelkých nádrží v ulicích. Magistrát, který po uhašení ohně sčítal škody, je vyčíslil na 344 968 zl. 41 kr. a konstatoval, že „*jen ta ulice nad fortanou zůstala*“, tedy severní úsek okružní komunikace města (dnes ulice Svatopluka Čecha), jak též dokládá **obraz hořícího Mýta** zřejmě z roku 1775 (mapový list č. 35, obr. č. 108), nacházející se dnes nad bočním vchodem knířovského kostela Zvěstování Páně. Požár způsobila Lidmila Čapková, která již v minulosti velmi neopatrně zacházela s ohněm, jak se zjistilo šetřením. Pro výstrahu ostatním byla odsouzena k pokutě 2000 zl. Sousedskou výpomoc je možno doložit v případě Litomyšle, která pohořelým poslala potraviny. O rok později však

Obr. č. 48: Pohled na město od jihu, cca 1905

Obr. č. 49: Pražské předměstí v pohledu z Pražské brány, 1903

postihl požár i toto město, a proto i Mýtští zaslali do Litomyšle pomoc. Ve snaze město pozvednout Marie Terezie dne 2. prosince 1774 Mýtu udělila další **dobytčí trh**, tentokrát před sv. Lazarem, a darovala sumu 10 000 zl. O katastrofální situaci ve městě referoval guberniu i krajský hejtmán Jan Rašín z Rýzmburka. Při odstraňování škod a rekonstrukci poškozené zástavby i jednotlivých interiérů využil děkan **kostela sv. Vavřince** aktuální situace v klášterním prostředí a zakoupil na místo poškozeného oltáře z roku 1700 od M. V. Jäckela hlavní oltář s obrazem ze zrušeného cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory. Obraz *Nanebevzetí Panny Marie* (1728) je největším a jedním z nejvýznamnějších děl Petra Brandla v českých zemích; autor za něj dostal svůj nejvyšší honorář. Dílo je dodnes součástí chrámového interiéru.

Je pochopitelné, že takovou katastrofou se opět dočasně významněji **zhoršila finanční situace obyvatelstva i města samotného**. To navíc ani před požárem nevykazovalo znaky hospodářské konjunktury. Z dostupných zdrojů víme, že k roku 1743 bylo ve městě již jen 53 právovárečníků. Někteří však pro chudobu nemohli pivo vařit, nově příchozím bylo pivovarnictví upíráno. Nedostatečná konkurence tak způsobovala, že kvalita piva klesala. Na počátku 70. let postihla město, které se i nadále profilovalo jako zejména **zemědělské středisko**, velká neúroda obilí (z důvodu velkého mokra), což mělo za následek propuknutí hladomoru a velké drahoty. Pro mýtské hospodáře nebyl příznivý ani rok 1774, kdy pomřelo několik set kusů dobytka.

Po požáru v roce 1774

V 18. století dostalo mnoho domů ozdobná barokní štítová průčelí, z nichž ovšem řada padla

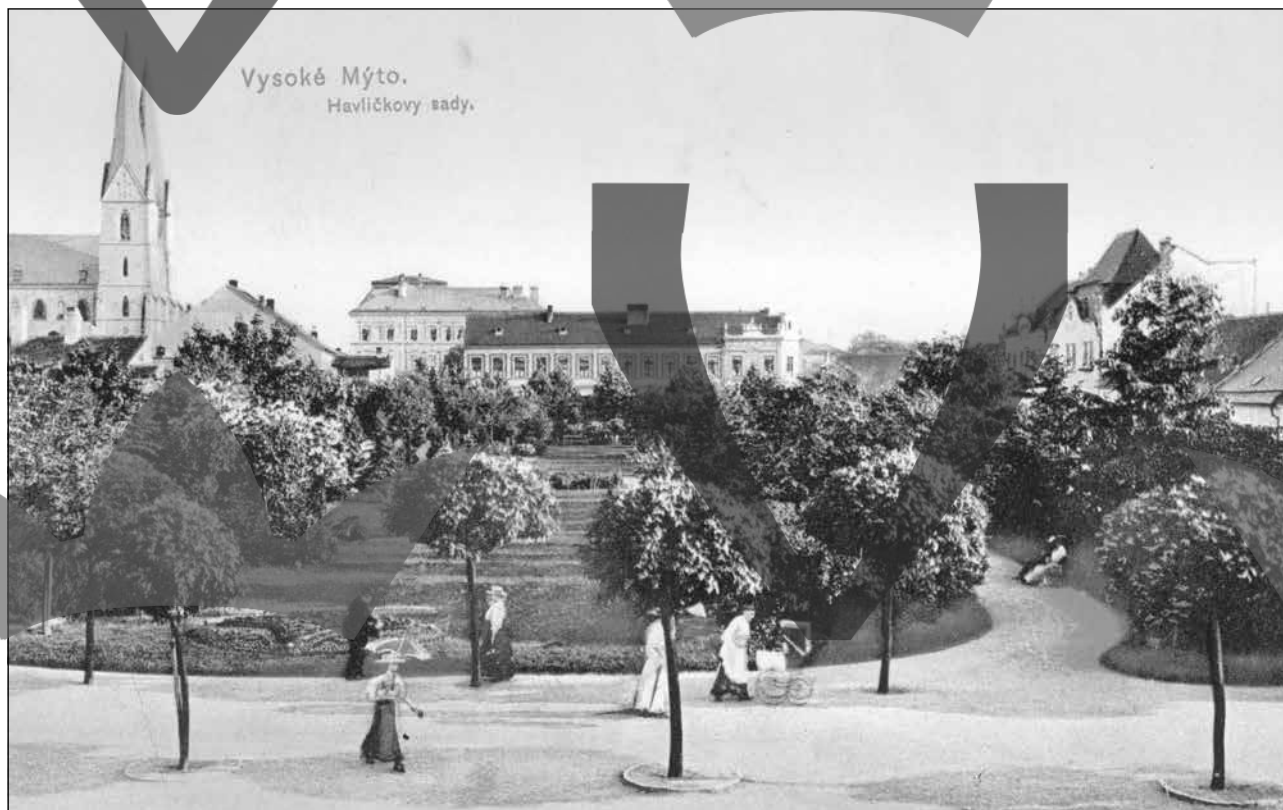
za oběť zmíněnému požáru v roce 1774. V roce 1777 byla zřízena **triviální škola**. Její první ročník byl umístěn v domě naproti nynějšímu děkanství v někdejší Paterovské domě č. p. 161/I, tedy východně od kostela. Druhý a třetí ročník obsadil budovu č. p. 273/I jižně od kostela na místě nynější školy. Od roku 1805 se škola dělila na českou a německou.

V té době se Vysoké Mýto profilovalo jako **posádkové město**, neboť již od roku 1722 zde pů-

sobila část pluku jízdních dragounů (hulánů). V letech 1773–1785 byly pro potřeby hulánské posádky postaveny dlouhé budovy **koníren a jízdní** podél vnější strany jižního a západního úseku **hradeb**, tedy od Litomyšlské brány ke škole u kostela a od děkanství k Pražské bráně. (Vyhořely v letech 1816 a 1834, ale byly obnoveny.) Hradby zde sice zanikly, ale uzavřenost vnitřního města zůstala zachována. Měšťané začali hradby přiléhající k jejich zahradám rozebírat na opravy

Obr. č. 50: Zástavba na Pražském předměstí, cca 1905

Obr. č. 51: Havlíčkovy sady, počátek 20. století

domů a budování stodol, čímž se výška hradební zdi snižovala. Hradební příkop byl zasypáván a na získané ploše byly zřizovány zahrady (v roce 1839 již lemovaly celý prstenec opevnění). Speciální obranná zařízení byla roku 1789 zrušena a využita při stavbě pevnosti Ples (Josefov).

Především ve druhé polovině 18. století znamenala bouřlivý rozvoj nová výstavba **předměstí**. Zatímco v roce 1757 čítalo celé Vysoké Mýto 367 domů, v roce 1785 již 585 a jak dokládá I. vojenské mapování (1780–1783), rozsah předměstského intravilánu již v podstatě dosáhl stavu zachyceného mapou stabilního katastru z roku 1839 (srov. mapový list č. 2, mapa č. 4; mapový list č. 5, mapa č. 7). Předměstská zástavba byla značně koncentrovaná a zastavěné území ostře vymezoval prstenec okružních cest: na západě v trase nynější Husovy ulice, na jihu ulice Jeronýmovy a na východě Českých bratří. Za tuto hranici se obytná zástavba nerozšiřovala až do konce 19. století.

V roce 1784 byla na městském panství provedena **raabizace** a dvory Džbánov, Vanice, Limperky a Derflík byly rozprodány. V okolí **limperského dvora** pak vyrůstalo stejnojmenné předměstí, u **Derflíku** stejnojmenná ves (od roku 1948 Zaháj), a mezi nimi vznikla víska **Vinice** (Na Vinicích).

V roce 1787 potvrdil císař Josef II. městská privilegia (totéž pak v roce 1797 učinil i František II.) a v témže roce byl zřízen **regulovaný magistrát**. Místo císařských rychtářů byli jmenováni purkmistři (1787–1791 Křištof Reit, 1792–1814 Antonín Pavlovský z Rosenfeldu, 1814–1827 Václav Zwetler, 1827–1828 Ferdinand Fischer, 1829–1832 Jan Pöschl, 1833–1848 František Wokaun).

Od přelomu 18. a 19. století zažívalo Vysoké Mýto **přesuny vojsk** v rámci napoleonských válek. V roce 1799 tudy pochodovalo na 35 000 ruských vojáků pod vedením generálů Kozlova, Izmailova a Gorčakova směrem do Švýcarska a Itálie jako posila Suvorovova vojska. Po vítězství nad Napoleonem táhl maršál Suvorov zpět přes Vysoké Mýto, kde byl v lednu 1800 slavně uvítán. Později tudy pochodovaly rakouské jednotky i francouzští zajatci a v roce 1813 menší ruské oddíly. Od roku 1806 sídlil ve městě hulánský pluk Klenau a po něm od roku 1808 pluk knížete Schwarzenberga.

Mimo jiné právě z vojenských důvodů došlo k přestavbě **císařské silnice** z Hradce Králové přes Holice a Vysoké Mýto do Litomyšle a mo-

ravských Svitav, i silnice z Prahy a Chrudimi, která do ní ústí u Zámrsku. Nové napřímené úseky dobře zachycuje již I. vojenské mapování (srov. mapový list č. 2, mapa č. 4). Další přestavba silnice v úseku u Vysokého Mýta pak byla provedena v letech 1812–1814. Na rozdíl od jiných měst tato důležitá komunikace nevedla přes vnitřní město, ale okružní spojkou Litomyšlské a Pražské ulice podél vnější strany hradeb (Komenského), proto nebylo třeba bourat vnitřní městské brány. V téže době byla vyrovnána plocha náměstí, aby se na ní již netvořily rozsáhlé kaluže.

V letech 1809 a 1816 byla stržena vnější a prostřední část Pražské brány. V letech 1800 a 1810 byly ubourány i vnější části Litomyšlské brány. Nejméně byla na počátku 19. století postřižena Choceňská brána, která v roce 1808 přišla pouze o vnější bránu (až později ztratila též vnitřní bránu a menší věž). Zástavba vysokomýtských předměstí byla v první třetině 19. století již téměř bezvýhradně nespálná, což dokládá mapa stabilního katastru (1839; srov. mapový list č. 5, mapa č. 7). Nejreprezentativnější zástavbou se vyznačovala Pražská ulice, která nabyla charakteru velmi protáhlého náměstí. Zástavba ostatních částí předměstí byla vesměs drobnější, což platí také o většině domů v zalomené Litomyšlské ulici. Ta však na jihu končila areálem **Klöcklerova statku** č. p. 65/IV, který byl největším stavebním komplexem vně hradeb. Postaven byl v roce 1626 Matějem Cyrilem Heynem z Heynberka a v roce 1809 jej přestavěl František Zejglic. Fasádu později doplnily Pickovy fresky podle kartonů Mikoláše Alše (obnoveny roku 1935). Tři velké hospodářské budovy dvora bohužel ve druhé polovině 20. století ustoupily průtahu napřímené Husovy ulice, obytná budova podél ulice se však zachovala dodnes spolu s vjezdovou bránou a polygonálním altánem v jižním cípu zahrady (ten v roce 1839 ještě neexistoval). V zahradě stojí socha Panny Marie s Ježíškem ze 17. století, která sem byla přemístěna v roce 1893 z Litomyšlské ulice. Areál byl v letech 2003–2004 citlivě obnoven.

Podobu z počátku 19. století si v hlavních rysech uchoval i **Dolní (Josefský) mlýn** č. p. 17/II ve Fibichově ulici, severozápadně pod Vodárenskou baštou městského opevnění. Je známý díky nadpraží pozdně gotického portálu s nejstarším známým pamětním nápisem o výstavbě mlýna v Čechách (1541). Kolem roku 1802 byl klasicistně přestavěn a na počátku 20. století a v roce 1917 upravován pro jiné využití, v 80. letech 20. století jej postihly necitlivé zásahy.

Po požáru v roce 1816

Tvář vnitřního města v roce 1816 citelně změnil poslední velký požár, který zachvátil 174 domů, vojenskou konírnu, věž Pražské brány, pivovar, radnici, a v ploše náměstí masné a pekařské krámy (srov. mapový list č. 38, obr. č. 112). Pak bylo pořízeno účinnější hasicí zařízení a vyhlášen nový hasební pořádek. Následovaly klasicistní přestavby domů, krámy již obnoveny nebyly. Rozvoj města podpořil císař František II. povolením dalších trhů v roce 1828.

V roce 1826 shořela brána a zvonice u hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice. V letech 1827–1828 byla přestavěna stará radnice č. p. 96/I v jižní části východní strany náměstí. Byla odstraněna barokní štuková dekorace průčelí (zachován portál s dvojhavým orlem) a vznikla plochá pozdně klasicistní fasáda s tympanonem a hranolovou vížkou. V roce 1829 vyhořela věž Pražské brány a byla jen provizorně opravena. Po roce 1829 byla snesena menší věž Litomyšlské brány a větší věž snížena o čtvrtinu. Na perokresbě Josefa Šembery ze 40. let 19. století je celek brány zachycen pobořený (srov. obr. č. 16). V roce 1830 byla o dvě patra snížena v roce 1816 vyhořelá Vodárenská bašta (severozápadní nárožní věž hradebního systému, sloužící nejpozději od roku 1768 jako vodárna) a završena jehlancovou střechou (srov. obr. č. 10). V letech 1830–1834 byla pro pluky Württemberg a italský Frimont vybudována hulánská kasárna v domě č. p. 180/I na východním konci jižní strany náměstí,

Obr. č. 52: Průhled Försterovou ulicí ke kostelu sv. Vavřince, cca 1907

Obr. č. 53: Pohled na město od západu z budovy nového měšťanského pivovaru, před 1910

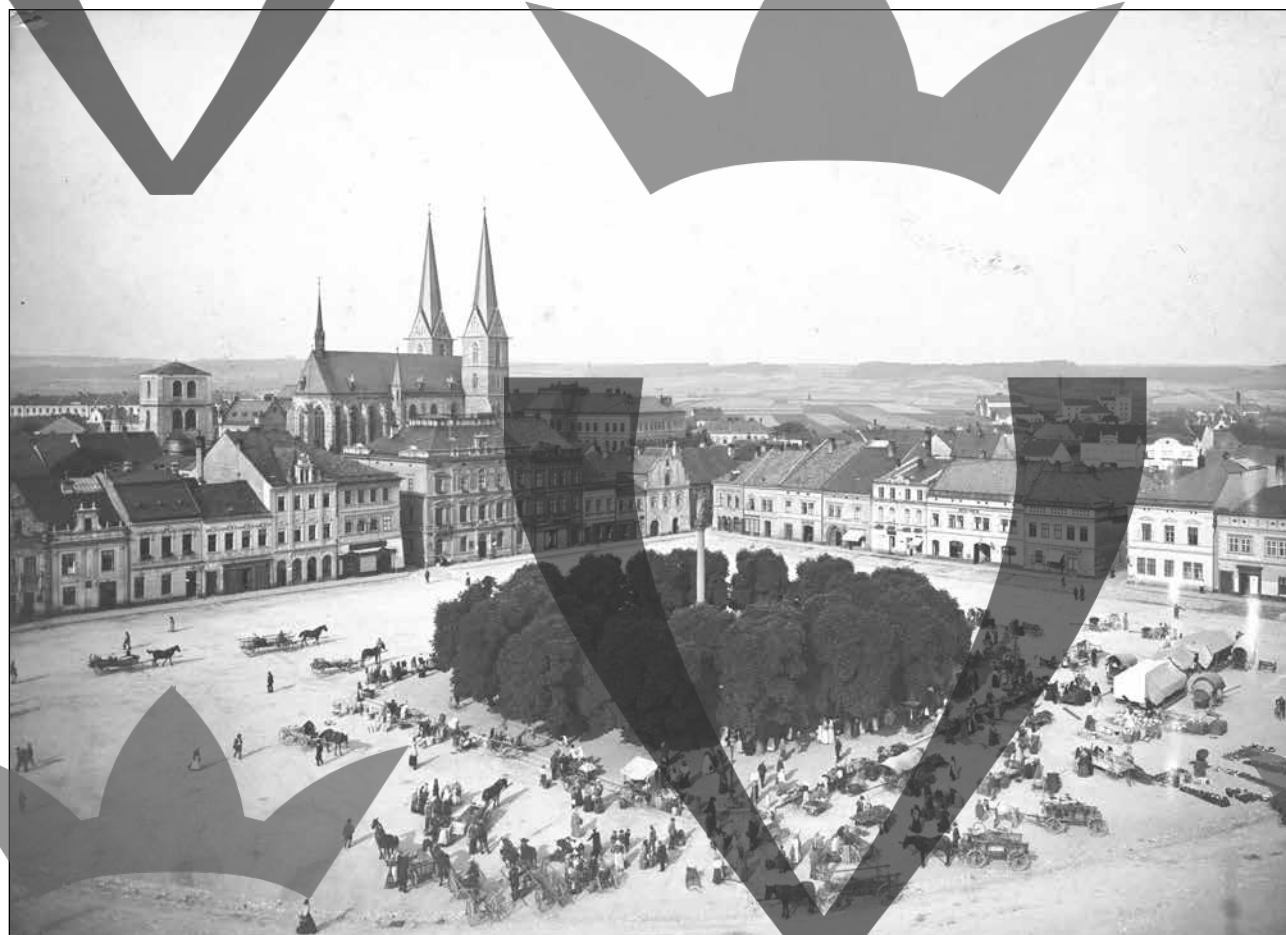
tedy na nároží Tůmovy ulice. V roce 1838 byla naopak zbořena samostatná vojenská strážnice na náměstí.

Nejvyšší purkrabí Království českého, hrabě Karel Chotek, nařídil v letech 1840 a 1842 zbořit věže Litomyšlské a Pražské brány. Proti tomu se postavil vysokomýtský buditel Alois Vojtěch Šembera, sestavil protestní list jménem všeho občanstva a vymohl povolení věže opravit, k čemuž však kvůli nedostatku peněz a jiným prioritám došlo až později. Vnitřní brána a menší věž Choceňské brány byly zbořeny asi již dříve, neboť nejsou zakresleny už na mapě stabilního katastru (1839; srov. mapový list č. 5, mapa č. 7). V literatuře je tato demolice patrně asi mylně kladena do roku 1844. Z Choceňské brány přetrvala pouze velká věž (Karaska; srov. obr. č. 16).

Stále pokračoval **stavební rozvoj předměstí**. Zahušťováním zástavby dosáhlo Vysoké Mýto v roce 1830 počtu 747 domů a 4623 obyvatel a v roce 1843 765 domů a 4512 obyvatel. Urbanistickou strukturu Vysokého Mýta v té době (1839) zachycuje mapa stabilního katastru (mapový list č. 5, mapa č. 7). Město nadále plnilo roli obchodního a řemeslnického střediska městského panství i širšího zemědělského okolí. Vysokomýtský soukenický mistr Martin Stříbřík (1787–1836) obhajoval ještě v roce 1827 starý ruční způsob práce – za 12 a čtvrt hodiny dokázal na lukách pod Limperkami zhotovit ze surové ovčí vlny oblek. Ve městě pracoval pivovar, na západním okraji Pražského předměstí dvě cihelny a na Loučné a jejích mlýnských náhonech 11 mlýnů – Valcha č. p. 187/III, Spálenec č. p. 185/III, Sárovec č. p. 184/III, Soukenická valcha č. p. 183/III, Janglec č. p. 180/III, Visharov č. p. 179/III, Limperecký č. p. 90/III, Horní (Panský, Kašparův) č. p. 78/III, Klášterský (Obecní, Králíkův) u č. p. 6/II (později

nahrazen městskou elektrárnou), Dolní (Josefský) č. p. 17/II a Malé Mlýny (Vajmarův), které s výjimkou Klášterského a Vajmarova existují dodnes. V roce 1845 byla otevřena **železnice** Olomouc – Praha. Nejbližší nádraží bylo situováno u Janoviček (6,8 km od města) a ačkoli se stanice v letech 1862–1882 nazývala Vysoké Mýto (předtím i potom Zámorsk), kvůli své vzdálenosti nemohla podnítit rozvoj průmyslu ve městě.

V důsledku josefínské germanizace bylo Vysoké Mýto navenek německé, ač reálně česká národnost převažovala. Triviální školu se v roce 1839 podařilo počestit. Z rodáků vynikl Josef Lipavský († 1813), učitel hudby, vídeňský pianista, autor klavírních variací, písní a tří oper. V tradicích katolické básnické a prozaické tvorby předchozího období pokračovali církevní spisovatelé František Antonín Hanus, František Boři-

Obr. č. 54: Jižní a západní strana náměstí v pohledu z věže okresního zastupitelství, cca 1910

Obr. č. 55: Severovýchodní kout náměstí, cca 1910

ta Dostál, Jan Paďour, Karel Horský a František Horský. Život města v té době přibližují osobní paměti, které sepsali farář M. Cejp Vraclavský (z let 1779–1836), Karel Bartsch (1796–1815), František Litrbach (1843–1875), Jan Tůma (1804–1847) a také Karloš Richter (1848–1870). Po napoleonských válkách se probouzelo osvětové úsi-

lí. Kněz Jan Javornický (1785–1847) vydal řadu beletristických knížek pro mládež, kde projevil dobový smysl pedagogicky výchovný, osvícensky vzdělátecký a lidumilný.

Nejvýznamnější postavou vysokomýtské kultury v 19. století byl **Alois Vojtěch Šembera** (1807–1882). Již jako student litomyšlské filosofie uspo-

řádal s přáteli ve městě 4. října 1825 první deklamatorní zábavu v českém jazyce a v rámci ní se hráli aktovku Václava Matěje Krameria „*Dům na silnici*“. Krajský úřad v Chrudimi, který ochotnická představení zakázal, je potrestal pokutou 10 zlatých. Další české představení se proto uskutečnilo až 22. září 1833, kdy byla k oslavě červencové návštěvy císaře Františka II. uvedena v tehdejší hostinci u Zlaté koruny č. p. 91/I (Panský dům, později Nová radnice v severní části východní strany náměstí) Štěpánkova veselohra „*Čech a Němec*“. Až od roku 1845 se ve městě hrálo divadlo pravidelněji (v sále Lichtenbergova hostince na náměstí), a to zásluhou studentů Josefa a Hermenegilda Jirečkových, Alberta Žejglice, Josefa Žaluda, Josefa Zamastila a bratří Vaníčků. V roce 1846 vznikl první ochotnický spolek.

Alois Josef Šembera beletristicky působil v soudobých časopisech, zajímal se o historii a zrovnoprávnění češtiny. Už jako profesor české řeči a literatury v Olomouci (později v Brně a ve Vídni) zřídil ve vysokomýtské škole roku 1839 jednu z prvních **veřejných knihoven** ve východních Čechách. Vedl ji pokrokový kněz Jakub Jindra, měla 151 svazků především naučné literatury a podporovali ji Jan Erazim Vocel, František Matouš Klácel, František Sušil a další. A. V. Šembera také inicioval založení městské *Pamětní knihy* v roce 1843. Celý život se zasazoval o záchranu památek, hlavně hradeb a městských bran. Součástí tohoto úsilí bylo i zvýšení povědomí veřejnosti o jejich hodnotě a o historii města jako takového. V roce 1845 vyšla jeho vynikající monografie o Vysokém Mýtě, kterou ilustroval jeho bratr **Josef Šembera** (1794–1866); jeho kresby, z nichž většina je k dispozici v rukopisné podobě,

Obr. č. 56: Pohled z věže Pražské brány směrem k náměstí, 1. čtvrtina 20. století

Obr. č. 57: Litomyšlské předměstí z věže kostela sv. Vavřince, 1913

představují ikonografické prameny prvořadého významu. V témže roce bratři Šemberovi podali první návrh na opravu Pražské brány.

Od zrušení patrimoniální správy do konce monarchie (1848–1918)

Císař Ferdinand I. vyhlásil 15. března 1848 manifest o udělení ústavy. Ve Vysokém Mýtě se 20. března uskutečnilo velké shromáždění, na kterém místní katecheta P. Jakub Jindra slib přečetl. Byla vytvořena Národní garda o čtyřech oddílech (město a tři předměstí), zvoleni jejich velitelé a oddíly začaly cvičit na Litomyšlském předměstí. Část pak vyrazila na pomoc bojující Praze. Dne 10. dubna 1848 byl zvolen čtyřicetičlenný výbor a královský purkmistr František Wokaun složil funkci. Po dvou týdnech byla určena užší osmičlenná rada (výbor) v čele s Karlem Dvořákem. První porevoluční volby městského zastupitelstva se uskutečnily v listopadu 1849, purkmistrem se stal Josef Hlaváč. Obecní úřad sídlil v Paterovském domě č. p. 161/I a v roce 1862 se přestěhoval do Panského domu, tedy do nové radnice č. p. 91/I (dům město koupilo v roce 1856, ale nejprve jej poskytlo pro ubytování vojska). Obec Vysoké Mýto se nadále členila na městské čtvrtě Vnitřní město, Pražské předměstí, Choceňské předměstí a Litomyšlské předměstí a přidělená místa Derflík, Limberg, Pekárka, Vinice a Voštica.

Zrušením patrimoniální správy přestalo být Vysoké Mýto vrchností pro vesnice svého panství, které tvořily Derflík (Zaháj), Vraclav, Svätý Mikuláš, Knířov, Lhůta, Stříhanov, Džbánov, Brteč, Vanice, Sedlíščka, Rzy, Chotěšiny a díly Sedlce, Stradouně, Javorníku a Voděrad. Jeho správní role však byla posílena, neboť se od roku 1850 stalo sídlem **politického okresu** (podkrajského úřadu) zahrnujícího soudní okresy Vysoké Mýto, Skuteč a Hlinsko, kde byla expozitura úřadu. Usídlil se v hulánských kasárnách č. p. 180/I na náměstí. Po krátkém působení hejtmána Hoffmanna zastával tuto funkci v letech 1850–1867 Josef Klíma. Okresní soud byl umístěn

do staré radnice č. p. 96/I, kde vydržel až do roku 1959. V zadní části parcely byla v letech 1849–1850 vybudována budova věznice č. p. 165/I, rozšířená v letech 1856–1858 (projekt Jan Reitsch z Litomyšle) a 1888. V roce 1851 bylo ve městě zřízeno též notářství. Město Vysoké Mýto jako majitel velkostatku mělo (spolu s okolními velkostatkami) od roku 1848 svého zástupce na říšském sněmu (tehdy jím byl pražský advokát dr. Haušild).

Z dosavadního Chrudimského kraje se stal kraj Pardubický (od roku 1855 opět Chrudimský). Císařské rozhodnutí z 26. června 1849 však zřídilo **krajský soud** ve Vysokém Mýtě. Vedl jej František Gell. Byl umístěn v domech č. p. 84, 85, 96 a 87/II v Pražské ulici a v č. p. 164/I v ulici

Karolíny Světlé, porotní sál byl upraven v Minaříkově hostinci U lry č. p. 71/IV v Litomyšlské ulici a vězení v někdejším špitálu č. p. 198/I v ulici Karolíny Světlé. Výbava krajského soudu byla nedostatečná a proto byl 1. srpna 1854 přeložen do Chrudimi. Tehdy byly zřízeny tzv. smíšené okresy se sídly v dosavadních soudních okresech. Smíšený okres Hlinsko se rozšířil o Čachnov, Svratouch, Svratku, Českou Cikánku, České Křižánky a České Milovy, které dosud patřily do skutečského okresu. Poté, co v roce 1868 došlo k opětovnému oddělení soudnictví od politické správy, zahrnoval vysokomýtský politický okres jen soudní okresy Vysoké Mýto a Skuteč, protože soudní okres Hlinsko připadl k Chrudimi. Hranice vysokomýtského politického okresu se pak do roku 1949 nezměnily a totéž platí o okresech soudních – s jedinou výjimkou: Nové Hrady a několik okolních vsí přešly v roce 1874 ze soudního okresu Skuteč k Vysokému Mýtu (srov. mapový list č. 31, mapa č. 33).

Společnost „Immentomoraci“ pořádala ve Vysokém Mýtě v letech 1848–1851 kromě tanečních zábav a výletů do okolí i příležitostné hry v divadelním sále Lichtenbergova hostince na náměstí. V době Bachova absolutismu (1851–1859) byl veřejný život potlačován. Národní garda byla rozpuštěna 13. prosince 1851. Nekonal se ani další obecní volby a zvoleného purkmistra nahradil v roce 1854 jmenovaný Emanuel Kolařík, který prosazoval němčinu i do jednání obce. Až do roku 1862 se ve městě muselo mluvit česky i německy a vývěsní štíty musely být dvojjazyčné. Česká triviální škola byla znovu rozdělena na českou a německou. Němčinu podporovala i jízdní posádka rakouské armády, ubytovaná na náměstí v nárožním Kociánovském domě. Vojsko cvičilo na cvičišti Pod šibenicí (vlevo od litomyšlské silnice). U silnice do Slatiny byla vybudována střelnice, přemístěná pak v roce 1883 na Harta k lesu Dráby. Politická perzekuce, ale též krize domácí tkalcovské výroby, neúroda a růst cen vyvolaly zejména v letech 1852–1853 početnou emigraci z města i z dalších míst okresů Vysoké Mýto, Litomyšl a Lanškroun do Ameriky (státy Wisconsin, Texas, Iowa), která ustala až po roce 1855. Město přesto stále rostlo a v roce 1869 vykazovalo 840 domů a 6018 obyvatel (bez vojska).

Obr. č. 58: Návrh Charvátovy vily, 1910

Obr. č. 59: Pohled na město od jihu od Blahovského potoka, před 1918

Od 50. let 19. století začaly první proměny historické urbanistické struktury městského jádra. Podle projektu Františka Schmoranze byla v roce 1855 dokončena první novodobá veřejná budova – novogotická hlavní a reálná škola č. p. 273/I v jižním sousedství kostela, již ustoupila jak stará škola, tak stará kostnice u starého děkanství a krátký úsek městské hradby, který zde ještě přetrvával. Tím začala **proměna kostelní-**

ho areálu ve Vaňorného náměstí. Od roku 1856 v budově fungovala trojtřídní nižší reálka (ředitel Antonín Hüttl), která měla v roce 1860 již 180 žáků (z toho 58 místních). Místo ní byla v roce 1872 zřízena trojtřídní měšťanská škola chlapčká a dívčí.

V 50. letech 19. století byly vybudovány či vydlážděny další silnice a ulice: do Vanic a Luže (již 1848), Pražská (1850), od Horního mlýna

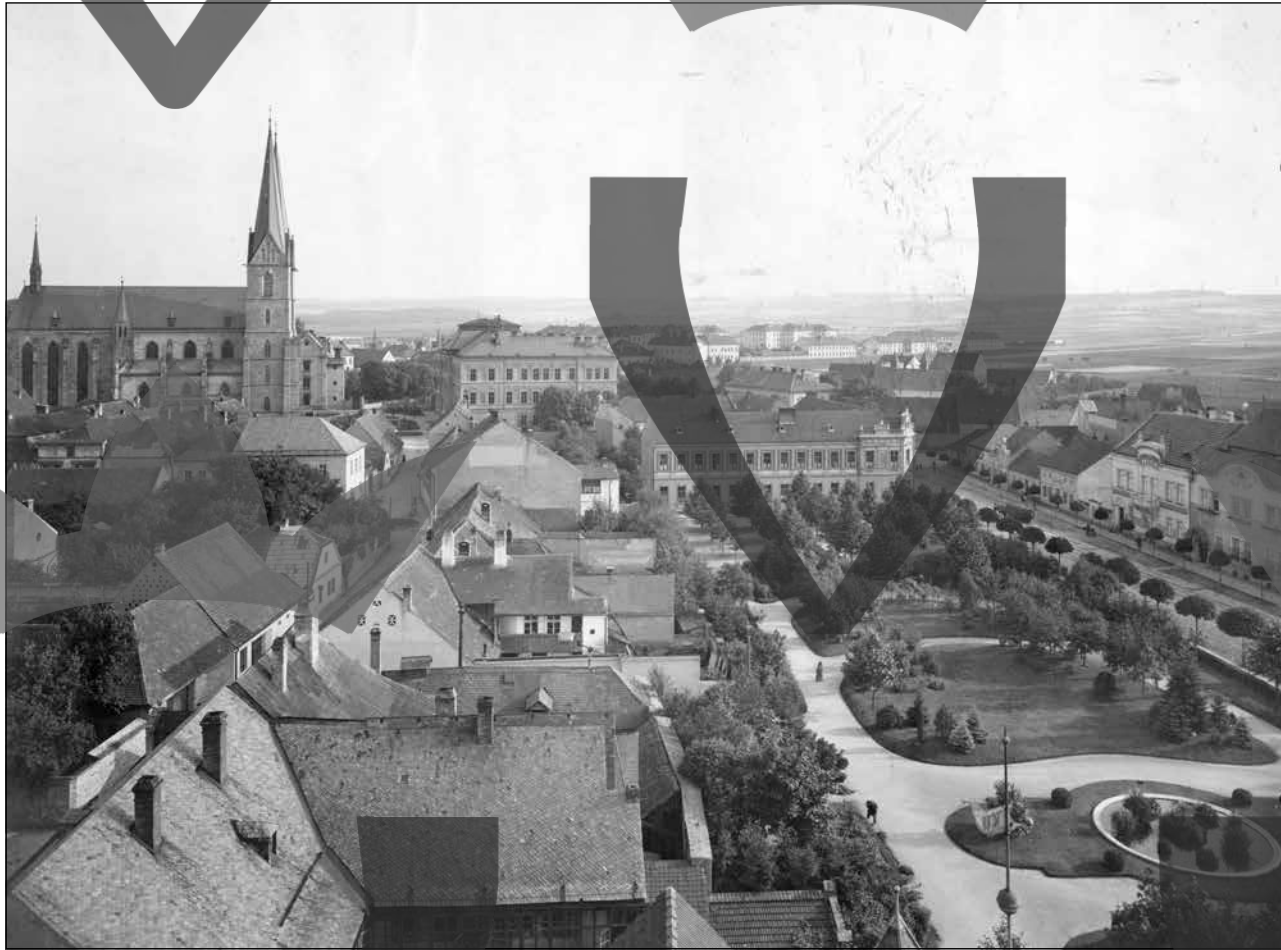
k Deršmidovskému kříži (1854) a ulice k Litomyšli (1856), z náměstí k Choceňské bráně a pod kopec k Loučné (1857). V roce 1857 byl zřízen odbor okrašlování města, který měl řešit hlavně náměstí. Tam bývalo ještě v roce 1859 po dešti mnoho bahna a jezírka, proto se mělo „*náměstí vyrovnat, nakříž vydláždít, mezi tím jako u školy vyštrovat a kolem štatue kaštanama vysázeť*“. Finance měly být získány sbírkou mezi občany, ostatní stavební úpravy ve městě měly podle rozhodnutí obce počkat. Současně místní i okresní úřady v 50. letech 19. století lhostejně přihlížely **boření městských hradeb.** V roce 1859 vznikl díky úsilí A. V. Šembery městský archiv.

V prosazování pokročilejší kapitalistické výroby a zemědělství i protiklerikálního boje vynikl již od roku 1848 vysokomýtský spisovatel a novinář Antonín Žalud (1815–1873), který například prostřednictvím místodržitelství předkládal vídeňskému ministerstvu návrhy na chemický a geologický výzkum Čech a zřízení ústředního spolku pro včelařství, ovocnářství a zahradnictví. Pod pseudonymem Antonín Vysokomýtský vydal protijezuitské knihy „*Početí roku 1620 a sled jeho čili řádění jezuitů v Čechách*“ a „*Dějepis španělské inkvisice*“. Nebylo divu, že byl vystaven perzekucím.

Po pádu Bachovy vlády v roce 1859 začala ve Vysokém Mýtě vznikat řada **spolků.** Josef Schweigl a Adolf Porm založili v roce 1860 do dnes existující zpěvácký spolek Otakar (vznikl i ženský sbor Libuše; v roce 1862 z něj vystoupili Němci), který byl velmi aktivní a co do počtu a kvality svých členů mužského a ženského sboru byl stavěn na třetí místo v Čechách (za pražský Hlahol a zpěvácký spolek kutnohorský). Roku 1862 vznikl spolek Sdružení divadelních ochotníků (úředně povolen 1866) a hrál v Panském domě

Obr. č. 60: Severozápadní část náměstí, cca 1920

Obr. č. 61: Pohled z Pražské brány na Havlíčkovy sady, cca 1920

č. p. 91/I. V roce 1870 se přestěhoval do hostince U lvy č. p. 71/IV, jehož jeviště však zničil na konci téhož roku požár a činnost pak byla obnovena až v roce 1873. Roku 1877 se stal součástí spolku Otakar a znovu se osamostatnil v roce 1886. Hrál i v jiných sálech ve městě a jeho činnost skončila v roce 1897.

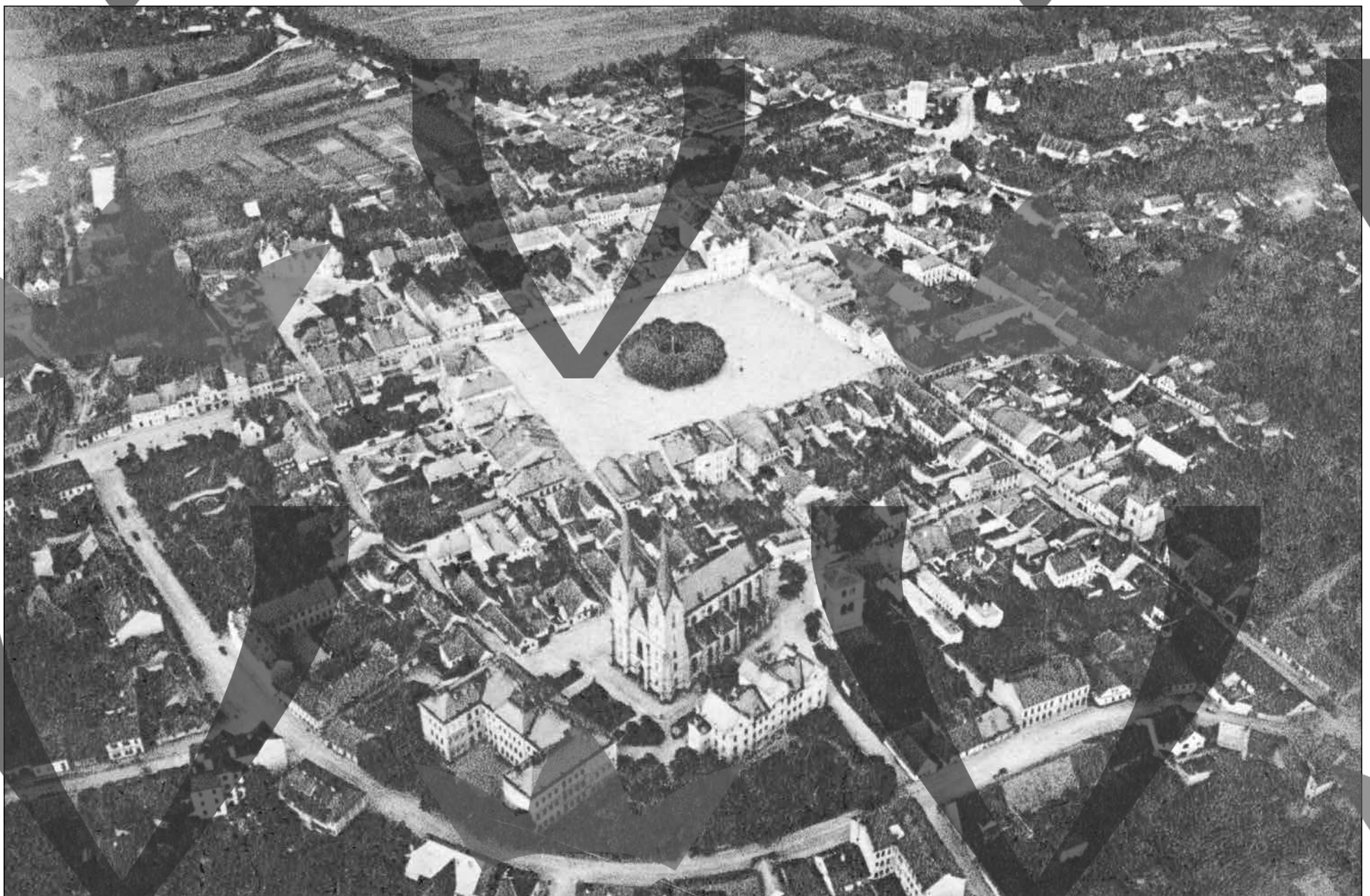
Kolem poloviny 19. století nastal ve Vysokém Mýtě prudký početní vzrůst **židovské komunity** (v letech 1783–1835 je zde doložena jediná ži-

dovská rodina). Roku 1860 byl ustaven modlitební spolek (součást náboženské obce Luže), existující do 2. světové války. Modlitebna s kanceláří spolku byla vždy v obytném domě, k pohřbům sloužil především hřbitov v Luži. V roce 1880 bylo ve městě 122 židů (1,7 % všech obyvatel), později nastal pokles (1900: 87 osob, 1930: 81 osob).

Nový **živnostenský řád z roku 1859** prohlásil všechna řemesla za svobodná a také podnítil drobné podnikání. V únoru roku 1861 vešla

v účinnost ústava obnovující parlamentarismus (tzv. Schmerlingova ústava). Tzv. Únorový patent z roku 1861 obnovil platnost obecního zákona (z roku 1849) a v roce 1864 byl přijat nový zákon o obecním zřízení v Čechách. Nová ústava zrušila krajské politické úřady (krajské soudy zůstaly) a ty pak do roku 1868 pracovaly jen jako dohlédací orgány politické správy. Ve volbách v roce 1861 se stal purkmistrem (později starostou) Antonín Weinfurter (do 1867). V roce 1865 bylo ustaveno první volené okresní zastupitelstvo. Pro podporu podnikání byla již v roce 1862 zřízena První záložna.

V roce 1861 byl na popud A. V. Sembery ustanoven komitét na záchranu všech stavitelských památek ve městě, jemuž předsedal purkmistr. Po úspěšném zajištění jižní věže kostela sv. Vavřince došlo již v roce 1862 na opravu **Klásterské bašty** za pozdější sokolovnu a zahájena byla též rekonstrukce věže **Litomyšlské brány**. Ta však musela být v roce 1863 zastavena mimo jiné kvůli technickým nedostatkům v důsledku neodborného vedení stavby. Další postup zkomplikovala tragická událost, kdy v roce 1864 kámen spadlý z věže zabil dceru okresního hejtmána, Gabrielu Klímovou. Přesto se podařilo záchranu věže v letech 1864–1867 úspěšně dovést. Věž byla dostavěna v novogotickém slohu a doplněna byla i menší věž a oblouk brány. Práce řídil Antonín Hüttel podle návrhu Hermanna Bergmanna. Barevná sgrafita, která znázorňuje sv. Jiří na koni s drakem, provedl František Vysekal z Kutné Hory podle návrhu Mikoláše Alše až v roce 1901 (město v roce 1910 uvažovalo o náhradě sešlé malby kamenným reliéfem). V přízemním domku č. 1/IV na západní straně před bránou se zachovala část předbrání s lomeným portálem průjezdu. V roce 1862 byl postaven nový most pod Limperky. V roce 1863 shořela dřevěná krytá chodba od fortny k řece a nebyla již obnovena.

Obr. č. 62: Letecký pohled na město od jihozápadu, 1923

Obr. č. 63: Komenského ulice s nově postavenou divadelní budovou, 1925

V létě roku 1866 zasáhla do života Vysokého Mýta poměrně citelně **prusko-rakouská válka**. Od 13. června tudy pochodovaly početné rakouské oddíly směřující dále do Čech, které pak od 2. července zase ustupovaly před vítěznými Prusy. Dne 4. července se v hostinci Na poště ubytoval rakouský generál Ludwig von Benedek se svým štábem a ve městě i v jeho okolí přenocovalo mnoho rakouských vojáků. Následujícího dne (5. července) ústup pokračoval, takže pominula hrozba, že bude o město svedena bitva. Již 6. července projela Vysokým Mýtem pruská průzkumná jednotka a 7. července Prusové město obsadili. Velitelství zřídili ve Wirthovském domě a tam se následujícího dne ubytoval pruský princ Friedrich Karl a 9. července generál Helmuth von Moltke starší. 9. července přijel i pruský král Wilhelm I. a zabral se svým dvorem hostinec Na poště. Ministr Otto von Bismarck se ubytoval v Charvátovském domě a vévoda meklenburský v Šemberovském domě. V kasárnách a v Zedničkově domě byl zřízen polní lazaret, na radnici polní pošta a intendance. Král vykonal na náměstí přehlídku vojska a přijal deputaci měšťanstva. Dne 10. července se pruský hlavní stan přemístil do Litomyšle. Městem stále procházelo vojsko a až do konce srpna 1866 tu byla pruská posádka (3000 mužů, 500 koní). Až do 13. září tudy pochodovaly pruské oddíly, vracející se po válce domů. V rámci dušičkové návštěvy bojišť se ve městě zastavil i rakouský císař František Josef I. Hospodářský dopad pobytu vojsk byl značný. Šlo jak o náklady na jejich stravování, tak o škody na polích a lukách, navíc v roce, kdy byla úroda špatná. Dalším důsledkem byla epidemie cholery (175 obětí).

V roce 1867 město oslavilo 600. výročí existence. V roce 1871 navrhl mlynář, radní a městský archivář Karloš Richter (1825–1896) zřízení **muzea** a obec jej v témže roce pověřila funkcí správce muzea, městského archivu i obecní knihovny. Nejstarší městské muzeum v Čechách začínalo skromně, v jediné místnosti na radnici. V roce 1884 získalo expoziční prostor v opravené věži Pražské brány a jeho sbírky se rozrůstaly (též dary A. V. Šembery). Po smrti Zdenky Šemberové město těsně před 1. světovou válkou získalo prostřednictvím První záložny Vysokého Mýta rodný dům A. V. Šembery č. p. 125/I (ve stejnojmenné ulici), ve kterém bylo muzeum otevřeno v roce 1914 (roku 1933 bylo rozšířeno přístavbou).

Od konce 60. let 19. století se ve Vysokém Mýtě uskutečnila řada změn, které od roku 1870 řídil městský stavitel Oktavián Pohl. První akce se uskutečnily ještě za starosty Františka Charváta (1867–1870), všechny ostatní za Jana Bedřicha Tůmy (1870–1896), který byl spolu se zemským poslancem Janem Skřejšovským představitelem staročechů, proti nimž stála ve městě mladočeská opozice (A. V. Šembera, Hermenegild Jireček – autor nových dějin Vysokého Mýta, vydaných v roce 1884, Václav Tichý, Jan Brožek, Karloš Richter).

Roku 1868 dostala městská stráž vlastní dům vedle radnice. **Hřbitov** u kostela Nejsvětější Trojice byl v roce 1874 rozšířen vykoupením několika zahrad na hradebním parkánu, kostnice z roku 1839 byla zrušena, celý hřbitov ohrazen zdí a hřbitovní cesty osázeny stromy (srov. obr. č. 36). V roce 1879 byla nákladem soukromých dárců postavena podle projektu Antonína Hüttla (nedochovaná) nová hřbitovní brána z tesaného kamene v místech zaniklé brány a zvonice. Tyto práce souvisely též se založením **Jungmannových sadů** v letech 1873–1875 na valech mezi věží Choceňské brány a hřbitovem.

Také další výrazný zásah se týkal hradebního okruhu, konkrétně okolí kostela sv. Vavřince. V budově tamní měšťanské školy byla v roce 1879 otevřena první třída klasického gymnázia. Hned v letech 1880–1882 vybudovala stavební firma Josefa Drahoše podle projektu Saturnina Hellera novorenesanční budovu **gymnázia a obecné školy** č. p. 163 a 167/I. Byla situována západně od kostela i budovy děkanství, která byla kvůli tomu zbořena (děkanství bylo přemístěno do domu čp. 161/I). Nová školní budova byla umístěna dále od průčelí kostela a spolu s novogotickou školou (z roku

1855) vytvořila nové náměstí Otmara Vaňorného. V té době již probíhala celková obnova a puristická regotizace **kostela sv. Vavřince**, která byla zahájena v roce 1876 (srov. obr. č. 24, 25) a protáhla se až do počátku 20. století (viz dále).

Proměňovalo se i **Pražské předměstí**, na kterém byly v roce 1871 srovnány příkopy a kácena stromořadí. Asi současně byly zbořeny dvě stavby pohledově uzavírající západní konec Pražské ulice. Na západním okraji předměstí, na místě někdejší cihelny, kde se Pražská ulice dělí na Hradeckou a Vraclavskou ulici, byla podle projektu Františka Schmoranze postavena v letech 1873–1875 jednopatrová budova **městské nemocnice** č. p. 167/II, o jejíž stavbě rozhodlo obecní zastupitelstvo již v roce 1867. V roce 1879 byla prohlášena veřejnou všeobecnou nemocnicí a později byla rozšiřována.

Pro další vývoj Vysokého Mýta mělo přelomový význam vybudování **akciového cukrovaru** v polích severozápadně za Pražským předměstím, mezi hradeckou silnicí a řekou Loučnou. Již v roce 1868 vznikl spolek akcionářů pro vybudování cukrovaru pod vedením J. Poplera, dr. Drchoty, J. B. Tůmy a J. Podhajského. Stavební firma Štěpánek z Litomyšle jej postavila za sedm měsíců, kotlářské a mosaznické práce provedla pražská firma Ringhoffer, mostní váhu dodala továrna Breitfeld-Daněk z Prahy. Provoz začal v říjnu 1869. Řepa sem byla svážena z okolí Vysokého Mýta, Chocně, Radhoště, Litomyšle a Dašic. V roce 1889 byl závod zrekonstruován, v sezóně 1891 zpracoval 250 000 q řepy. Cukrovar byl zrušen v roce 1930 (srov. obr. č. 69). V roce 1873 byl založen cukrovar též v Cerekvici nad Loučnou. Oba závody se později významně zasloužily o napojení Vysokého Mýta na železniční síť.

V roce 1872 založil a v roce 1873 zprovoznil Josef Tomášek **cihlářský závod** a továrnu

Obr. č. 64: Pozdně gotický portál domu č. p. 206 na náměstí, cca 1930

Obr. č. 65: Pohled na město od jihovýchodu od lesa zvaného Dráby, cca 1930

na hliněné zboží mezi cukrovarem a Pražským předměstím (mezi nynějšími ulicemi Cihlářskou, Družstevní a Fibichovou). Po přikoupení malé Drtinovy cihelny v roce 1880 provoz rozšířil. Později (asi 1881 či 1886) byla zprovozněna druhá a v roce 1894 třetí kruhová pec. Tomášková cihelna pak neměla na Vysokomýtsku srovnatelnou konkurenci (srov. obr. č. 69).

V 70. letech 19. století se ve Vysokém Mýtě rozvíjely i drobnější podnikatelské aktivity, které se většinou neprosadily. V roce 1868 se ustavila hedvábnická jednota pod vedením Antonína Hüttla a roku 1870 začala na valech pokusně pěstovat moruše. V roce 1872 bylo v Praze zpracováno první vysokomýtské hedvábí. Roku 1870 byly ustaveny živnostenské spolky mlynářský,

řeznický, krejčovský, obuvnický, kovářský, stolařský, soustružnický, pekařský a obchodnický. Telegrafické spojení Vysokého Mýta s nádražím u Zámrsku bylo zajištěno od roku 1871. V roce 1875 se několik měšťanů pokusilo obnovit na Vinicích pěstování vinné révy. V roce 1877 zahájila činnost knihtiskárna Antonína Tůmy (od roku 1883 tiskla týdeník Hlas). V roce 1878 byly

Obr. č. 66: Pohled od náměstí na Litomyšlské předměstí, před 1930

Obr. č. 67: Kasárenské objekty na Litomyšlském předměstí od jihovýchodu, 1930

postaveny nové jatky pod Vodárenskou baštou, což vedlo k opuštění masných krámů na náměstí. V roce 1881 bylo ve městě evidováno 380 zemědělců, 447 řemeslníků, 77 obchodníků, 118 rentiérů, 32 učitelů, 5 advokátů a 7 lékařů (počet námezdně pracujících vykázan nebyl). Ve městě se začala nesměle rozvíjet rovněž tělovýchova: v roce 1869 byla založena organizace Sokola, v roce 1879 vzniklo svépomocí provizorní kluziště na louce při Blahovském potoku.

Již v roce 1869 měšťané zřídili stálý výbor u obecního úřadu, který se měl starat o zřízení **železniční dráhy** (srov. obr. č. 70). Zvažovaly se různé varianty trasy. V roce 1875 bylo založeno sdružení pro vystavění železniční dráhy z Chocně do Litomyšle. V čele rady sdružení byli zakladatel vysokomýtského cukrovaru Jan Poppler, starosta a další společníci. Vysokomýtský cukrovar přispěl na realizaci 25 000 zl., město Vysoké Mýto 10 000 zl., město Litomyšl 35 000 zl., cerekvický cukrovar 15 000 zl. Stavbu trati provedla od března do září 1882 firma choceňského stavitele Antonína Houdka za dozoru ing. Eduarda Baziky. Železnice se stala klíčovým impulsem průmyslového rozvoje města. Původně měla jen tři stanice: Vysoké Mýto, Cerekev nad Loučnou a Litomyšl. Do vysokomýtského cukrovaru byla vyvedena vlečka. Trať byla zestátněna v roce 1908. Vedena byla víceméně souběžně se západním okrajem Pražského a Litomyšlského předměstí, jen s malým odstupem, což později poněkud zkomplikovalo, ale nezpomalilo další rozšiřování města tímto nejpřirozenějším směrem. Nádraží bylo situováno v západním pokračování hlavní ulice Pražského předměstí (Pražská – Vraclavská), tedy poměrně daleko od města (950 m od Pražské brány).

Získání železničního spojení bylo klíčové pro oba cukrovary a přirozeně vyvolalo vznik dalších provozů různé velikosti i významu. V roce 1883 založil Leopold Kurka **kovtlačitelskou dílnu**, ve které se vyráběly předměty pro železářské závo-

dy a z mosazi polotovary pro řemeslníky. Závod se stal jediným výrobcem plechových tabulek pro slepecké písmo v Rakousku (a později i v Česko-

slovensku). V roce 1884 vyrostla před nádražím druhá velká **cihelna**, která zaměstnávala kolem 80 dělníků (zbořena roku 1966, nyní je zde nový

Obr. č. 68: Stará zástavba na Choceňském předměstí, před 1930

Obr. č. 69: Průmyslová zóna na Pražském předměstí, před 1930

areál Iveco). V roce 1897 založená **spolková cihelna** č. p. 269/III byla situována do polohy Na Krétě, východně za městem a novým hřbitovem, daleko od nádraží. Zaměstnávala kolem 60 dělníků. Vybudovalo ji vysokomýtské společenstvo, v jehož předsednictvu zasedali obchodník Jan Brožek, městský lékař Antonín Princ a hostinský Jan Tejnora. Tři vysokomýtské cihelny produkovaly kolem deseti milionů kusů cihlářských výrobků za rok. **Strojírnu a slévárnu** č. p. 123/II založil jako jeden z prvních závodů tohoto typu v Čechách v roce 1890 Antonín Zedníček při Pražské ulici v západní části Pražského předměstí, západně od Čermákovy ulice. Produkovala zejména odlitky strojních zařízení pivovarů, sladoven, lihovarů či cihelen. V roce 1911, kdy závod zaměstnával až 70 dělníků, jej koupil pardubický podnikatel Alois Rainberg (firma Rainberg & Novák). Mlýn Soukenická valcha č. p. 183/III byl v roce 1907 upraven na **mechanickou tkalcovnu** Josefa Čápa. Na konci 19. století existovala ve městě dále pila, brašnářský a řemenářský závod Františka Ptáčníka (lovecké potřeby, kožené brašny a biče, včetně exportu do Rumunska a na Balkán), ale stále též ruční domácí vyšívání, organizované šesti faktory.

Josef Tomášek založil roku 1886 východně od své cihelny **továrnu na zpracování ovoce** č. p. 143/II (při ústí Mlýnského potoka do Loučné), produkující likéry a ovocná vína a od roku 1923 i uzeniny a masové konzervy pro vojsko. Ve vazbě na železnici vyrostl v letech 1897–1900 v polích za tratí jihovýchodně od nádraží nový **Měšťanský pivovar** se sladovnou. Pro společnost s ručením omezeným, jejímž předsedou byl místní lékař Karel Bartsch ml., jej postavila místní firma Josefa Drahoše. Projekt a strojní zařízení pivovaru dodala firma Novák & Jahn v Praze-Bubnech, sladovnu navrhla a zařídila smíchovská strojírna F. Ringhofer. Provoz trval až do počátku 50. let 20. století.

Na samém konci 19. století vznikly ve městě dvě firmy, jejichž začátky byly velmi skromné a nic nenaznačovalo, že se v průběhu 20. století stanou základem průmyslového profilu Vysokého Mýta. **Václav Ignác Strátilék** (1873–1940) založil v roce 1899 dílnu ve Vrchlického ulici v západní části historického jádra. Vyráběl ruční požární stříkačky, čerpadla, armatury pro pivovary, lihovary a cihelny. Roku 1910 přestěhoval závod do domu č. p. 56/II v Riegerově ulici na Pražském předměstí (jihovýchodně od nemocnice, nedale-

ko od nádraží), v jehož dvoře mu stavitel Josef Drahoš vybudoval přízemní kovoliteckou dílnu. K prvnímu rozšíření došlo již v letech 1911–1912, největší rozmach továrny začal ve 30. letech 20. století. Jižně od továrny byly v roce 1901 postaveny Kurkovy parní lázně č. p. 189/II (dosud stojí včetně komína). V roce 1896 založil svou kočárnickou živnost **Josef Sodomka** (1865–1939). Roku 1897 koupil domek č. p. 101/III v Choceňské ulici mezi Mlýnským potokem a Limperky a v roce 1908–1910 podnik převedl na parní pohon a roz-

Obr. č. 70: Nádraží, 1930

Obr. č. 71: Vrchlického ulice, před 1930

šířil jej o novostavbu č. p. 275/II. Také rozmach této firmy nastal až od 20. let 20. století a byl spojen se synem zakladatele, Josefem Sodomkou ml.

Novým potřebám na počátku 20. století již nevyhovoval starý **vodovod**, byť byly v roce 1888 vybudovány dvě šachtové studny – stará ve vodárně ve městě o vydatnosti 6 litrů za sekundu a nová velkopřůměrová na Vinicích o vydatnosti 25 l/s. Město v letech 1902–1903 vybuďovalo nový vodovod s vodárnou postavenou firmou Josefa Drahoše v místech zbořeného Klášterského mlýna u č. p. 6/II. Současně byly rozšířeny uliční vodovodní řady a zřízen dvoukomorový vodojem o obsahu 4000 hektolitrů Na Plese (severovýchodně od Límperek). Vodovod a vodojem zrealizovala firma inženýra Karla Kresse z Prahy. Ve Sportovní ulici, v severním sousedství nové vodárny, postavila firma Josefa Drahoše v letech 1908–1909 také **městskou elektrárnu** č. p. 241/II, kterou provozovala společnost Františka Křížíka a sloužila k napájení veřejného osvětlení.

V důsledku rozvoje průmyslu vznikaly v 90. letech 19. století ve Vysokém Mýtě **dělnické organizace** a formovaly se politické síly prosazující jejich práva. V roce 1893 byl založen dělnický vzdělavatelský sociálně demokratický spolek Jarost, v roce 1895 byla založena místní organizace sociálně demokratické strany, v roce 1898 vznikla vzdělavatelská dělnická beseda Havlíček, roku 1900 sociálně demokratický politický klub Spravedlnost. K řešení nezaměstnanosti byl v roce 1903 založen okresní úřad práce. Nejvýznamnějším politickým vystoupením bylo v roce 1906 odeslání petice zemskému sněmu za všeobecné volební právo a dále připojení se ke generální stávce dne 28. 11. 1906. Následujícího dne město zažilo první dělnickou demonstraci.

Všechny vysokomýtské továrny byly vybudovány na „zelené louce“, buď na okraji předměstí, nebo ještě dále od města. Největší koncentrace vznikla severozápadně od Pražského předměstí a dále se rozšiřovala v návaznosti na nádraží. Stejný princip lokalizace charakterizoval i další fenomén, který od 80. let 19. století proměnil Vysoké Mýto snad ještě více – budování **kasáren**. Vysoké Mýto bylo sice tradičním posádkovým městem, ale počet vojáků zůstával dlouho poměrně nízký. V roce 1869 byla ve městě umístěna rota zeměbraneckého pěšího praporu č. 30 se 100 muži. Ještě v roce 1880 zde bylo pouze 207

vojáků stálé posádky, zatímco v roce 1890 to již bylo 535, v roce 1900 1633 a v roce 1910 dokonce 1722 vojenských osob. Od roku 1882 působil ve Vysokém Mýtě pěší prapor polních myslivců č. 39, který se stal základem v roce 1883 nově vytvořeného pěšího pluku č. 98 Ritter von Rummer. Ze zeměbraneckého pěšího praporu č. 30 byl v roce 1898 zřízen zeměbranecký pěší pluk č. 30 Vysoké Mýto. Od roku 1886 byl ve Vysokém Mýtě umístěn zeměbranecký jízdní hulánský pluk č. 2 a v letech 1894–1898 i polní prapor č. III zeměbraneckého pěšího pluku č. 12. Ve městě bylo rovněž doplňovací okresní velitelství (1883–1918), zeměbranecké doplňovací okresní velitelství (1898–1918), domobranecké doplňovací okresní velitelství (1898–1918) a velitelství 51. zeměbranecké pěší brigády (1908–1914). V roce 1911 bylo ve Vysokém Mýtě 58 kasárenských budov, které postavilo a udržovalo město. A právě proměna v jedno z nejdůležitějších posádkových měst v Čechách s významnými vojenskými úřady byla největší změnou,

kteřou Vysoké Mýto od roku 1885 do 1. světové války prodělalo. Početní nárůst vojska měl nejen zásadní podíl na zvyšujícím se počtu obyvatel, ale prospíval též ekonomice města i jednotlivých podnikatelských subjektů, zejména obchodníků, hostinských a hoteliérů, ale i dalších služeb. K tomu je třeba poznamenat, že důstojnický sbor byl v té době převážně německojazyčný.

Nejprve roku 1885 vyrostly **kasárny zeměbraneckého pěšího praporu č. 30** č. p. 175/II na Pražském předměstí při jižní straně Vraclavské ulice mezi městskou nemocnicí a obloukem železniční tratě jihovýchodně od nádraží (v letech 1894–1898 je využíval polní prapor č. III zeměbraneckého pěšího pluku č. 12). Další areály již byly situovány na okraj Litomyšlského předměstí. Do té doby největší komplex **kasáren 98. pěšího pluku** vyrostl do roku 1888 jižně od města, mezi litomyšlskou silnicí (Husova, dříve Litomyšlská ulice), železnicí a ulicí Generála Svatoně (dříve Lužecká, Vanická) – nyní se jeho centrum nazývá náměstí Pod kaštany (srov. obr. č. 37). Pro **zeměbranecký jízdní hulánský pluk č. 2**, umístěný ve Vysokém Mýtě od roku 1886, byly v letech 1890–1897 postaveny kasárny v západním sousedství, tedy podél ulice Generála Svatoně, a do roku 1906 byly rozšířeny o konírny a jízdnárny (srov. obr. č. 38). V letech 1900–1901 následoval největší komplex, **kasárna 30. zeměbraneckého pluku** mezi nynějšími ulicemi Žižkovou, Prokopa Velikého a železnicí – nyní okolo Masarykova náměstí. V jeho západním sousedství byla v letech 1912–1913 postavena **posádková nemocnice** č. p. 271/IV (Žižkova ulice, od roku 1942 součást veřejné nemocnice). K těmto třem komplexům kasáren je nutno připočítat **výcvikové prostory**. První vojenská střelnice byla umístěna severně od Límperek Na Plese (na Bučkově kopci). Nová vojenská střelnice s prachárnou byla zřízena v roce 1883 jihovýchodně od města nedaleko lesa Dráby. Jako cvičiště zde vojáci využívali od roku 1883 městské pozemky Na Hartech. Toto cvičiště dosáhlo rozlohy 119 ha, střelnice zabírala 3 ha. Pro potřeby důstojníků bylo v letech 1900–1903 postaveno novorenesanční **vojenské kasino** č. p. 64/IV na rohu Litomyšlské a Jeronýmovy ulice naproti kasárnám 98. pěšího pluku. Jeho projekt pravděpodobně vytvořil Ladislav Skřivánek, stavbu realizoval Josef Drahoš.

Obr. č. 72: Pohled Husovou ulicí směrem k centru, 1930

Obr. č. 73: Husova ulice, 1930

V době, kdy kolem Vysokého Mýta vyrůstaly továrny a kasárny, pokračovaly i proměny vnitřního města a zvláště jeho dominant. Již od roku 1876 probíhala regotizace hlavní dominanty – **kostela sv. Vavřince**. Autorem projektu a vedoucím stavitelem byl František Schmoranz (regotizace byla roku 1877 projednána s vídeňským architektem Heinrichem Ferstem z Centrální komise pro zachování památek), v letech 1892–1899 jej nahradil Josef Mocker, po něm následoval v letech 1899–1902

Josef Podhajský a dokončení zajistil v letech 1902–1904 Arnošt Živný. Puristická regotizace výrazně změnila podobu kostela, zejména západního dvojvěžového průčelí a interiéru, a znejasnila jeho stavební vývoj, znamenala však současně jeho záchranu. Původní klenba severní boční lodi byla roku 1883 nahrazena klenbou novogotickou, klenby hlavní lodi a jižní lodi byly roku 1889 rovněž nahrazeny novogotickými, klenba presbytáře byla obnovena roku 1899. Roku 1889 byl instalován

pseudogotický mramorový oltář Panny Marie, který zhotovil V. Zdářský podle návrhu Františka Schmoranze. V letech 1895–1897 byla provedena přestavba věží a roku 1899 se do nich vrátily zvony ze sousední zvonice. Zdivo věží zůstalo stejně vysoké jako před přestavbou, nově byly přidány štítky a strmé vysoké helmice. Nový je rovněž štít a průčelí hlavní lodi. Nástěnné malby celého interiéru jsou secesní, provedené v letech 1904–1905 Uměleckoprůmyslovou školou v Praze podle návrhu Karla Vítězslava Maška, a patří k nejcennějším svého druhu v Evropě. Malovaná figurální okna v trojlodí pocházejí ze 70. a 80. let 19. století, v presbytáři z doby kolem roku 1880. Zachován zůstal hlavní oltář, zakoupený roku 1787 ze zrušeného cisterciáckého kláštera v Sedlci, a jeho součástí je obraz Nanebevzetí Panny Marie od Petra Brandla z roku 1728, největší Brandlův obraz v českých zemích (703 x 296 cm). Ostatní barokní oltáře byly přestěhovány do kostelů v okolí Vysokého Mýta. Dne 16. října roku 1904 byl chrám slavnostně vysvěcen (srov. obr. č. 31–34, 52).

V letech 1882–1883 se konečně dočkala záchrany formou puristické rekonstrukce podle návrhu Františka Schmoranze **Pražská brána** (srov. obr. č. 28). Nad průjezdem provedl Jan Vysekal z Kutné Hory barevná sgrafita podle návrhu Mikoláše Alše, která byla v roce 1930 doplněna ornamenty. V roce 1961 nahradil Jiří Toroň původní sgrafita zjednodušenou napodobeninou, která později zanikla. Jakub Kándl v roce 2013 provedl rekonstrukci sgrafit podle Alšových předloh.

První záložna, která byla ustavena roku 1862, si v roce 1877/1878 postavila podle projektu pražského stavitele Saturnina Hellera uprostřed jižní strany náměstí výraznou novorenesanční budovu č. p. 190/I, která se dobře začlenila do sousedství měšťanských domů, které byly v 19. století rovněž zvýšeny o druhé patro a opatřeny

Obr. č. 74: Pohled na město od východu (severovýchodu) z návrší Vinice, 1934–1935

Obr. č. 75: Funkcionalistická budova městské spořitelny na náměstí, 1934

historizujícími fasádami (srov. obr. č. 22). Stavbu provedl místní stavitel Jan Drtina. Záložna, která měla pro rozvoj města zásadní význam a významně podporovala i přestavbu kostela, poskytla svoji budovu též Městanské besedě (založená roku 1865) a od roku 1881 i Řemeslnické besedě. V roce 1888 byly v souvislosti s přestavbou městského vodovodu zrušeny dvě kašny na náměstí.

V roce 1892 byl na pláni za údolím Blahovského potoka, východně za městem, založen **nový městský hřbitov**. V jeho západních koutech byly vybudovány obslužné budovy a mezi nimi monumentální novorenesanční brána, kterou datuje letopočet 1893. Dochovaly se zde cenné historizující hrobky, například novogotická rodiny Sadílkovy, neoklasicistní Hermenegilda Jirečka, novorománská rodiny Žídkovy, neoklasicistní rodiny Žeklicovy a Kasparů, novorenesanční litinová Klöcklerů z roku 1876, či hrob A. V. Šembery aj. Některé sem byly přemístěny ze hřbitova u Nejsvětější Trojice (obr. č. 11, 12, 36). Tam se po roce 1892 již nepohřbívalo a definitivně byl starý hřbitov zrušen v roce 1906, hřbitovní zeď zbořena a převážná část plochy začleněna do **Jungmannových sadů**. V souvislosti s tím byly v letech 1902–1911 provedeny novorenesančně secesní úpravy **kostela Nejsvětější Trojice** – zejména nový obloučkový štít s pískovcovými sochami a štukovými postavami sv. Václava, Vojtěcha, Vavřince a Panny Marie od Bohumila Vlčka z Pardubic, který nahradil dosavadní volutový štít barokní. U kostela stojí socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1736, která původně stávala u silnice do Luže. V roce 1911 doplnila severní část parku mohyla s plaketou Josefa Jungmanna. Na hradební zeď v této části sadů byly umístovány kamenné desky s anotací významných událostí z dějin města a tato tradice je živá i v současnosti. Nejvýchodnější část bývalého hřbitova byla využita pro umístění **městanských škol** č. p. 2/IV nad křížením ulic Javornického a Třebízského a údolím Blahovského potoka. Monumentální novorenesanční budovu postavila podle soutěžního návrhu architektů Františka Cace a Josefa Maříka ze Smíchova firma Josefa Drahoše v letech 1905–1906. Ve Vysokém Mýtě fungoval Ženský klub, na jehož popud vznikla v roce 1905 průmyslová dívčí škola. První ročník byl zřízen v roce 1906 v nové budově městanské

školy. Dívky se tu učily domácím pracím. Škola byla nejdříve dvouletá. V roce 1908 měla tři ročníky a přičlenila se k ní také škola kuchařská a hospodyňská.

Již v roce 1900 byly za účasti uměleckého zahradníka Františka Josefa Thomayera založeny **Havlíčkovy sady** podél západní strany někdejšího hradebního okruhu, které využily též plochu po zbořených vojenských konírnách. Na jižní straně sady ohraničuje budova **opatrovny** č. p. 1/II ve správě kongregace školských sester de Notre Dame z roku 1898 (od roku 1920 veřejná obchodní škola, nyní střední průmyslová škola stavební) s novým křídlem z roku 1956. Dříve bohatá novorenesanční fasáda opatrovny byla kolem roku 1950 výrazně zjednodušena. Severní okraj sadů vymezuje Pražská ulice před Pražskou bránou s výraznou architekturou **Střelnice** č. p. 1/I. Starší dům koupila v roce 1899 od sboru ostrostřelců obec a v roce 1900 jej nahradila eklektickou historizující novostavbou podle

projektu Josefa Podhajského a s malbami podle návrhu Mikoláše Alše na fasádě. V jižním sousedství Pražské brány byl také kolem roku 1900 postaven novorenesanční dům č. p. 244/I. V uliční frontě Komenského ulice, vymezující západní stranu sadů, dominuje rodinný dům generála Hoppeho č. p. 199/II, postavený v roce 1905 podle projektu Ladislava Skřivánka. Parkové úpravy se v letech 1905–1906 dočkal i severní úsek parkánu nad Mlýnským potokem, proměněný v městskou **botanickou zahradu**.

Na náměstíčku Na Klášteře (nyní Tyršovo) v severozápadním nároží vnitřního města, kde kdysi stával klášter minoritů, byla v letech 1900–02 vybudována ozdobná secesní budova **sokolovny** č. p. 55/I podle návrhu architekta Josefa Podhajského. V ohradní zdi jsou zazděny fragmenty gotických náhrobníků z bývalého minoritského kláštera (srov. obr. č. 6). Před sokolovnou byl roku 1912 odhalen pomník dr. Miroslava Tyrše od Josefa Jílka, L. Vocelky a místního sochaře Jaroslava Znojemskeho.

Na počátku 20. století získalo novou dominantu i hlavní náměstí. Na východním konci jeho severní strany, na nároží Stříbříkovy ulice, byl zbořen starý měšťanský pivovar (přeložený za město) a jeho místo v letech 1901–1902 zaujala novorenesančně-secesní budova **Okresního domu a pošty** č. p. 24–25/I. Postavil ji Č. Staněk podle návrhu Aloise Turka. Reprezentativní zasedací síň zdobí v lunetách stropu historické malby J. Doubka. V ulici A. V. Šembery byl kolem roku 1910 postaven obytný dům č. p. 121/I, který je charakteristickou ukázkou secese.

V předměstské zóně se v tomto období modernizovala zástavba, ale významnější stavby zde vznikaly jen ojediněle. V roce 1897 byla na žádost Hospodářského spolku zřízena dvouletá **rolnicko-lukařská škola** (mistrovská škola zemědělská) jako nejstarší škola s vodohospodářským zaměřením v celém Rakousku-Uhersku. V roce 1903 pro ni stavitel Josef Drahoš postavil školní budovu č. p. 272/III v ulici Kpt. Popplera na východním okraji Choceňského předměstí. Ke škole byly zbudovány také dělnické domy a školní statek (15 ha). V roce 1906 byla škola rozdělena na dvouletou rolnickou školu a dvouletou lukařskou školu. Další architektonicky náročnější novostavbou v předměstské zóně se v roce 1898 stal **hotel U Tejnorů** č. p. 26/IV s velkým tanečním a divadelním sálem v Litomyšlské ulici. Pro

Obr. č. 76: Tyršova veřejná plovárna, 1935

Obr. č. 77: Komenského ulice, 1938

Jana Tejnoru jej postavila firma Josefa Drahoše na místě staré zájezdni hospody.

Od roku 1895 se ve Vysokém Mýtě konaly **evangelické bohoslužby**, v roce 1896 zde byla ustavena kazatelská stanice reformovaného sboru v Bučině. V roce 1897 byla otevřena provizorní modlitebna v části domu „Na Pohřebě“ (č. p. 46/IV), ale téhož roku evangelíci koupili rozestavěný dům č. p. 49/IV Františka Kubánka v Javornického

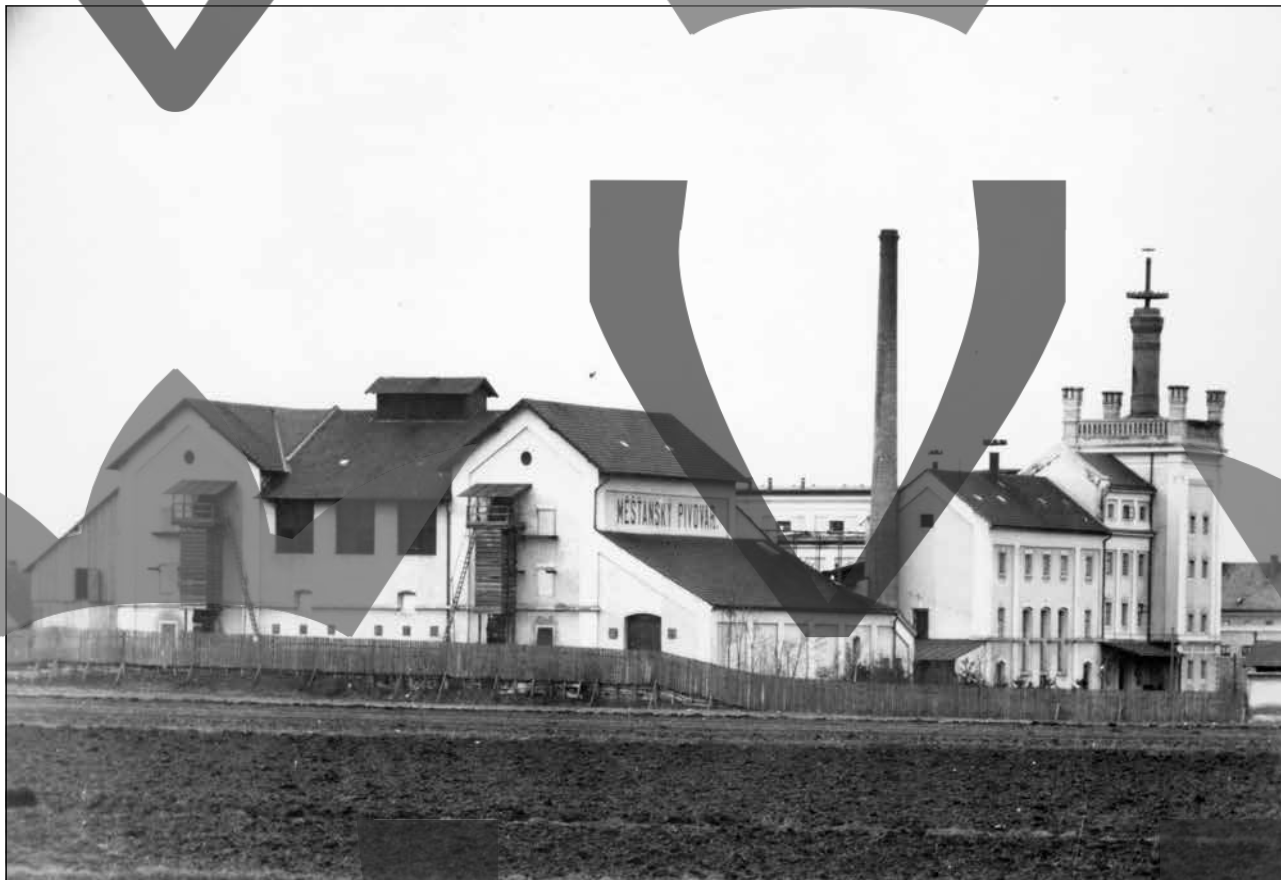
ulici a upravili si v něm modlitebnu, v níž byly roku 1912 instalovány varhany. Roku 1922 se kazatelská škola osamostatnila, již v rámci Česko-bratrské církve evangelické (1918), jako farní sbor. V roce 1923 sbor zakoupil dům naproti modlitebně pro potřeby evangelické fary, ale v roce 1938 budovu prodal a vybudoval novou faru na zahradě vedle modlitebny, která byla adaptována na sborový dům. Celek byl v roce 1987 zmodernizován.

Vysoké Mýto prožívalo v poslední třetině 19. století nepochybně jedno z nejúspěšnějších období své historie. Velmi přehledný obraz všech novostaveb a urbanistických změn dává katastrální mapa města, která vznikla někdy po roce 1855 a až do doby mezi lety 1902/1906 do ní byly červeně dokreslovány všechny změny (plány města z této doby mapový list č. 7–9, mapa č. 9–11). Na první pohled zaujme skutečnost, že v historickém intravilánu najdeme jen minimum novostaveb domů a že nevznikaly ani na dosud nezastavěných plochách. Prakticky jedinou výjimkou je blok vilek a rodinných domů mezi Husovou ulicí a kasárnami 30. zeměbranceckého pluku, respektive železniční tratí, tedy v ulici Generála Závady (dříve Žižkova). Pokud se podíváme na statistická data, jsou s tímto poznatkem v souladu. Zatímco v roce 1869 bylo ve Vysokém Mýtě 840 domů, do roku 1900 jejich počet vzrostl jen na 878. Naopak počet obyvatel zaznamenal setrvalý a velmi výrazný růst: z 6018 na 9503. Avšak když odečteme 1633 vojenských osob, mělo Vysoké Mýto v roce 1900 jen 7870 obyvatel.

Zlom dosavadní situace nastal právě v prvním desetiletí 20. století – do roku 1910 vzrostl počet domů o 130 (na 1008) a počet obyvatel o 1355 (na 10 858), bez vojáků o 1266 (na 9136), což bylo dosavadní historické maximum počtu obyvatel. Data z roku 1914 nejsou k dispozici, ale je pravděpodobné, že i většina z dalších 64 domů, které přibýly mezi lety 1910/1921, vznikla ještě v době před 1. světovou válkou. Kolem roku 1900 tedy začala výstavba **nové vilové čtvrtě** na jihozápadním okraji historického intravilánu. Její uliční síť byla předurčena jednotnou parcelací pluziny, kolmou na okružní Husovu ulici, kterou respektoval i areál kasáren, jehož šířka zase posloužila jako výhodný modul pro vzájemnou vzdálenost paralelních ulic. Logickým doplňkem

Obr. č. 78: Pohled na město z Choceňského předměstí, cca 1938

Obr. č. 79: Budovy nového měšťanského pivovaru na Pražském předměstí, cca 1938

takové struktury byly i kolmé příčné ulice, jejichž směr byl zase rovnoběžný se železniční tratí. Na podobném principu se město začalo rozšiřovat také na jihovýchodním okraji, kde analogický modul předznamenala obdélná plocha nového hřbitova (srov. mapový list č. 9, mapa č. 11).

Charakteristickým příkladem architektonicky hodnotné secesní vily z té doby je **vila Josefa Šímy** č. p. 186/II v Riegerově ulici, naproti Kurkově parní lázni. Pro správce městského muzea a ředitele chlapecké školy ji v letech 1899–1901 postavil Josef Drahoš podle projektu Josefa Podhajskeho. Zahradu navrhl František Josef Thomaš, bohužel se nedochovala a rovněž vila byla po roce 1966 částečně necitlivě upravena. V letech 1909–1910 byla podle projektu Jana Kotěry postavena **vila Viléma Charváta** č. p. 247/IV (srov. obr. č. 58) ve stylu architektonické moderny na křižení Rokycanovy a Jiráskovy ulice (severně od železniční zastávky). V nové čtvrti, naproti kasárnám 30. pluku, byla v roce 1908 zřízena železniční zastávka Vysoké Mýto město, vzdálená od kostela sv. Vavřince na Vaňorného náměstí v centru města jen 375 m. Přímo u kolejí postavil stavitel Josef Drahoš v letech 1909–1910 pro Richarda Schauera, kantinského 30. pluku, novorenesančně secesní **hotel U Zastávky** (též hotel Schauer) č. p. 236/IV, k němuž byla na straně nástupiště přistavěna přízemní dřevěná čekárna pro cestující. Hotel později vystřídal různá jména, za protektorátu byl přejmenován na Slávií, později jeho architekturu částečně poznamenaly zjednodušující úpravy.

Severovýchodně od města se zvedá táhlé návrší Vinice, v jehož zalesněné jihovýchodní části byla v roce 1909 odhalena **mohyla Svatopluka Čecha** od Jaroslava Znojemskeho. Jihovýchodně od ní byla kolem roku 1912 postavena secesní Hoppeova vila. Pro obyvatele města byly Vinice vyhlášeným výletním místem, proto zde vyrostla výletní restaurace U Pišů. Na úpatí Vinic si již v roce 1880 Hermenegild Jireček (1827–1909) postavil **vilu Samokov** č. p. 277/III. Právní historik, publicista a prozaik byl v letech 1874–1877 učitelem českého jazyka a literatury u korunního prince Rudolfa, který ho vyznamenal Řádem železné koruny III. třídy a díky tomu byl v roce 1881 povýšen do rytířského stavu s predikátem ze Samokova. Ve vile žily i jeho slavné dcery – klavíristka Noemi a fotografka Julie. Vila byla později bohužel znehodnocena přestavbou.

Dlouholetého starostu J. B. Tůmu (1870–1896) nahradil před koncem 19. století Josef Tomášek (1896–1899), následovali Antonín Tůma (1899–1913) a Theodor Michálek (1913–1918). Vysoké Mýto žilo v té době bohatým **kulturním a společenským životem**. Roku 1909 vytvořili ochotníci samostatný odbor spolku Otakar. Hudební život města byl v letech 1902–1926 spjat s varhaníkem, dirigentem, hudebním skladatelem a pedagogem Josefem Böhmem (1881–1967). V roce 1901 byla ustavena vysokomýtská župa sboru dobrovolných hasičů, který vznikl v roce 1881. V roce 1910 se sbor přestěhoval do nové zbrojnice v Husově třídě. Do prvních let 20. století spadá počátek **autobusové dopravy** z Vysokého Mýta do Luže a Nových Hradů, od roku 1909 byla provozována pravidelná linka Vysoké Mýto – Skuteč (střídavě přes Luži nebo Nové Hradě). Výrazný rozvoj zaznamenal **sport**, reprezentovaný dosud jen tělovýchovnou jednotou Sokol, do jejíž činnosti se po roce 1900 zapojovaly též ženy a děti. V roce 1884 založený bruslařský klub vybudoval v roce 1898

pod svahem Pražského předměstí stálé kluziště společně se dvěma kurty tenisového klubu. Kluziště bylo jako první v Čechách osvětleno dvěma obloukovými lampami, od roku 1911 mělo zděný pavilon a byly tu pořádány bruslařské karnevaly s hudbou. V roce 1895 byl založen Klub českých velocipedistů, který v roce 1914 uspořádal první závod Praha – Vysoké Mýto. Spolek pro pěstování her mládeže vznikl ve Vysokém Mýtě v roce 1897 jako třetí v Čechách. Od roku 1898 se začal hrát fotbal (do roku 1907 na Hartech), první klub byl ustaven v roce 1905. Roku 1911 provedl na místním letišti exhibici Jan Kašpar a poté odsud odletěl do Pardubic.

Náhlé vypuknutí **1. světové války** ovlivnilo posádkové město Vysoké Mýto mnohem citelněji než jiná města. Dne 26. července 1914 byla vyhlášena částečná mobilizace, která se vztahovala i na vysokomýtský 98. pěší pluk. Očekával se příchod 8000 záložníků, 220 důstojníků a 630 koní, skutečnost však byla více než dvojnásobná. Zabrány byly všechny školy a veřejné budovy. Všeobecná mobilizace vyhlášená 31. července 1914 se týkala 30. zeměbranceckého a 2. hulánského pluku a následujícího dne zaplnili vojáci ulice, sady, zahrady i blízká pole. Život města byl dočasně zcela ochromen. Docházelo i ke střetům německých důstojníků s občany. Z Vysokého Mýta narukovali do 22. srpna všichni muži do 42 let (celkem 1980 mužů, z nichž 173 ve válce padlo). Již 6.–11. srpna však zdejší pluky zaměřily na srbskou a ruskou frontu. Kasárny byly proměněny na nemocnici. Již koncem srpna 1914 dorazil do Vysokého Mýta první transport 800 raněných vojáků (v průběhu celé války v nemocnicích zemřelo 166 vojáků). V průběhu 1. světové války zůstaly dočasně ve Vysokém Mýtě jen náhradní prapory zeměbranceckého pěšího pluku č. 30, pěšího pluku č. 98 a náhradní eskadrona zeměbranceckého jízdního hulánského pluku č. 2.

Válečný stav znamenal **omezení občanských svobod**, zrušení svobody tisku i slova a listovního tajemství. Veřejný spolkový život byl zastaven. Omezena byla i školní výuka, která probíhala nepravidelně a nejvýše tři dny v týdnu. Pracovní místa uvolněná odchodem mužů na frontu obsadily ženy a váleční zajatci (například v cihelně a v cukrovaru). Některé firmy se přeorientovaly na výrobu granátů a jiných zbraní (Rainberg & Novák). Porodnost klesla v době války na polovi-

Obr. č. 80: Mlýn Visnarov na východním okraji města, 1938

Obr. č. 81: Ústí Nerudovy ulice na náměstí, 1943

nu, úmrtnost vzrostla o třetinu. Z chrámu sv. Vavřince byly v roce 1917 zrekvírovány tři památné zvony. Zásobovací potíže posilovaly protiválečné hnutí. Na začátku roku 1918 přerostly hladové demonstrace v rozsáhlé bouři. Obyvatelé slavili 1. máj na Tyršově náměstí a hlučnými projevy a průvody žádali ukončení války a státní samostatnost. V Itálii bojující **vysokomýtský 30. pěší (střelecký) pluk se 26. října 1918 vzbouřil**, po vyhlášení Československé republiky jí složil přísahu a přes vznikající Jugoslávii dorazil 15. listopadu 1918 do Vysokého Mýta.

Období Československé republiky (1918–1939)

Dne 24. listopadu 1918 přijel do Vysokého Mýta ministr národní obrany Václav Klobáček a 30. pěší pluk byl poté nasazen proti německému separatistickému odboji ve východočeském pohraničí. Od konce roku 1918 do června 1919 pak bojoval i na východním Slovensku proti Maďarům a následně proti Maďarské a Slovenské republice rad. Po návratu do Vysokého Mýta se 30. pěší pluk stal dominantní složkou místní posádky a přešly k němu i zbytky 98. pluku. V červnu 1919 byl také do Vysokého Mýta přesunut z Trnavy 303. pluk těžkého dělostřelectva a později i jezdecký útvar. Ve Vysokém Mýtě bylo zřízeno velitelství 2. pěší brigády (1919), od roku 1920 8. pěší brigády, místní a okresní vojenské velitelství, doplňovací velitelství, brigádní soud, posádková nemocnice a posádková hudba. Role Vysokého Mýta jako **posádkového města** tak byla dále posílena.

Počáteční období existence Československa bylo v mnoha ohledech velmi obtížné. Poválečné zásobovací potíže a s tím spojené zdražování vedly 7. ledna 1919 ke sročení za zvýšení moučných

a chlebových dávek a snížení cen potravin, proti kterému musela zasáhnout občanská stráž s hasiči a sokoly. V červnu 1919 se uskutečnily volby do obecního zastupitelstva a o 36 míst se podělili sociální demokraté (14), národní socialisté (11), národní demokraté (8) a agráři (3). Poválečného starostu Františka Mareše vystřídal sociální demokrat Jan Hrnát (od roku 1923 Josef Suhomel, od roku 1937 Rudolf Ostádal).

Radikální levice se i ve Vysokém Mýtě snažila budování státu narušovat a 13. prosince 1920 vyvolala **protestní stávkou**. Na ustavující sjezd Komunistické strany Československa dne 14. května 1921 byl vyslán i delegát František Bartheldy z Vysokého Mýta. Místní organizace bolševické strany zde pak vznikla v létě 1921. V květnu a červnu 1922 vyvolali dělníci strojírenských závodů a stavební dělníci protidrahotní stávkou. V září 1922 bylo v celém okrese 265 nezaměstnaných, na začátku roku 1923 již 445. Protestní schůze a demonstrace proti drahotě pokračovaly i v letech 1923, 1924, 1928. Propuknutí hospodářské krize využila komunistická strana k organizování Dnů bojů proti nezaměstnanosti v letech 1930–1932 (včetně tábora lidu dne 10. května 1931) a dalších akcí.

V roce 1933 bylo na Vysokomýtsku 2054 nezaměstnaných (a mnoho dalších lidí bylo zaměstnáno v omezeném rozsahu), ale později byla krize překonána.

Období 20.–30. let 20. století (počínaje rokem 1922) nicméně charakterizoval další stavební růst města při stagnaci počtu obyvatel, což svědčí o zvyšujícím se standardu bydlení. Zatímco v roce 1921 bylo ve Vysokém Mýtě 1072 domů a 10 515 obyvatel, v roce 1930 již 1246 domů a 10 835 obyvatel. Do roku 1950 pak počet domů vzrostl na 1427 (z čehož větší část připadá na meziválečné období) a počet obyvatel klesl na 9325. Již v 10. a 20. letech byl zaznamenán prudký pokles počtu obyvatel přelidněného historického jádra. Zatímco v roce 1910 v něm žilo 4076 osob, v roce 1930 již pouze 1794. Intravilán města se příliš nerozrostl a rozvoj směřoval k dostavbě již před válkou založených čtvrtí, především na jihozápadě (mezi kasárnami) a na jihovýchodě (u hřbitova). Budovaly se především rodinné domy a vilky a jen ojediněle městské činžovní domy. První tři činžovní domy vrostly v letech 1922–1923 v Žižkově ulici u zastávky, domy za dělostřeleckými kasárnami na litomyšlské silnici následovaly roku 1928. V roce 1924 byl rekonstruován městský vodovod.

Významnějších veřejných budov vrostlo jen několik. **Městská**

nemocnice č. p. 167/II byla v letech 1923–1925 zvýšena a rozšířena o nový dvoupatrový pavilon. Architektonicky nejcennější je velká **dívčí škola** č. p. 317/IV z let 1925–1926 při železniční trati na rohu Jiráskovy a Žižkovy ulice. Od roku 1937 byla budována přístavba internátu (nová část pak v letech 1988–1991). Pro kulturní život města nejdůležitější byla výstavba **divadla**. Spolek pro zbudování a udržování divadla byl ustaven již 18. dubna 1918. V srpnu 1920 věnovaly sestry Wein-furthererovy pro jeho stavbu pozemek, následně byla vypsaná architektonická soutěž, ale náklady na realizaci se pohybovaly od tří do čtyř milionů korun, proto bylo rozhodnuto postavit prozatímní divadelní budovu za 750 000 Kč v zahradě Koláškova hostince Hvězda naproti Havlíčkovým sadům, který město v roce 1924 odkoupilo. Šemberova divadlo č. p. 281/II z let 1924–1925 bylo tedy chápáno jako provizorium, představuje však zajímavé dílo českého rondokubismu (projekt Vincenc Mašek) a slouží jako divadelní scéna (a kino) dodnes (obr. č. 63). Uprostřed východní strany náměstí byla v roce 1932 postavena na místě obecního hostince podle projektu Františka Hellera konstruktivistická **Městská spořitelna** č. p. 92/I (později knihovna, nyní městský úřad), která byla v nedávné době doplněna ustoupeným nejvyšším patrem (obr. č. 75). Mezi severním koncem Hradecké ulice a řekou Loučnou vybudovala tělovýchovná jednota Sokol na pozemku darovaném městem v roce 1933 **Tyršovu veřejnou pločárnu** s bazénem o rozměrech 104 x 71 m, o jejíž zřízení (na různých místech) město usilovalo od roku 1843 (obr. č. 76). Dřevěná budova č. p. 328/II byla podle projektu Karla Řepy původně postavena v letech 1930–1931 jako pavilon pro celostátní výstavu tělesné kultury a sportu v Pardubicích. Po skončení výstavy byla přemístěna do Masarykových sadů ve Vysokém Mýtě (kde později vznikl Husův sbor) a následně na nové koupaliště. V roce 1937 byly dostavěny **kasárny** jezdeckého pluku č. 9.

Obr. č. 82: Andělská ulice, 1945

Obr. č. 83: Pohled na část města od severu z Bučkova kopce, 1950

V meziválečném období vznikla ve Vysokém Mýtě i nová sakrální stavba – **Husův sbor**. Církev československá husitská zde a ve vesnicích severně od města vznikla z přestupového hnutí po roce 1918. V roce 1920 se konala první bohoslužba v kostele sv. Mikuláše ve Svatém Mikuláši u Vraclavi. Protože přibývalo nových členů, byl pro potřeby sboru zapůjčen kostel Nejsvětější Trojice ve Vysokém Mýtě. Dne 11. července 1922 došlo k bouřím v Radhošti, kde téměř všichni obyvatelé přestoupili k nové církvi. Následujícího dne několik set lidí z Radhoště, Vraclavi, Stradouň a Zámrsku vpochoďovalo pod vedením faráře Františka Tichého na vysokomýtské náměstí a shromáždilo se před okresním úřadem a požadovalo předání obou kostelů. Hejtman Hladík proti nim povolal vojsko. Další nepokoje byly v Radhošti i v březnu 1923. V téže roce se náboženská obec dočkala státního schválení. Pro faru byl zakoupen dům č. p. 253/IV v Javornického ulici. Od roku 1927 se zvažovaly různé možnosti pořízení kostela. V roce 1932 byl založen stavební fond a ustanoven stavební odbor. Po dlouhém rozhodování podal v roce 1934 žádost městské radě o darování stavebního pozemku v Masarykových sadech na Pražském předměstí. Z mnoha architektonických návrhů byl nakonec vybrán plán městského stavitele Čenka Tejmar. První orlická stavební 1. června 1937 začala s výkopem základů, 11. července byl položen základní kámen a 21. listopadu téhož roku byl sbor slavnostně otevřen. V roce 1944 měla náboženská obec 3390 členů, z toho více než polovinu z Vysokého Mýta.

V meziválečném období se úspěšně rozvíjela většina průmyslových podniků, pouze cukrovar ukončil v roce 1930 činnost. Ve válcovém **Horním mlýně** č. p. 78/III s pilou dala Marie Kašparová v letech 1921–1922 zvýšit mlýnici o třetí patro a k pile přistavět místnost pro lokomobilu jako záložní pohonnou sílu pro pilu i mlýn. **Veřejná společenstevní jatka** č. p. 274/II v Hradecké ulici (poblíž cukrovaru) založilo Společenstvo řezníků

a uzenářů ve Vysokém Mýtě za předsednictví Viléma Šotnera. Stavitel Stanislav Dědek v letech 1922–1923 vybudoval budovu jatek. K areálu patří i správní budova č. p. 251/II. **Spolková cihelna** č. p. 269/III, která během 1. světové války nepracovala, přešla ve 20. letech na strojní výrobu s parním pohonem. V roce 1930 byla provedena rozsáhlá rekonstrukce, která dala budově dnešní podobu (stavitel Čeněk O. Staněk). V roce 1942 byla uzavřena, roku 1947 znovu uvedena do chodu. Jde o jednu z mála cihelen, které stále vyrábějí původním postupem v kruhové peci. **Továrna na zpracování ovoce** zavedla po roce 1918 výrobu masových konzerv a uzenin. Začátkem roku 1936 ji v dražbě koupila akciová společnost na zpracování masa a tuků.

Stratílkova továrna požárních stříkaček zaznamenala ve 20. letech velký rozvoj. Stavitel Čeněk Schejbal vybudoval modelovnu, novou slévárnu kovů (1921) a přístavbu pro montování čerpadel (1928–1929). Roku 1931 měla firma 110 zaměstnanců a vyráběla i kropicí vozy. **Sodomkova továrna na karoserie a vozovka** vdělila za nebyvalý rozmach Josefu Sodomkovi ml. (1904–1965), který v ní roku 1925 nastoupil jako konstruktér a přesvědčil otce o výhodnosti přechodu na výrobu automobilových karoserií – a v roce 1930 firmu převzal. Firma Josefa Drahoše v roce 1927 přistavěla kovárnu a novou dílnu. Sodomka ml. se zaměřil na výrobu kusových a malosériových automobilových karoserií, přívěsů a od konce 30.

let i dálkových autokarů (autobusy se od té doby ve firmě vyrábějí nepřetržitě). Zednický mistr Josef Mikulecký z Řídkého v roce 1936 vybudoval ve dvoře přízemní halu skladiště a k výraznému rozšíření závodu pak došlo v letech 1939–1941.

Obr. č. 84: Mariánský (morový) sloup na náměstí Přemysla Otakara II., cca 1950

Obr. č. 85: Model sídliště u hřbitova, 50. léta 20. století

Ve 30. a 40. letech 20. století Sodomkova továrna svými vozy proslavila Vysoké Mýto po celém Československu. Josef Sodomka ml. spolupracoval s nejvýznamnějšími světovými automobilkami a renomovanými designérskými studiemi. Na výstavě v Brně v roce 1932 získal 1. cenu a zlatou stuhu. Tehdy firma vyrobila 33 vozů za rok plus speciální vozidla. Největšího rozvoje dosáhla ve 2. polovině 30. let.

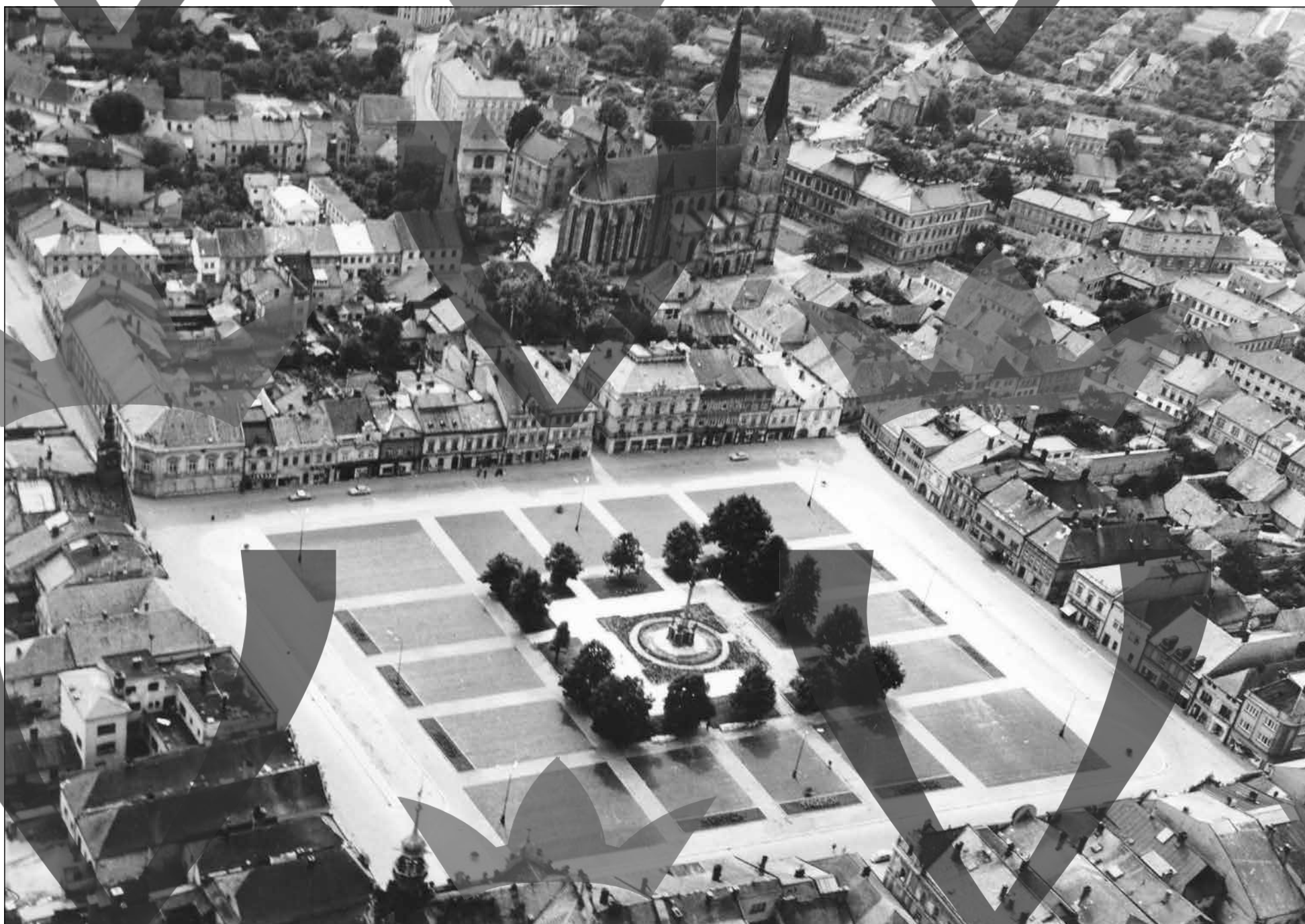
Již ve 20. letech 20. století bylo Vysoké Mýto napojeno na dálkové vedení **elektriny** provozované

Východočeským elektrárenským svazem. Ten v ulici U Stadionu postavil transformační stanici č. p. 301/III, kterou v roce 1925 navrhl stavitel Josef Matouš jako patrovou neoklasicistní stavbu (realizační plány podepsal v roce 1927 Josef Drahoš). Vysoké Mýto disponovalo i **letištěm**. První improvizované letiště bylo zprovozněno v roce 1932 na svahu Bučkova kopce, ale kvůli nebezpečnému terénu a omezenému prostoru byl v roce 1934 vybudován hangár s obloukovou střechou na Hartech u silnice k Litomyšli, kde

dříve bývalo jezdecké cvičiště 30. pluku. V roce 1937 se letiště stalo veřejným.

Ve Vysokém Mýtě působila i v meziválečném období řada vynikajících myslitelů, umělců, tvůrců, organizátorů, pedagogů i sportovců, kteří svým významem výrazně přesahovali regionální rámec: lékař, filosof a spisovatel dr. Ladislav Jeništa (1873–1965), znalec české architektury akademik Zdeněk Wirth (1878–1961), mj. autor svazku řady *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém pro okres Vysoké Mýto* (1902), básník a spisovatel Jaroslav Bednář (1889–1976), malíř a grafik Alois Srnský (1879–1952; ve Vysokém Mýtě od roku 1919), či sochař Jan Hubáček (1894–1969). Zdejší malebnou krajinou se inspirovali malíři Jan Honsa (1876–1937), Gustav Porš (1888–1955), František Ropek (1901–1952) nebo Josef Hašek (1907–1967). V roce 1931 byl založen druhý divadelní spolek – Lidová scéna, využívající jeviště lidového domu U Ily. Ve městě vzniklo i několik hudebních těles. V letech zde 1921–1950 vycházel vlastivědný časopis *Od Trstenické stezky*.

Za první republiky ve Vysokém Mýtě působil včelařský spolek, ženský klub, klub fotografů amatérů, radioklub i krejčovské společenstvo. Založena byla řada sportovních oddílů, například fotbalový (1924), atletický (1925), boxerský (1931) a jezdecký, reprezentovaný kapitánem Rudolfem Poplerem, dvojnásobným vítězem Velké pardubické. Kapitán František Ventura se stal vítězem jezdecké soutěže na olympiádě v Amsterdamu v roce 1928. Tradiční byla činnost Sokola, který zde měl sídlo své východočeské župy Pippichovy. V roce 1937 se ve Vysokém Mýtě konal župní sokolský slet. Rozvoj zaznamenala též hasičská jednota, která v roce 1931 oslavila 30. výročí založení župy vysokomýtské.

Obr. č. 86: Letecký pohled na střed města, 60. léta 20. století

Obr. č. 87: Model sídliště na Pražském předměstí, 1965

Léta 2. světové války (1939–1945)

Již ve dnech 14.–16. března 1939 bylo ve městě zatčeno 7 komunistů. Vysoké Mýto obsadil třisetčlenný prapor 71. motorizovaného pluku německé armády 16. března 1939. Na radnici byla zřízena velitelská kancelář, budova dívčí školy byla zabráná pro vojáky, v hotelu U Tejnorů se ubytovali důstojníci Wehrmachtu. Další pluk ještě v březnu obsadil lokařskou školu. Během následujících dní pak projížděly Vysokým Mýtem další německé jednotky. Wehrmacht zabral všechny kasárenské i ostatní vojenské budovy ve Vysokém Mýtě. Dne 30. srpna 1939 bylo ohlášeno, že všechny školy zůstanou uzavřené až do října. Dne 7. září 1939 nařizeno vyklidit půdy od všeho hořlavého a v případě náletu otevřít všechny obytné budovy, aby se lidé mohli skrýt v průjezdech. Dne 20. září 1939 okresní úřad zakázal překotný nákup a hromadění zásob. Dne 1. října byla zřízena kancelář pro vydávání potravinových lístků. Dne 28. října platil zákaz jakýchkoliv oslav výročí vzniku Československa, shromažďování lidu na veřejných prostranstvích bylo zakázáno. Po uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 byli tři vysokomýtské studenti (M. Plecháč, F. Vítek a K. Oktávec) odvezeni do Říše. Dne 29. prosince 1939 zastupitelstvo jednomyslně zrušilo usnesení z 10. prosince 1918 o udělení čestného měšťanství dr. Edvardu Benešovi. Pozdější události nejsou dostatečně dokumentovány, protože městské kroniky z let 1940–1945 se ztratily.

Průmyslové podniky byly přeorientovány na válečnou výrobu. Vlastimil a Václav Stratílkové v letech 1940–1941 provedli přestavbu domu č. p. 56 (s připojeným č. p. 116) prostřednictvím firmy Bohuslava Drahoše. V roce 1942 začala továrna s výrobou součástek pro letadla a závěsné transportéry a jeho součástí se stala slévárna firmy Rainberg & Novák a adaptovaná vojenská jízďárna. Továrna pak měla na 600 zaměstnanců. V Sodomkově továrně se v letech 1939–1941 uskutečnila nástavba skladiště a dílen na staré č. p. 275 (architekt Čeněk Mužík), adaptace a přístavba dílny ve dvoře (Bohuslav Drahoš) a přestavba příčného traktu po levé straně vjezdu do dvora (kotelny, sušárny a dílen). Továrna se tak rozrostla na plochu 3445 m² a 200–350 zaměstnanců. Během 2. světové války závod vyráběl sanitní vozy, chladírenské přívěsy, pojízdné kuchyně a dílny.

Hned v prvních dnech okupace začala skupina několika bývalých československých důstojníků pod vedením plukovníka Bohuslava Závady a majora jezdeckta Bohuslava Kohouta organizovat ile-

gální odboj. Tato skupina byla nacisty odhalena a likvidována od února roku 1941. Zároveň se začala formovat sokolská odbojová skupina v čele se starostou Františkem Nimshausem, ředitelem gymnázia Josefem Kolářem a krejčím Josefem Svobodou. V dubnu 1941 byla činnost Sokola zastavena a na podzim téhož roku byli tito sokolští aktivisté zatčeni, stejně jako středoškolské profesory Jaroslav Remeš a Josef Běhounek. Celkem bylo zatčeno a vězněno 20 občanů; popravena byla polovina z nich. Sokolovnu obsadilo vojsko. Odboráři a železniční a dopravní zaměstnanci organizovaní v Petičním výboru Věrní zůstaneme byli postiženi gestapem v letech 1941 a 1942. V lednu a v únoru 1942 začala perzekuce studentů gymnázia. Přes těžké oběti odboj pokračoval. Odbojáři založili Radu tří (R3) pod vedením podplukovníka Josefa Svatoně († 1944) a Stanislava Držmíška, která v průběhu roku 1944 vybudovala ve vysokomýtském okrese 142 skupin a v září 1944 ustavila údernou jednotku. Tato partyzánská skupina spolupracovala s desítkami dalších v okolí a od února 1945 uskutečnila mnoho sabotážních akcí, kdy přerušovala ve

Obr. č. 88: Pražské předměstí v pohledu z věže Pražské brány, 1967

městě spojení železniční i telefonické (26. dubna byl zničen telefonní kabel v Hrušové a tím bylo na tři dny znemožněno spojení německých posádek). Řada lidí obětavě pomáhala sovětské výsadkové skupině majora Krylova-Charitonova. Zásobování partyzánům často zajišťovala vysokomýtská pekárna Josefa Smékala. Dne 2. května 1945 partyzáni přepadli vysokomýtské letiště.

V sobotu 5. května 1945, po vypuknutí Pražského povstání, se o převrat pokusili i Vysokomýtské. Okresní hejtman dr. Bedřich Gilern začal vyjednávat s místní posádkou pěchoty. Ta slíbilo stáhnout se do kasáren, ale některé jednotky obsadily strategická místa připraveného opevnění (protitankové zátarasy, zákopy v zahradách podél silnic) a obsadily poštu s německou vysílací stanicí. Někteří čeští občané se pokoušeli odzbrojovat německé vojáky v ulicích. Okupantská armáda se však vzdát nehodlala, městem mimoto v té době projížděly silné německé ozbrojené jednotky. Němci zatkli a v kasárnách uvěznilo čtyři desítky českých občanů, jimž hrozilo zastřelení. Německo 8. května 1945 kapitulovalo a k popravám již nedošlo. V noci z 8. na 9. května němečtí vojáci celou noc ničili armádní vybavení, které vyhazovali do vzduchu, na dvoře kasáren pálili oblečení, boty i dokumenty. Ráno se dali na ústup směrem na západ.

První sled Rudé armády dorazil do města od Litomyšle 9. května 1945 v 15.45. Dostihl zde zbytky rozbitých a dezorientovaných skupin německých vojsk, dělostřelce, pěchotu a poslední tanky přijíždějící od Ústí nad Orlicí. Na Choceňském předměstí bylo odzbrojeno 80 německých vojáků. Malá skupina Němců se opevnila ve zvonici a byla spolu s dalšími skupinami zneškodněna. K největším střetům došlo u Vinic, u Spolkové cihelny na Krétě, na Choceňském předměstí a u Pražské brány. V bojích o Vysoké Mýto padlo 13 rudoarmějců, 1 český voják a 63 německých. Dne 10. května 1945 se v 18 hodin uskutečnil slavnostní průvod obyvatel města.

Od osvobození do okupace sovětskou armádou (1945–1968)

Po osvobození byl ustaven městský národní výbor, jehož předsedou se stal Albert Gottwald,

Obr. č. 89: Ledajaksův dům na tzv. Prasečím rynku, cca 1970

předsedou okresního národního výboru byl ustanoven Stanislav Držmíšek, posádkovým velitelem major Jan Čermák. Němci a kolaboranti byli zatčeni a souzeni, pomocí brigád byly zahlazovány stopy bojů. Vznikly nové organizace jako Svaz přátel Sovětského svazu, Svaz osvobozených politických vězňů, Svaz české mládeže. Volby v roce 1946 vyhráli ve Vysokém Mýtě národní socialisté (2314 hlasů) následovaní komunisty (2017), sociální demokrati (916) a lidovci (948); bílých lístků bylo odevzdáno 23. Omezená demokracie poválečného Československa, řídicí se usnesením Košického vládního programu, nepovolila obnovu dalších meziválečných stran, zejména strany agrární.

Sodomkova továrna se od roku 1946 orientovala na výrobu autobusů a autobusových vleků. Firma získala pozemky cihelen u nádraží a Tomáškovy

(dohromady tak vlastnila 6069 m² plochy a měla 477 zaměstnanců) a připravovala výstavbu nového závodu na jejich místě. V letech 1947–1948 však byly postaveny jen zaměstnanecké domky č. p. 368, 372 a 376/II v Družstevní ulici podle zastavovacího plánu Čeňka Mužíka. V roce 1948 zpracoval stavitel Miroslav Rojek plány na postavení přízemní výpravny ve východní části závodu. Stratílkova továrna požárních stříkaček se v roce 1948 rozšířila o sousední závod Leopolda Kurky č. p. 189/II.

Komunistický převrat v únoru 1948 znamenal začátek totalitní diktatury, která zlikvidovala soukromé podnikání. Při akci Malíř byli perzekvováni živnostníci, podnikatelé a bývalí členové Československé strany národně socialistické. Otakar Kobylka, majitel stejnojmenného hotelu, byl odsouzen k trestu smrti, který byl následně

změněn na doživotí. Majitel továrny na hasící zařízení Václav Stratílek dostal trest vězení 12 let, hoteliér Vlastimil Tejnora byl odsouzen na 3 roky – celkem bylo v tomto procesu odsouzeno 21 osob. Zemědělec a hospodář Stanislav Zedníček (1904–1982) byl absurdně obviněn ze záměrného šíření škodlivého brouka pilouse černého, strávil ve vězení 13 let a byl mu zabaven veškerý majetek. Továrník Josef Sodomka mladší byl po dvou letech práce pro svůj znárodněný podnik zatčen a odsouzen na 2 a půl roku vězení za smyšlené finanční delikty. Plukovník Josef Václavek byl ve vykonstruovaném procesu obviněn z tzv. protistátní činnosti a odsouzen k 16 letům vězení. Student práv Bohuslav Rejman byl za tzv. protistátní činnost vyprovokovanou státní bezpečností odsouzen na 15 let vězení. Postižení však byli nejen lidé, ale i historická místní jména, pokud byla ideologicky závadná či měla německý původ. Hned v roce 1948 tak došlo k přejmenování místních částí Derflík (na Zaháj), Limperky (na Lipovou) a Na Hartech (na Voštica).

Sodomkova továrna byla znárodněna a začleněna do nově vzniklého **n. p. Karosa**, jehož součástí se stalo 11 podniků v jiných městech (Rousínov, Brno, Praha, Plzeň, Chlumec nad Cidlinou, Jaroměř, Jihlava, Mělník, Senice na Hané). V roce 1950 došlo k dalšímu rozšíření (7138 m², 1146 zaměstnanců). Nové budovy vyrůstaly jak ve starém areálu v Choceňské a Čelakovského ulici, tak v novém závodě mezi nádražím a Pražskou ulicí: roku 1953 nová lisovna (2500 m²), středotlaková kotelná a nová administrativní budova, roku 1955 byla dokončena sušárna dřeva pro 2500 m³ řeziva ročně, přístavby budovy šaten a sociálního zařízení, umývárny, roku 1954 internát a učiliště pro 240 žáků a roku 1956 sklad maket, zdravotní středisko a pomocná elektrárna. V roce 1949 bylo vyrobeno 292 vozů různých typů, roku 1956 už 766. Od roku 1950 se rozvíjel též export do Rumunska, Polska, Sovětského svazu, Číny, Koreje, Bulharska, Vietnamu, Sýrie, Peru, na Kubu a do Egypta. Znárodněná Stratílkova továrna byla v roce 1948 připojena k národnímu podniku Sigma Olomouc, ale již v roce 1949 se stala základním závodem národního podniku **Továrny na hasící**

Obr. č. 90: Pohled na město od severozápadu, cca 1970

Obr. č. 91: Severovýchodní kout náměstí, 1973

zařízení (THZ) s pobočnými provozy v Berouně, Frýdlantu, Brně, Hořicích a Slatiňanech. Staré provozy byly adaptovány, nově přibyla slévárna šedé litiny, kalírna a galvanovna. Roku 1962 byla THZ sloučena s Karosou. V letech 1966–1970 byl nový areál Karosy u nádraží dále rozšířen.

V roce 1949 byl zřízen **Československý státní statek** s výměrou obhospodařované půdy 1038 ha, v roce 1952 vzniklo také Jednotné zemědělské družstvo (JZD) s výměrou 120 ha a roku 1958 bylo založeno družstvo vyššího typu (600 ha). Místní hospodářství bylo reorganizováno v roce 1956. Město budovalo přípojky vodovodu a nové zásobovací řady, k městské vodovodní síti se připojila i obec Slatina (do 1961). V letech 1958–1960 bylo Vysoké Mýto připojeno na dálkový plynovod. Nemocnice s internou a chirurgií byla rozšířena o oddělení dětské (1946), porodnicko-gynekologické (1950) a počátkem 50. let byl zvýšen počet lůžek. Rozšiřovala se i ambulantní lékařská péče a byla zřízena zdravotní střediska v Karose a THZ.

Územněsprávní reforma v roce 1949 byla součástí snahy o rozbití tradičních regionálních vazeb. Byly zrušeny země a zřízeny kraje. Zrušeny byly také soudní okresy. Počet (politických) okresů byl zvýšen. Okres Vysoké Mýto, který se stal součástí Pardubického kraje, byl zachován, ale jeho hranice se poněkud změnily: ze soudního okresu Kostelec nad Orlicí byly připojeny Koldín, Turov, Sudslava, Seč a Velká Skrovnice, ze soudního okresu Skuteč Střítež, Doly, Zdislav, Bělá, Košumberk a díl osady Bílý Kůň, ze soudního okresu Chrudim Radim. Z vysokomýtského okresu byly naopak vyčleněny do okresu Holice Horní a Dolní Jelení, Jaroslav, Trusnov, Uhersko, Turov a díl Malé Čermné nad Orlicí, do okresu Litomyšl připadly Chotěšiny. Okres Vysoké Mýto se znovu zmenšil již v roce 1951, byl kdy Brandýs nad Orlicí s okolím (Sudslava, Velká Skrovnice, Seč, Turov, Němčí, Mostek, Oucmanice, Svatý Jiří) připojen k okresu Ústí nad Orlicí (srov. mapový list č. 31, mapa č. 33).

Ještě mnohem větší šok znamenala další **územněsprávní reforma, provedená v roce 1960**, tedy po pouhých 11 letech, která znamenala výraznou redukci počtu okresů i krajů (Pardubický kraj se stal součástí kraje Východočeského). Vysoké Mýto přestalo být sídlem okresu. Větší část dosavadního okresu i s městy Vysokým Mýtem a Chocní byla připojena k okresu Ústí nad Orlicí, zbývající území bylo rozděleno mezi okresy Svitavy (Pekla), Pardubice (Týnišťko, Radhošť, Sedlíštko, Opočno) a zejména Chrudim (Stradouň, Vinary, Popovec, Pešice, Řepníky, Střemošice, Doubravice, Leština, Podhořany u Nových Hradů, Nové Hradky a všechny lokality ležící západně od této linie).

Komunistická správa byla na nejnižší úrovni zajišťována místními národními výbory. Od roku 1954 se tyto orgány v krajských městech označovaly jako městské národní výbory. Teprve od roku 1960 byl tento „titul“ přiznáván i venkovským městům (včetně Vysokého Mýta), ale zdaleka ne všem. Území města Vysokého Mýta se zmenšilo v roce 1964, kdy byla dosavadní místní část Zaháj (Derflík) změněna na osadu a ta se stala součástí obce Tisová.

Nejhorší období komunistického teroru skončilo úmrtím Josifa Vissarionoviče Stalina 5. března 1953 i jeho československé analogie, Klementa Gottwalda, jen o málo později (14. března 1953). Od té doby se podmínky života postupně zlepšovaly a po-

čátek 60. let 20. století přinesl i jisté duchovní uvolnění, které se projevilo rozvojem kultury a aktivní činností spolků, které dosavadní tlaky přežily. **Kulturní instituce** byly do roku 1956 soustředěny

Obr. č. 92: Staveniště nové pošty, 1973

Obr. č. 93: Nová budova pošty a věž Chocenské brány, 1975

v Osvětové besedě, poté do roku 1960 v Okresním domě osvěty. Od 1. ledna 1956 dosáhl ústředního organizačního postavení ve městě Klub strojírenských závodů, založený roku 1952 (od roku 1962 Závodní klub Karosa). V letech 1957–1959 vzniklo přestavbou hostince U lvy podle projektu arch. Skály z Prahy nové sídlo klubu. Ve městě nadále působily mládežnické organizace, městská lidová knihovna, Okresní vlastivědné muzeum A. V. Šembery a lidová škola umění. Díky obětavým organizátorům a cílené výchově kvalitních interpretů se rozvíjela hudba a zpěv. V roce 1957 vznikla malá dechová hudba Kujebačka. Díky vzájemné konkurenci spolků Šembera a Lyráci (tzv. Lidová scéna) si obě tělesa troufala na obtížné operety, velké scénické útvary doprovázené náročnou hudbou. Bohatá byla i ochotnická a divadelní činnost. Od roku 1959 se ve městě konala přehlídka Vysokomýtské dětské divadelní jaro a koncem 50. let vznikla experimentální Mladá scéna. V roce 1957 byla založena Městská galerie, kolem které se soustředila významná komunita výtvarníků: Jan Podhajský (1914–1965), Josef Kaplický (1899–1962), František Matoušek (1901–1961), Jan Juška (1907–1983), Václav Peřina (1907–1979), Emanuel Frinta (1896–1970), Václav Bubeníček (1913–1989), Ivan Bednář (1923–1993), Zdeněk Chotěnovský (1929–1993), či Jan Gabrhel (1930–2017).

Po roce 1945 zaznamenalo Vysoké Mýto výrazný pokles počtu obyvatel, který měl různé příčiny, ale dominantní bylo dosídlování pohraničí po odsunu jeho německojazyčného obyvatelstva. Zatímco v květnu 1945 žilo ve městě 9638 obyvatel, v říjnu to bylo pouze 9064 osob. Nejméně obyvatel bylo zaznamenáno roku 1947 (7983), pak nastal postupný růst (8100 v roce 1948, 9325 v roce 1950). V roce 1959 byl dokončen **sportovní stadion** severně pod městem (západně od Sodomkovy továrny). V roce 1962 byla moderně upravena plocha náměstí a vydlážděna travertinem. Na přelomu 50. a 60. let vyrostlo malé **sídlíště** tvořené polouzavřenými domovními bloky s valbovými střechami

a situované mezi kasárenskými komplexy na jihozápadním okraji města (mezi ulicemi U staré zastávky a Odbojářskou, resp. V zahrádkách a Ležáků). Jeden polouzavřený blok bytových domů obdobného charakteru vznikl také pod hřbitovem (mezi Palackého a Brandlovou ulicí). Přesto počet obyvatel Vysokého Mýta vykázal v roce 1961 opět úbytek (8885) a pak stagnoval (8874 v roce 1970). Také počet domů mezi lety 1950 a 1961 mírně poklesl (z 1427 na 1403), pak však rostl (na 1502 v roce 1970), což bylo dáno jak uvedenou bytovou výstavbou, tak novými rodinnými domky na jihovýchodním okraji města poblíž hřbitova.

V historickém jádru města byl v roce 1966 zbořen památkově cenný dům Zápalovala řeznictví č. p. 89/I na severním nároží východní strany náměstí, který hrozil zřícením kvůli propadání několika patrových sklepů. Současně byla zbořena i neméně hodnotná pozdně gotická obecní věžnice č. p. 90/I a sousední dům č. p. 33/I ve Vladislavově ulici, resp. v ulici Bedřicha Smetany.

První léta sovětské okupace (1968–1970)

Politické uvolňování v Československu vyvrcholilo v roce 1968 Pražským jarem. Demokrizační proces vyvolal velkou nelibost vedení Sovětského svazu i dalších socialistických zemí. V noci z 20. na 21. srpna 1968 začala vojenská intervence pěti států Varšavské smlouvy na území Československa. Již tehdy dorazila do Vysokého Mýta skupina sovětských důstojníků, aby se ujistila, že zdejší 251. pluk protivzdušné obrany státu (sídlící v kasárnách někdejšího 30. zeměbraneckého pluku v ulici Prokopa Velikého) nebude klást vojenský odpor. Nejpozději 22. srpna obsadila Vysoké Mýto polská armáda, která zaujala postavení v polích za uvedenými kasár-

nami a blokovala všechny vojenské objekty ve městě a také silnice. Do 25. srpna vybudovala velký tábor jižně od Vysokého Mýta (mezi městem, Vanicemi a Džbánovem). Sovětská armáda dorazila do města mezi 23. a 27. srpnem a rozložila se v jižním sousedství kasáren 1. automobilní brigády (dříve 98. pěšího pluku) v Husově ulici a 1. automobilního praporu (dříve 2. pluku hulánů) v ulici Generála Svatoně. Polské jednotky se později vrátily domů, protože pro tzv. „dočasný pobyt“ na československém území se počítalo pouze se sovětskou armádou.

Je pravděpodobné, že umístění **třetí největší koncentrace sovětských jednotek na československém území** do Vysokého Mýta (po vojenském újezdu Mladá u Milovic a slovenském Komárnu) bylo plánováno již při přípravách invaze. Byla zde k dispozici rozsáhlá vojenská infrastruktura a výhodou bylo i dobré silniční a železniční spojení s Prahou, Pardubicemi, Hradcem Králové, Olomoucí a Brnem. Ve dnech 16. a 17. září 1968 vznikla rekognoskační komise, která již 19. a 20. září prověřila kasárenské areály v 32 lokalitách na území Československa. Ve Východočeském kraji se to týkalo Vysokého Mýta, Turnova, Trutnova, Zdechovic, Lázní Bohdaneč, České Třebové, Rokytnice v Orlických horách, Klášterce nad Orlicí a Červené Vody. Zdaleka nejvíce kapacit se nacházelo právě ve Vysokém Mýtě (12 230 m² ubytovacích a 11 400 m² skladovacích). Kromě výše uvedených kasáren byl ve městě ještě nejstarší areál u nádraží, který byl využíván jako skladovací prostor nebo příležitostně při cvičeních či skládání vojenské přísahy. Závěry rekognoskační komise byly československé armádě předány 21. září, následujícího dne byly zpracovány plány přesunů jejich útvarů a již 23. září se začaly realizovat. Vše muselo být dokončeno do 15. října.

Sovětská armáda převzala uvolněné kasárny ve Vysokém Mýtě 28. září 1968, přesun 1. automobilní brigády do Pardubic je zaznamenán k 30. září. První stěhování sovětských vojáků je zmíněno 8. října, a to do dosavadních kasáren 1. automobilního praporu a velitelství 1. automobilní brigády. Dne 10. října dorazila další část budoucí sovětské posádky a obsadila kasárna 251. pluku PVOS a stěhování bylo završeno 20. října 1968. Ve Vysokém Mýtě pak sídlilo velitelství 48. motostřelecké divize, 265. gardový motostřelecký pluk a několik dalších menších

Obr. č. 94: Původní podoba hlavního silničního průtahu městem, 1974

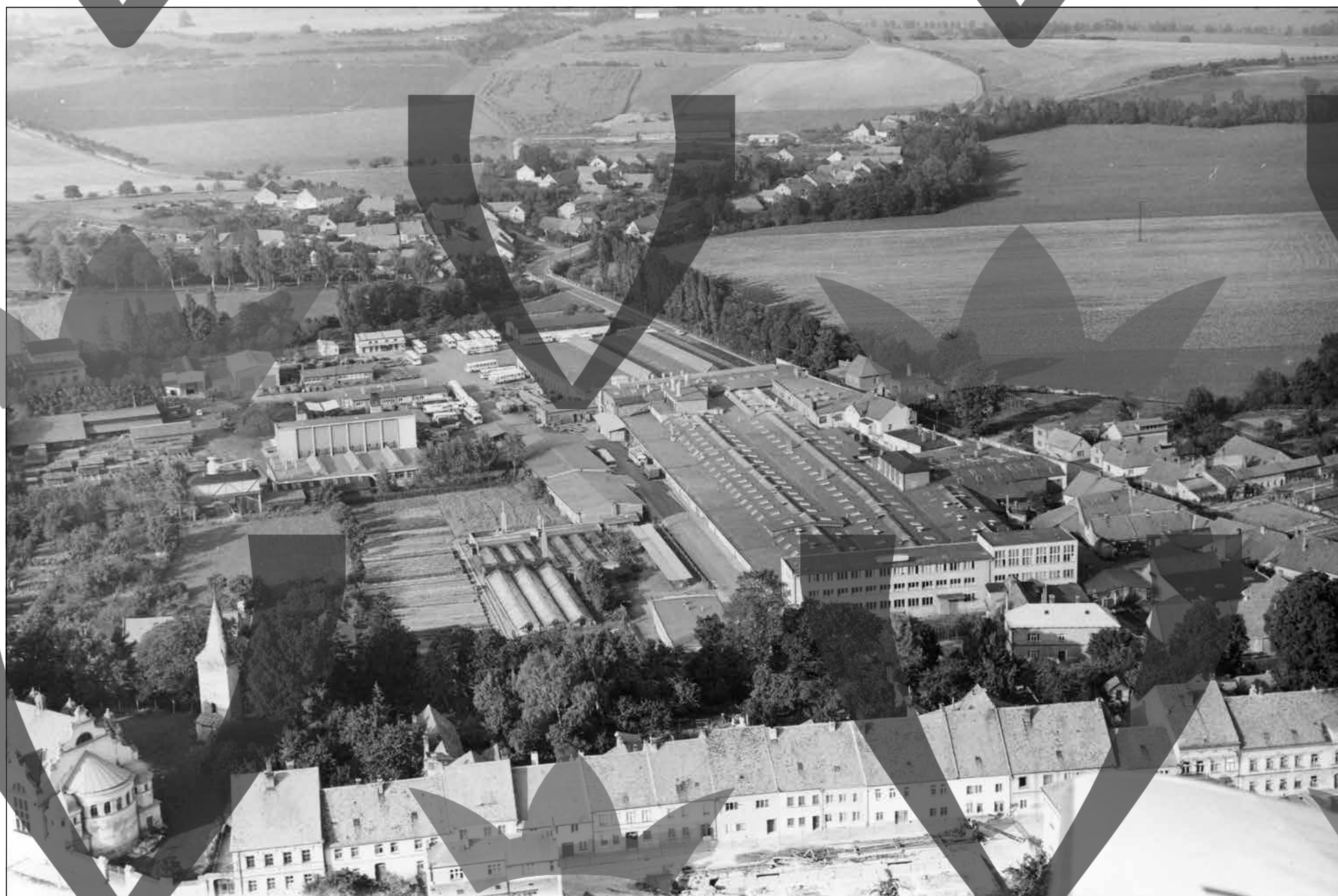

Obr. č. 95: Letecký pohled na objekty národního podniku Karosa, cca 1973

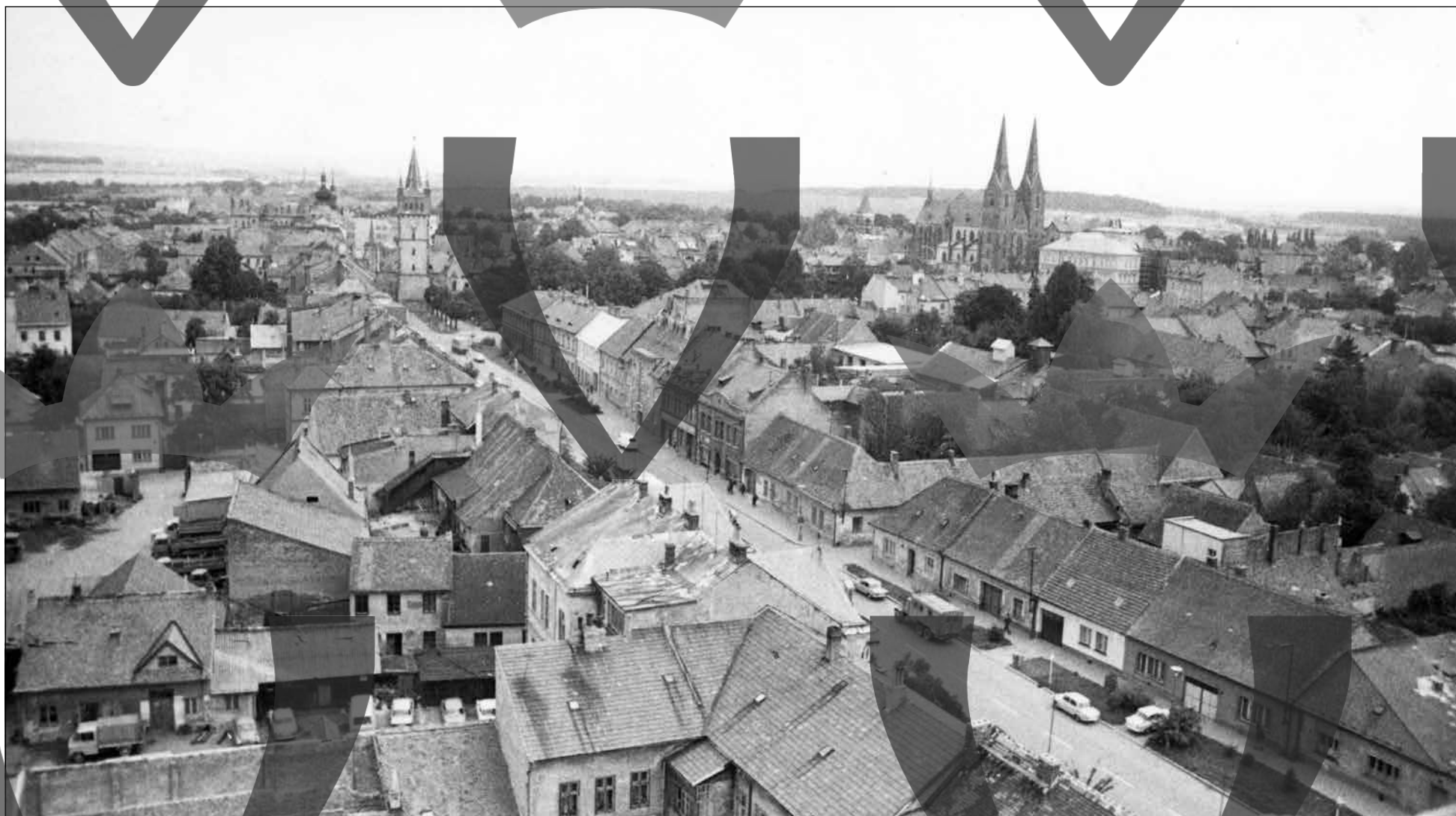
útvary. Zabráno bylo přirozeně i cvičiště Na Hartech, kde bylo mj. zřízeno i dopravní hřiště, kde se sovětští řidiči učili pravidla silničního provozu. Kromě kasáren (tehdy zvaných Fučíkova, Suvorovova, Žažkovského, U nádraží, U zastávky)

a cvičiště tvořily součást posádky autopark, překážková dráha, sklady ubytovací správy, sklady na střelnici Dráby, radiotechnická hláska Vanice a pomocné zemědělské hospodářství – vepřín. Součástí vysokomýtské divize byly motostřelec-

ké pluky v Olomouci a České Třebové, tankový pluk a prapor v Šumperku, dělostřelecký pluk v Klášterci nad Orlicí, protiletadlové pluky v Červené Vodě a v Klášterci nad Orlicí a rozsáhlý municiční sklad v Květné u Poličky. Celkový počet

Obr. č. 96: Letecký pohled na část historického centra a část Chocenského předměstí, 70. léta 20. století

Obr. č. 97: Pražská ulice a střed města od západu, 1978

sovětských vojáků ve Vysokém Mýtě se odhaduje na 5000–7000 (československých vojáků zde bývalo mezi 1000 a 2000). Připomeňme, že ve městě v té době (1970) žilo 8874 obyvatel.

Sovětská okupace vyvolala **spontánní odpor veřejnosti i veřejných představitelů**, který se však mohl projevat pouze pasivní rezistencí a odmítáním všeho sovětského a ruského. Sovětští důstojníci a vojáci vlivem sovětské propagandy většinou nechápali, jaká je v Československu skutečná situace a jak negativně je okupace vnímána, tím spíše, když městem procházely ozbrojené tříčlenné vojenské hlídky. Sovětští důstojníci přitom usilovali o navázání vztahu s veřejností. Dne 26. listopadu 1968 navštívila sovětská delegace některé vysokomýtské školy s žádostí o navázání družby, ale všude byla odmítnuta. Sovětští vojáci nebyli vpuštěni ani na vánoční a silvestrovské zábavy. Odpor budily i nadměrné nákupy manželek důstojníků ve vysokomýtských obchodech. K incidentům se sovětskými vojáky nedocházelo (až na výjimky), ale nevraživost posilovaly i praktické problémy, které nadměrný počet vojáků vyvolával například v zásobování pitnou vodou či s dodávkami elektrické energie. Ještě v lednu 1969 závodní výbory Revolučního odborového hnutí a Komunistické strany Československa spolu s podnikovým ředitelem a Svazem pracujících mládeže podniku Karosa veřejně uctili oběť Jana Palacha. Nadále probíhaly individuální akce vyjádření odporu (šíření letáků, protisovětské nápisy na veřejných místech aj.).

Až na konci února 1969 je doložena první pozitivní odezva představitelů československé veřejné moci na snahy sovětské strany – zástupci okresního národního výboru v Ústí nad Orlicí se spolu s představiteli městského národního výboru ve Vysokém Mýtě zúčastnili oslav dne armády Sovětského svazu. První kontakty se sovětskými důstojníky začali navazovat ti komunisté, kteří nesouhlasili s demokratizačním procesem Pražského jara. Po vítězství československých hokejistů nad sovětským týmem 28. března 1969 vypukla i ve Vysokém Mýtě spontánní protiruská

demonstrace. Sovětské vojenské hlídky pak ve městě dočasně vystřídaly smíšené hlídky Sboru národní bezpečnosti a Československé lidové armády. To se opakovalo před prvním výročím sovětské okupace, kdy byl 19. srpna 1969 ve služebně policie ubytován oddíl vojenské strážní služby. Sovětské kasárny hlídali členové Lidových milicí. V té době již tzv. normalizace postoupila natolik, že represivní činnost již plně převzaly složky československé moci. Změněnou situaci dokládá i veřejné obnovení činnosti Svazu československo-sovětského přátelství na schůzi v restauraci U Tejnorů dne 11. června 1969. Protesty se 21. srpna 1969 ve městě uskutečnily na základě doporučení z letáků masově, ale zcela nenásilnou a nepostižitelnou formou: lidé měli upustit od veškerých návštěv kin, diva-

del a zábavních podniků, do zaměstnání měli jít pěšky a v tmavém smutečním oděvu, v poledne měli přerušit na 5 minut práci, rovněž veškerý provoz na silnicích měl po tu dobu ustát, auta měla zastavit a rozsvítit reflektory, lidé neměli navštěvovat ani obchody, měly se zdobit pomníky významných českých osobností a obětí srpnové invaze. V noci z 21. na 22. srpna byly poblíž kasáren zapáleny dva sovětské automobily, pachatel však nebyl zjištěn.

Po změnách v ústředním výboru komunistické strany pod vedením Gustáva Husák propukla **tzv. normalizace** v sovětském duchu naplno. V komunistické straně, armádě a bezpečnostních složkách, ale též ve všech politických, profesních i společenských institucích byly provedeny rozsáhlé personální čistky, na pracovištích

Obr. č. 98: Komenského ulice s rodným domem Hermenegilda Jirečka, před 1979

Obr. č. 99: Výstavba sídliště Družba na Litomyšlském předměstí, 1977

byly ustaveny prověřkové komise, které posuzovaly činnost zaměstnanců v době Pražského jara a vyžadovaly vyjádření aktivní podpory sovětské „bratrské pomoci“. Byla to v krátké době již třetí likvidace společenských elit (po období 2. světové války a po únoru 1948). Noví představitelé komunistické moci začali aktivně rozvíjet kontakty se sovětskou posádkou, zcela běžné nyní byly návštěvy delegací v kasárnách, sovětské hudební armádní soubory často vystupovaly na různých oslavách a kulturních akcích, průmyslové a zemědělské podniky začaly využívat možnost brigádnického nasazení sovětských motostřelců a techniky.

Akutní nedostatek bytů pro rodiny sovětských důstojníků vedl k výstavbě dvou čtyřpatrových panelových domů, budovaných v sovětské technologii od počátku roku 1970. Místní je posměšně nazývali „ivanovka“ a „petrovka“, nicméně tato pojmenování převzali i sovětsí vojáci. Domy č. p. 776–779 a 780–783/IV s 60 byty byly vybudovány o samotě za městem, severně od kasáren v ulici Generála Svatoně. Později (mezi lety 1974 a 1978) přibyl k téže řadě po západní straně Větrné ulice ještě třetí bytový dům č. p. 771–775 a posléze (mezi lety 1978 a 1987) ještě čtvrtý, č. p. 731/IV, orientovaný k ulici kolmo. Tyto odpudivé domy, postavené sovětskou armádou bez stavebního povolení, vytvořily západní okraj nového sídliště, které v 70. letech 20. století vyrostlo mezi nimi a sídlištěm z přelomu 50. a 60. let.

Sovětské bytovky nebyly utajovány, na rozdíl od areálů kasáren. Na listu státní mapy odvozené z roku 1971, zachycujícím nejnižší část města, ještě kasárna zakreslena jsou, na listu z roku 1973, který zobrazuje převážnou část města, je již místo kasáren prázdná plocha. Stejně se pak postupovalo na všech mladších vydáních civilních map až do roku 1989. V 80. letech 20. století žilo několik sovětských rodin, zvláště civilních zaměstnanců, také v městských bytech, tedy mezi ostatními obyvateli města. Sovětské vojenské kanceláře byly v 70.–80. letech 20. století v domě č. p. 206/I v jižní části západní strany náměstí, ale není jisté, zda byl dům zabrán již na počátku okupace.

Bývalé vojenské kasino č. p. 64/IV poskytl sovětské posádce pro Muzeum bojové slávy

a kanceláře v roce 1970 rada městského národního výboru, pravděpodobně na její žádost. Město tuto budovu koupilo v roce 1941 pro umístění městské galerie, která se zde nacházela od roku 1957, a to spolu s lidovou školou umění. Na východní straně přiléhají novorenesanční domy č. p. 151/IV a 100/IV manželů Rückertových v Jeronýmově ulici, z nichž první po roce 1948 sloužil jako lidová škola umění, druhý jako dětský domov. V roce 1970 sem byla přestěhována lidová škola z bývalého kasina a děti z domova musely být rozmístěny do jiných dětských domovů (po roce 1990 využívá celý komplex základní umělecká škola).

Nucené soužití s početnou sovětskou posádkou se stalo novou vysokomýtskou realitou. I po vyřešení počátečních kapacitních potíží přetrvávaly další problémy. Sovětsí vojáci zavinili řadu dopravních nehod, často s tragickými následky. Například 15. března 1972 sovětský nákladní au-

tomobil poškodil portál Litomyšlské brány, rekonstrukce celé brány se vlekla dlouhé dvě desítky let. Silnice a cesty ve městě i v okolí devastovaly přesuny těžké vojenské techniky, zejména pásových. Toho bylo ušetřeno jen historické centrum díky varování o jeho nezmapovaném podzemí. Vojska cvičila nejen na vymezeném cvičišti, ale kdekoli v krajině. V lednu 1969 si státní statek Vysoké Mýto stěžoval velení posádky, že sovětské tanky rozjezdily pole s řepkou a že je smetl z kasáren vyváženo na pole. Vojáci budovali různé kryty a opevnění v běžně přístupných lesích, aniž by je po skončení cvičení odstranili, stejně jako odpadky, obalový materiál a někdy i munici. V autoparku i jinde došlo k rozsáhlé kontaminaci půdy oleji a naftou.

Období normalizace (70.–80. léta 20. století)

V 70. letech 20. století se začala rozvíjet bytová výstavba větším tempem než dosud, což bylo vyvoláno zejména výrazným rozšířením podniku Karosa v letech 1966–1970. V 1. polovině 70. let 20. století vznikla ve Vysokém Mýtě panelárna, obalovna štěrku (1972) u silnice do Chocně a sklad léčiv zdravotnického zásobování (na místě někdejší Tomáškovy továrny na zpracování ovoce č. p. 143/II). Na jihovýchodním okraji města pokračovalo budování individuálních rodinných domů v blocích mezi ulicemi Puškinovou, Tolstého a Luční i družstevních domů řadových v severovýchodním sousedství hřbitova. Nová výstavba zde pak ani v 80. letech nepřesáhla linii danou jihovýchodní zdí hřbitova (Československé armády – Wirthova).

S rozvojem Karosy souvisela i výstavba jednáctipatrové budovy pro učně č. p. 74/II, zahájená v roce 1973 (nyní je v ní ředitelství podniku Iveco a Konzum Market). Byla situována na západní konec severní strany historického Pražského předměstí. Její architektonická úroveň převyšuje dobovou produkci, ale tato nová dominanta citelně narušila tradiční panorama města a při příjezdu od Hradce Králové zakrývá nebo nepříznivě ovlivňuje dvojvěží kostela. V téže době byla východní část proluky mezi náměstím a ulicí A. V. Šembery zastavěna naddimenzova-

Obr. č. 100: Zděné bytové domy na sídlišti Družba, 1977

Obr. č. 101: Nová bytová výstavba v Rokycanově ulici na Pražském předměstí, 1977

nou telekomunikační a poštovní budovou (západní část proluky přišla na řadu až po roce 1989). Tranzitní silniční doprava byla před rokem 1981 převedena na jihozápadní vnitroměstský průtah Husovy ulice, která byla za cenu některých demolic částečně napřímena. V 70. letech 20. století byla zbořena kaple sv. Jana Nepomuckého u Visnarova mlýna č. p. 179/III.

Na jihozápadním okraji města byla soustředěna výstavba **bytových domů**. Nejprve bylo před rokem 1971 rozšířeno starší sídliště v prostoru mezi ulicemi Odbojářskou a Lidickou, pak následovaly panelové domy v jižní části sídliště (jižně od ulice Ležáků), čímž došlo k propojení s právě budovaným sovětským sídlištním okrskem podél Větrné ulice – celek se pak nazýval Družba. V 70. letech se intenzivně stavělo také za bývalým pivovarem. Vznikla zde slepá obvodová komunikace V Peklovcích (bez propojení na Vraclavskou ulici), po jejíž severní a západní straně se stavěly řadové domy, po jižní (Pivovarská) a později i východní straně deskové domy panelové. Urbanistické řešení postrádá jakoukoli kompozici i logiku. Jižně od pivovaru totiž současně vyrostlo nevelké panelové sídliště národního podniku Karosa s rovněž primitivní hmotovou skladbou včetně školního areálu (nynější Střední škola technická č. p. 380/II v Mládežnické ulici). Mezi oběma celky zůstala rozsáhlá volná plocha (kolem nynějšího Zeleného náměstí). Mezi lety 1970 a 1980 se počet domů zvýšil jen z 1502 na 1583, ale počet obyvatel vzrostl výrazně: z 8874 na 10 387.

V 80. letech 20. století nastal opět útlum a do roku 1991 počet obyvatel dokonce mírně poklesl (na 10 348), i když počet domů vzrostl (na 1730). Několik deskových a bodových panelových domů využilo územní rezervu mezi ulicemi Litomyšlskou a Českých bratří pod bývalým kasinem, jinak se jednalo spíše o dokončení starších záměrů. V areálu **Karosy** u nádraží nahradily dosavadní výrobní objekty dvě velké tovární haly. Skupinový **vodovod** Vysoké Mýto byl od roku 1985 napojen na vydatný vývěr vody (studna S-1) na Peklech u Čerekvice nad Loučnou (od roku 2015 je do něj dodávána voda ze 135 m hlubokého vrtu LO 15/4).

V 80. letech 20. století vyvrcholila krizová situace **základního školství**, kdy dvě vysokomýtské

základní školy (v ulici Javornického a někdejší dívčí škola v Jiráskově ulici) kapacitně nestačily a vyučovalo se i v náhradních prostorách (U Kobylků, v mateřské škole Žerotínova, v M-klubu, v základní umělecké škole, v zasedací místnosti na sídlišti Družba, v karosářském i zemědělském učilišti, v klubu Mikádo) a na směny. Protože ani to nestačilo, vozila škola Javornického dvě třídy do zrušené malotřídky v Domoradicích a škola Jiráskova do Dobříkova. V roce 1988 začala výstavba (architektonicky podřadného) nového křídla pro druhý stupeň základní školy Jiráskova, ale pro nedostatek financí byla stavba zakonzervována.

V 70. i 80. letech 20. století se i ve Vysokém Mýtu projevila tehdejší snaha režimu o co největší **integraci obcí**. Součástí Vysokého Mýta se tak v roce 1975 staly Vanice, 1976 Domoradice, 1979 Svařeň a ještě v roce 1989 Brteč,

Džbánov u Vysokého Mýta, Hrušová, Lhůta (s osadou Knířov) a Slatina. Hned roku 1990 se osamostatnily obce Džbánov a Slatina a v roce 1992 Domoradice a Hrušová (Domoradice se pak v roce 2003 znovu k Vysokému Mýtu připojily).

Vývoj po roce 1989

Po 17. listopadu 1989 vzniklo ve Vysokém Mýtu Občanské fórum, jehož mluvčím se stal Bohuslav Fencel. Kromě obnovení demokratických poměrů byl jeho hlavním cílem **odchod sovětské armády**. Dne 23. ledna 1990 se uskutečnila velká manifestace na náměstí, která pokračovala průvodem k bytovým domům sovětské armády a předáním výzvy k odchodu z města i z Československa velitelství sovětské posádky. Odsun sovětské armády z Československa se díky příznivé mezinárodní situaci podařilo novému vedení státu realizovat v rekordně krátké době. Poslední železniční transport Sovětské armády opustil československé území 21. června 1991 a velitel Střední skupiny vojsk Eduard Vorobjov odletěl z Československa 27. června 1991. Vysoké Mýto bylo zařazeno do první etapy odsunu, která probíhala od 13. dubna 1990. Vojáky a armádní techniku odvezlo celkem 86 vlakových souprav. Poslední sovětský voják město opustil pravděpodobně 13. června 1990. Vojáci odvezli i část vybavení budov. Další škody vznikly rabováním opuštěných a nestřežených budov. Město přítomnost jakékoli armády odmítlo a všechny vojenské budovy i pozemky posléze bezúplatně získalo a mohlo s nimi volně disponovat.

Pro další vývoj města byl klíčový osud továrny **Karosa**, která po roce 1989 začala spolupracovat s francouzskou firmou Renault a po roce 1990 získala od města nové pozemky pro budoucí rozvoj, které dříve využívala sovětská armáda. V rámci privatizace vznikla 1. července 1993 akciová společnost Karosa s 1706 zaměstnanci. Dne 2. listopadu 1993 byl vytvořen společný podnik (Renault získal 34 % akcií, Evropská banka pro obnovu a rozvoj 17 %). Dne 1. prosince 1999 vznikl z italské firmy Iveco a francouzského Renault V.I. společný pod-

Obr. č. 102: Křižovatka na Pražském předměstí po vybudování nového silničního průtahu, cca 1984

Obr. č. 103: Výškový dům národního podniku Karosa na Pražském předměstí, 1985

nik s názvem Irisbus Holding S.L., který získal 94 % akcií Karosu a stal se druhým největším výrobcem autobusů v Evropě. V roce 2003 se 100% vlastníkem Irisbusu stalo IVECO a začala nová etapa rozvoje společnosti. Dne 1. ledna 2007 byla akciová společnost Karosa přejmenována na Iveco Czech Republic, a. s. Značka Irisbus se v roce 2013 změnila na IVECO BUS. Továrna dnes produkuje více autobusů než kdykoli v minulosti a zaměstnává kolem 3000 osob.

Na základě obecních voleb v listopadu 1990 se Bohuslav Fencel stal starostou a tuto funkci vykonával po čtyři volební období (do roku 2006; následovali Martin Krejza 2006–2010, Miloslav Soušek 2010–2014 a František Jiraský od 2014). Prioritou vedení města se stalo vyřešení krizové situace základního školství a adaptace kasárenských areálů pro nové využití. V letech 1990–1991 byla dokončena výstavba nového křídla školy v Rokycanově ulici, původně zamýšlená pro druhý stupeň základní školy Jiráskova, ale nakonec využitá pro speciální základní a praktickou školu. Nedostatek tříd prvního stupně částečně vyřešila adaptace sovětské školy v historické kasárenské budově č. p. 720/IV v areálu někdejších kasáren 98. pluku (náměstí Pod kaštaný), ale teprve výstavba nového jižního křídla, dokončená roku 2005, znamenala dlouhodobě perspektivní řešení. Další objekty v areálu těchto kasáren byly využity různými podnikatelskými subjekty. V historické podobě přetrvala zejména nejsevernější budova při Husově ulici. Architektonicky cenná hlavní budova kasáren byla zbořena a před rokem 2003 ji nahradila typizovaná stavba Penny Marketu. Mezi lety 2006 a 2012 vyrostla podobná velkoobchodní prodejna také jižně od kasáren (Plus, Billa, nyní Planeo Elektro).

Také využití někdejších kasáren 30. pluku směřovalo k různorodým funkcím. V hlavní budově č. p. 154 a 179/IV, která si jako jediná zachovala historickou fasádu, byla umístěna část městského úřadu. Zadní budova č. p. 819/IV byla adaptována na multifunkční sportovní centrum C.k. Pluk II, ale s výrazným narušením autentické architektury. Zmodernizované jižní budovy byly adaptovány pro jiné využití, severní budovy byly s jedinou výjimkou zbořeny a nahrazeny rodinnými domy. V kasárenském dvoře vyrostl supermarket Albert, a krytá teni-

sová hala. Oba areály kasáren se tedy podařilo postupně využít a začlenit do života města, ale bez jednotné urbanistické a architektonické koncepce.

Architektonicky pozoruhodný areál vyrostl v letech 2009–2010 v jižním sousedství (dříve vojenská nemocnice č. p. 271/IV, k níž byla na jižní straně připojena budova **domova pro seniory** č. p. 913/IV a jihozápadně od ní vyrostlo **centrum sociálních služeb** č. p. 914/IV. **Sovětské panelové domy** v sídlišti Družba překvapivě nebyly zbořeny, ale přestavěny, aby odpovídaly českým standardům. Na všech sídlištech je postupně prováděna regenerace parteru. Obchodní vybavení města rozšířil mezi lety 2003 a 2006 supermarket Lidl č. p. 127/II u Iveca (Hradecká ulice) a mezi lety 2006 a 2012 supermarket Tesco č. p. 936/IV v komerční zóně na Drábech. V roce 2009 bylo přeřešeno autobusové nádraží v ulici Jiřího z Poděbrad a část plochy byla vyčleněna pro parkoviště.

Obr. č. 104: Stavba panelových domů u Blahovského potoka (Nejzbach), 1991

Nová rodinná výstavba se začala rozvíjet až po roce 2000 a byla soustředěna do dlouhého pásu území za hřbitovem, jehož osu tvoří Zimní a Vřesová ulice. Do roku 2003 se stavělo jižně od hřbitova, v letech 2003–2006 východně od hřbitova a do roku 2012 byla dokončena i severovýchodní část. Severně odtud, po severní straně ulice Kpt. Poplera vyrostli mezi lety 2006 a 2012 okresek rodinných domů Mlýnský potok II (po obou stranách ulice Nad Náhonem), který je ukázkou absence jakékoli regulace, jejímž důsledkem je zcela disharmonické prostředí.

Nejnověji se stavební aktivita zaměřila na **okolí Městského pivovaru**. Jeho areál dlouhodobě chátral, snaha o památkovou ochranu byla neúspěšná a v roce 2010 byla většina budov zbořena (v roce 2015 byly zbořeny i **architektonicky cenné objekty Tomáškovy cihelny** ve Fibichově ulici). Přetrvala pouze dominantna hvozdu, která má být začleněna do nového obytného souboru, ze kterého byl roku 2016 dokončen jen nejvýchodnější rohový dům č. p. 145/II. V roce 2020 bylo dovršeno budování inženýrských sítí pro výstavbu 40 řadových a rodinných domů na sousední volné ploše mezi sídlišti (kolem nového Zeleného náměstí). Při těchto pracích byly v roce 2019 odkryty pozůstatky osídlení z období eneolitu a z doby bronzové. V roce 2020 již byly dokončeny řadové domy ve Školní ulici a první individuální rodinné domy.

Mezi lety 1991 a 2001 se počet domů zvýšil jen poměrně málo (z 1730 na 1803), zatímco mezi lety 2001 a 2011 již výrazně (na 2007). Růst počtu obyvatel byl naopak výraznější mezi lety 1991 a 2001 (z 10 348 na 11 711), což bylo důsledkem vzniku řady nových bytů v kasárenských areálech. Mezi lety 2001 a 2011 přibýlo obyvatel jen nepatrně (na 11 888).

Vysoké Mýto se právem řadí mezi památkově nejhodnotnější města východních Čech. V roce 1990 byla prohlášena **městská památková zóna** zahrnující historické jádro i přilehlý prstenec předměstí a byl zahájen proces postupné citlivé obnovy jednotlivých staveb. V letech 1992–1994 byla proluka proti Okresnímu domu zastavěna kontextuálně koncipovanou budovou regionálního ředitelství České pojišťovny č. p. 90/I podle projektu Pavla Maléře. V letech 1996–1997 byla plocha náměstí podle projektu Karla Marholda nově upravena a doplněna altány. V roce 1999

Obr. č. 105a: Pohled na město od severu z úpatí Bučkova kopce, 2020

iniciovalo vedení Vysokého Mýta setkání zástupců devíti královských věnných měst, která od té doby intenzivně neformálně spolupracují. V roce 2003 byl v německém Pasově odlit velký zvon pro kostel sv. Vavřince. V roce 2011 byla provedena regenerace Jungmannových sadů podle návrhu Zdeňka Sendlera. U příležitosti

oslav 750. výročí existence města byla v roce 2012 před Pražskou bránou instalována socha Přemysla Otakara II. V roce 2014 byla dokončena obnova staré radnice č. p. 96/I pro Muzeum českého karosářství, Městskou galerii a turistické informační centrum. V roce 2017 došlo k nové úpravě plochy Vaňorného náměstí podle

návrhu Milana Košáře. Vysoké Mýto se probíjalo mezi tři finalisty soutěže o Cenu za nejlepší přípravu a realizaci Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón za rok 2017, kterou sice nezískalo, obdrželo však Cenu ministryně pro místní rozvoj za vynikající výsledky v Programu

Obr. č. 105b: Pohled na město od jihozápadu od vsi Vanice, 2020

Obr. č. 105c: Pohled na město od jihovýchodu z návrší Dráby, 2020

regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón. V roce 2019 byl vydán regulační plán městské památkové zóny.

Reformou veřejné správy se Vysoké Mýto stalo v roce 2003 sídlem **obecního úřadu s rozšířenou působností** (ORP) a začalo vykonávat velkou část funkcí dosavadních okresních úřadů. Správní obvod ORP nově zahrnul Týnišťko, Radhošť, Sedlíštku z okresu Pardubice a Stradouň, Vinary, Popovec, Pešice, Řepníky, Doubravice, Leštinu, Podhořany u Nových Hradů, Mokrou Lhotu a Nové Hradý z okresu Chrudim; tím došlo také k rozšíření ústeckoorlického okresu, který jako územní jednotka zůstal zachován (srov. mapový list č. 31, mapa č. 33).

V roce 2010 vstoupil v platnost nový **územní plán** (se změnami v letech 2013 a 2015; srov. mapový list č. 19, mapa č. 22). Územní plán počítá se západním dálničním obchvatem města (v rámci budované dálnice D35, resp. její jižní trasy, která byla schválena v roce 2008) a s přeložkou silnice do Chocně, vedenou severně od plovárny a Limperek. Plán vymezuje plochy pro novou bytovou a rodinnou výstavbu, především na západním okraji města a v menší míře na Limperkách a Vinicích. V roce 2015 byl vydán regulační plán pro novou výstavbu rodinného bydlení v lokalitě Mlýnský potok I mezi ulicemi Kpt. Poplera a Tisovskou. Městský úřad Vysoké Mýto vydal územní rozhodnutí pro dálnici D35 v úseku Vysoké Mýto – Džbánov, které nabylo právní moci 4. dubna 2020. Do provozu by měl být tento úsek uveden v roce 2025. Tím bude konečně odstraněno neuměrné zatížení města tranzitní automobilovou dopravou.

Vysoké Mýto od 90. let 20. století dále rozvíjí společenský a kulturní život i sportovní aktivity. Navázalo partnerství s německým městem Kor-

bach a pořádá řadu tradičních akcí (Sodomkovo Vysoké Mýto, Městské slavnosti, Týden hudby, Gymjam, Večer světél, Bubenický festival, ZUŠ Open, Kujebike, přehlídka mládežnických dechových hudeb Čermákovo Vysoké Mýto aj.).

Karel Kuča – František Musil –
Jan Vojtíšek – Jana Vojtíšková